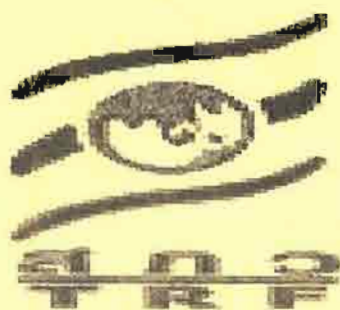

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ
และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

โดย ดร. ดุษฎี โยเหลา และคณะ

มีนาคม 2546

ISBN 974 - 9666 - 05 - 4

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ
และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

คณะผู้วิจัย		สังกัด
คุษฎี	โยเฮลา	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ธำรงค์	อุดมไพจิตรกุล	คณะสังคมศาสตร์ มศว
ลัดดาวัลย์	เกษมเนตร	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ประทีป	จินี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
อ้อมเดือน	สคมณี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
พรณี	บุญประกอบ	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
มนัส	บุญประกอบ	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
วิลาศลักษณ์	ชวัลลี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ฉันทนา	ภาคบงกช	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ยุทธนา	ไชยจุล	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
สรณ	ภู่ง	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว
ทัศน	ทองภักดี	สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว

ชุดโครงการระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ

และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

งานวิจัยเรื่องระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน มีที่มาจากความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาคการเกษตรให้มีคุณภาพและศักยภาพ เน้นเครือข่ายการพัฒนาตั้งแต่ระดับวัยเรียน จนกระทั่งวัยทำงาน เน้นการใช้ทรัพยากรทั้งที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ ผลผลิต คุณค่า ความคิด ในท้องถิ่นเป็นหลักในการพัฒนา เน้นการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้แบบสร้างความรู้ และเน้นการพัฒนาคุณลักษณะทางจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะในอาชีพ

เพื่อให้เกิดระบบและกลไกในการพัฒนาบุคคลที่มีทิศทางสนับสนุนต่อเนื่องกัน อันจะเป็นผลทำให้เกิดระบบการถ่ายทอดทางสังคมที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเกษตรที่เข้มแข็ง โครงการวิจัย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกร ผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

- 2) เพื่อศึกษาระบบ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน การสัมภาษณ์ ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น

- 3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสื่อมวลชนในท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยแบ่งงานวิจัยเป็น 2 ระยะ ระยะแรก ประกอบด้วยโครงการวิจัย 3 เรื่อง คือ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ สังคม ผลผลิตทางการเกษตร ลักษณะทั่วไปของเกษตรกรในจังหวัดน่าน 2) ศึกษากระบวนการและกลไก การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นเพื่อความสำเร็จในอาชีพการเกษตร โดยศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน ได้แก่ สปช. สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล การศึกษานอกโรงเรียน การอบรมของหน่วยงานที่ส่งเสริมการเกษตร 3) ศึกษากลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการเกษตร การเก็บข้อมูลใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์จากเอกสาร งานวิจัยในระยะที่สอง เป็นการพัฒนาการเรียนรู้ในกลุ่ม 6 กลุ่ม คือ นักเรียนประถมศึกษา นักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และกลุ่มสื่อมวลชน โดยใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลลัพธ์จากงานวิจัยระยะที่สองคือ หลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ 5 หลักสูตร

ข้อค้นพบจากการวิจัยประกอบด้วย องค์ความรู้ระดับกลุ่มของผู้นำกลุ่มเกษตรกร คือ คุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นของผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้มีองค์ความรู้ระดับบุคคล ประกอบด้วย การเรียนรู้ I CAN DO คุณลักษณะและทักษะที่สำคัญของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

ผลลัพธ์ของงานวิจัยอีกส่วนหนึ่งคือหลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตร 5 หลักสูตร ที่ผ่านการนำไปใช้ และปรับปรุงแล้วในระดับหนึ่งคือ 1) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยายโอกาส 2) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปอ.) 3) หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชาหลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 4) หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่มเกษตรกร และ 5) หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร

Executive Summary

The research "Socialization System for Developing of Characteristics and Skills in Agricultural Workforce: A Case Study of Nan Province," arised from the needs to develop the quality and capability human resource in the agricultural sector. The emphasis of the project are to be on the developmental network from school to working ages and the utilization of local resources materials, equipments, products, values and local wisdom. Moreover community participated in learning to build knowledge, and development of mental characteristics along with vocational skills is also the main focus.

To establish systems and mechanisms in personal development that are connected in consonance which would ensure a strong socialization system for the development of agricultural human resource, this research project has the objectives as follows:

- 1) To study the characteristics and skills of agricultural workforces which are necessary to the country's development of self-dependency, through study from people who have succeeded in agricultural careers, and who have an experience in agricultural development.

- 2) To study systems, mechanisms and the methods employed by governmental and private sectors in the development of the agricultural workforces by studying governmental and private documents, and interviewing prominent teachers and instructors.

- 3) To prepare a handbook for the development of characteristics and skills in agricultural workforces of Nan province by application of participatory action research process. Six groups of sample were as follows: school students under the Office of the Commission of national Primary Education, vocational certificate students of the Department of Non-formal Education, advanced vocational diploma students of Rajamongkhala Institute, groups of agricultural workers, agricultural extension officers of the Ministry of Agriculture and Cooperative, and local mass media.

This research comprised studies in the Nan province areas, divided into 2 phases. The first phase consisted of three subprojects: 1) Study of fundamental data in economic, social and agricultural products and general characteristics of agricultural

workers in Nan province. 2) Study of systems and mechanisms to develop necessary characteristics and skills for success in agricultural careers through school systems of the Office of the Commission of National Primary Education, Rajamongkhala Institute, the Department of Nonformal Education, and training workshop of Agricultural Extension Units. 3) Study of agricultural workers successful in agricultural occupation. Data collection is via questionnaires, interviews and documentary research analysis. The second phase was a learning development process within six groups. They were the primary school pupils, Rajamongkhala Institute students, vocational certificate students in the program of the Department of Non-formal Education, agricultural worker groups and the agricultural extension officers, and a group of mass media. Techniques of participatory action research was applied to those subjects. The results of this second phase were a set of five curriculum and curriculum handbooks for the development of desirable characteristics and skills.

Research findings consisted of bodies of knowledge integrated with actual facts of Nan sample groups. The bodies of knowledge at group level of agricultural workers' group leaders were essential characteristics and skills of successful agricultural workers' group leaders and learning process of successful agricultural workers. As well as personal level body of knowledge comprised learning, "I CAN DO" model, crucial characteristics and skills of successful agricultural workers.

Another part of research results was a set of five curriculum and curriculum handbooks. These documents were implemented and revised to an extent. They were as follows: 1) A Curriculum to Develop Necessary Characteristics and Skills for Students in Extended Opportunity School Program. 2) A Curriculum to Develop Necessary Characteristics and Skills for Vocational Certificate Students' Agricultural Workers. 3) A Curriculum to Develop Characteristics and Skills for Agricultural Leaders in Core Courses and a Specific Course Namely Principles and Fundamental Marketing Research Methodology Course of Rajamongkhala Institute. 4) A Curriculum of Fruit Transformation for Developing Characteristics and Skills of Agricultural Worker Groups and 5) A Curriculum in Developing Local Media Functionaries on Roles to Enhance Characteristics and Skills of Agricultural Worker Groups.

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ แก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกร ผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 2) ศึกษากระบวนการ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน การสัมภาษณ์ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น 3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสื่อมวลชนในท้องถิ่น

โครงการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะแรกเป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม ผลผลิตทางการเกษตรของจังหวัดน่าน เพื่อให้เข้าใจระบบและกลไกที่มีทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการอบรมของหน่วยงานเพื่อพัฒนาเกษตรกร และสุดท้ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจกลุ่มเกษตรกร และลักษณะของการเรียนรู้ในกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โครงการวิจัยในระยะแรกมี 3 โครงการ กลุ่มตัวอย่างของการศึกษาในระยะแรก แยกเป็นโครงการคือ โครงการแรก กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยข้าราชการระดับสูงของจังหวัด 12 คน เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 20 คน ผู้นำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ 4 คน วิทยากรหรือครู/อาจารย์ที่มีประสบการณ์ในการสอนและได้รับการยอมรับว่าสอนได้ดี 13 คน สื่อมวลชนในจังหวัด 2 คน เกษตรกรทั่วไป 100 คน ผู้นำและเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดี จำนวน 115 คน โครงการที่สอง มีกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรดีเด่นในจังหวัด 10 กลุ่ม และตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดีจำนวน 115 คน โครงการที่สาม มีกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย วิทยากรและครู/อาจารย์ 74 คน สื่อมวลชน 5 คน NGO 8 คน ผู้นำและเกษตรกรจากกลุ่มที่มีผลผลิตดี 115 คน นักวิชาการ 5 คน นักธุรกิจ 2 คน เอกสารหลักสูตรฝึกอบรมและหลักสูตรระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา

กรมอาชีวศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ประวัติและผลงาน ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

โครงการวิจัยในระยะที่ 2 เป็นการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตรในกลุ่มตัวอย่าง 6 กลุ่ม คือ นักเรียนประถมศึกษา นักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ กลุ่มเกษตรกรเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มสื่อมวลชน

เทคนิคการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยระยะแรกประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์ทางสถิติเบื้องต้น โครงการวิจัยระยะที่สองเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเก็บข้อมูลใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา และวิเคราะห์ทางสถิติเบื้องต้น

ผลการวิจัย แยกเป็นหัวข้อดังนี้

องค์ความรู้เกี่ยวกับผู้นำกลุ่มเกษตรกร กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ สรุปได้ดังนี้ ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งประกอบด้วย 1) การสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง 2) การเรียนรู้วิธีเรียน 3) มีแหล่งข้อมูลในตนเอง 4) สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง 5) ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก องค์ประกอบแต่ละด้านมีองค์ประกอบย่อยรวม 21 ตัว นอกจากนี้พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีทักษะพื้นฐานเด่นในด้านการพูดจูงใจ พูดเข้าใจ พูดผูกมิตร คิดเห็นปัญหา คิดแก้ปัญหา คิดไกล คิดใฝ่สูง คิดสร้างสรรค์ คิดสร้างความรู้ เขียนอธิบายได้ดี อ่านมาก ศึกษาข้อมูลตลอดเวลา ทักษะด้านกลุ่มที่สำคัญ คือ ทักษะด้านการแก้ปัญหา การตัดสินใจ การเรียนรู้จากการแก้ปัญหา การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทักษะด้านการทำงาน คือ ทักษะการเป็นผู้นำและความชำนาญด้านการเกษตรเพียงพอที่จะเป็นที่พึ่งของสมาชิกกลุ่ม คุณลักษณะของผู้นำกลุ่มทางการเกษตรที่เด่นสองลักษณะคือ ชยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต องค์ความรู้จากการวิจัยประเด็นสุดท้าย คือ กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมีการเรียนรู้ดังนี้ 1) การเรียนรู้เกิดขึ้นจากความต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน 2) การเรียนรู้เกิดจากการได้ฟังได้ดูจากประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีอาชีพใกล้เคียงกับตน 3) การกระจายความรู้ใช้วิธีการเรียนร่วมกัน ทดลองทำร่วมกัน และค่อยเป็นค่อยไป ติดตามผลสม่ำเสมอ 4) เรียนรู้ต่อยอดจากความรู้ดั้งเดิมของชุมชน 5) ใช้ความเชื่อหรือขนบธรรมเนียมดั้งเดิม เป็นพลังในการรวมตัวกัน

องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรแบบ I CAN DO เป็นกระบวนการที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะได้ดี กระบวนการนี้มีองค์ประกอบ 6 ส่วน คือ

1) ความสนใจ 2) คิทธิเคราะห 3) ปฏิบัติจริง 4) อนุรักษธรรมชาติ 5) พัฒนาปรับปรุง
 6) ผลสำเร็จที่ได้รับ และองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ ควรมีคุณ
 ลักษณะสำคัญ 3 กลุ่ม คือ 1) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ
 สำเร็จ 2) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่น และ 3) คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการ
 ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสภาวะสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง และทักษะที่จำเป็นต่อความสำเร็จ
 ในอาชีพ มี 3 กลุ่ม คือ 1) ทักษะทั่วไป ได้แก่ ทักษะการคิด ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ 2) ทักษะ
 อาชีพ 3) ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจ

ผลจากการวิจัยอีกส่วนหนึ่งได้จากกระบวนการวิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้าง
 ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่ดีแก่แรงงานภาคการเกษตร มีผล
 ลัพท์ในรูปของคู่มือและหลักสูตร 5 หลักสูตร ที่ผ่านการนำไปใช้ และปรับปรุงแล้วในระดับ
 หนึ่ง

Abstract

The Socialization System for Characteristics and Skills Development in Agricultural Sector Workers: A Case Study of Nan Province in Thailand

The purposes of this research were: 1) to study characteristics and skills necessary to become successful farmers, 2) to study systems, strategies, and methods used by government and non-government sector for characteristics and skills socialization, and 3) to write a manual for the characteristics and skills development for the Nan agricultural sectors. The research samples comprised: students of Extended Elementary Schools, students of Non-formal Education Center, students of Rajamongkhala Institute of Technology, agricultural extension officers of the Ministry of Agriculture and Cooperative a group of farmers, and the local media people.

The project had 2 phases. The first phase had 3 sub-projects. The objectives were: to learn about the economic, social, and agricultural products of Nan, to understand the socialization system for man power development in agricultural sectors, and to understand same aspects of the successful farmers' group and how the group learned. The sample in each sub-project was described as followed. The first sub-project sample was 12 provincial top officers, 20 successful farmers, 4 group leaders, 13 experienced teacher and trainer, 2 media people, 100 general farmers, and 115 representatives from successful farmer's groups. The second sub-project sample comprised :10 successful farmer's group, 115 representatives from farmer's groups. The last sub-project sample was 74 teachers, 5 media people, 8 NGO, 115 representatives from farmer's groups, 5 agricultural sector academics, and 2 international business men, and various documents such as curriculum and history of successful farmers.

The second phase of the research was the development of manual and curriculum for the characteristics and skills development in 6 sample groups. The research samples comprised: students of Extended Elementary Schools, students of Non-formal Education Center, students of Rajamongkhala Institute of Technology, agricultural extension officers of the Ministry of Agricultural, and Cooperative, a group of farmers and the local media people.

Data collection instrument was structural interview, questionnaires. At the second phase of research, participatory action research was used. The data collection was participatory observation, interview, focus group discussion, questionnaires. Data analysis was content analysis, and basic descriptive statistics computation at both phases.

Findings were grouped into knowledge and new products as the followings. The knowledge regarding successful farmer group showed that the leader of the group utilized self-directed learning which composed of: 1) self-voluntary to learn, 2) learning how to learn, 3) has self resources data, 4) self management of change, 5) positive thinking, and self acceptance. The leaders of the successful group also showed some specific speaking skills:-speaking to motivate and make friend with others, thinking skills:-problem oriented thinking, creative thinking, knowledge constructing thinking, forth-sighted thinking, writing skill:-writing to explain clearly to others, and reading skills. The leaders also had interpersonal skills:- problem solving , decision making, human relation skills. They also showed 2 most important characteristics : industriousness and honesties. The last knowledge from farmers' group was the group learning styles. The group learned from problems while working, they learned from listening and watching from the success of the others whose experience was related to theirs. The group diffused new skills and knowledge by cooperative learning, and experimenting. The process of learning was gradually. The learning follow up should be frequently. The learning should be on top of what was known. Lastly local beliefs or culture can be used to motivate group learning.

The knowledge regarding successful farmers was: the I CAN DO process of characteristics and skills development which composed of 6 elements: 1) interesting, 2) cognition, 3) action, 4) natural conservation, 5) development, 6) outcome . The successful farmer had 3 core characteristics: 1) characteristics necessary to work, characteristics necessary for good relationships with others, and characteristics for living in the changing society. The study also revealed 3 core skills of the successful farmer general skills, work skills and business management skills.

The products from this research were 5 manuals and curriculums for characteristics and skills development. The product was implemented, evaluated, and improved in some extents.

สารบัญ

คำนำ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

Executive Summary

บทคัดย่อ

Abstract

สารบัญ

สารบัญภาพประกอบ

บทที่

หน้า

บทนำ.....	1
หลักการและเหตุผล.....	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	3
วิธีวิจัย.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	12
ขั้นตอนการทำวิจัย.....	13
กลุ่มตัวอย่าง	14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	15
ผลผลิตจากการวิจัย	15
ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานการวิจัย	16
1 องค์ความรู้เพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงาน ภาคการเกษตร	17
ความหมายของการเรียนรู้	17
ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อพัฒนามนุษย์ในการทำงานอาชีพ.....	18
ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนามนุษย์ในการทำงาน	21
ผลของการถ่ายทอดทางสังคม	26
ประเภทของกระบวนการเรียนรู้	28
การเรียนรู้เชิงประสบการณ์	28
การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน	31

บทที่	หน้า
เทคนิคการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ.....	36
การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม.....	36
การพัฒนาเจตคติ	39
การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	46
2 องค์ความรู้จากการวิจัย.....	51
การเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำทางเกษตร.....	51
ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในความคิดของผู้ร่วมงาน.....	55
ทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดของผู้ร่วมงาน.....	55
การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกร.....	62
กระบวนการเรียนรู้ CAN DO	64
ข้อเสนอแนะในการทำกระบวนการเรียนรู้ CAN DO เพื่อการพัฒนา	
คุณลักษณะและทักษะสู่การปฏิบัติ	80
คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ.....	83
คุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ.....	83
คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมให้ประสบความสำเร็จ....	83
คุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกับผู้อื่น.....	87
คุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในสังคมโลกที่มี	
การเปลี่ยนแปลง.....	88
คุณลักษณะของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ต้องส่งเสริม.....	89
ด้านทักษะ.....	90
ทักษะทั่วไป.....	90
ทักษะอาชีพ.....	93
ทักษะเชิงการจัดการธุรกิจ.....	95
3 หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร	97
บทนำ	97
หลักสูตร 1 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียน	
ขยายโอกาส	99

บทที่	หน้า
หลักสูตร 2 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับ เกษตรกรของนักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ด และการเลี้ยงไก่.....	102
หลักสูตร 3 หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรกรในราย วิชาหลักและวิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล..	105
หลักสูตร 4 หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ ในกลุ่มเกษตรกร	107
หลักสูตร 5 หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทใน การเสริมสร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร	109
บทสรุป.....	111
4 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้	112
บทนำ	112
ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดทางสังคม.....	113
ข้อเสนอแนะการนำหลักสูตรไปใช้	114
ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	114
ความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน	115
การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ	116
การประชาสัมพันธ์หลักสูตร.....	116
การเตรียมบุคลากร	117
การเตรียมวัสดุอุปกรณ์เพื่อการเรียนการสอนและสถานที่	117
การเตรียมระบบบริหาร.....	117
การเตรียมชุมชน	117
การเตรียมงบประมาณ	118
ข้อเสนอแนะเฉพาะ.....	118
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของนักเรียนโรงเรียนขยาย โอกาส.....	119
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรของ นักศึกษาประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) วิชาการเพาะเห็ดและการเลี้ยงไก่.	119

บทที่	หน้า
หลักสูตรการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะผู้นำเกษตรในรายวิชาหลักและ วิธีการวิจัยตลาดเบื้องต้นของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล	120
หลักสูตรการแปรรูปผลไม้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในกลุ่ม เกษตรกร	120
หลักสูตรการพัฒนาผู้ทำหน้าที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการเสริม สร้างคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกร	121
บทสรุป.....	122
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	130
ภาคผนวก ก. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 1 ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดน่าน : ผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพแรงงานภาคการเกษตร...	131
ภาคผนวก ข. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 2 องค์การประชาชนและศักยภาพ ในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน.....	144
ภาคผนวก ค. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโครงการ 3 ระบบกลไกและกระบวนการ พัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร.....	154
ภาคผนวก ง. ผลการประเมินหลักสูตร 5 หลักสูตร.....	177

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	12
2 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอด เพื่อสร้างคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร.....	13
3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและผลลัพธ์ (ปรับจาก Berns, 1997 : 52).....	20
4 การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อการฝึก คุณลักษณะและทักษะ.....	30
5 รูปแบบวงจรการเพิ่มพลังที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม.....	49
6 องค์ประกอบของการเรียนรู้ด้วยตนเอง.....	52
7 กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงาน ภาคการเกษตร CAN DO.....	66
8 แสดงหัวข้อการนำเสนอในบทที่ 3.....	98

บทนำ

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรกับงานวิจัย ด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์

หลักการและเหตุผล

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 - ฉบับที่ 7 นั้น ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานคน เป็นปัจจัยหลักของการผลิตมากกว่าการใช้วิธีการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต จะเห็นได้ว่า นับแต่ปี พ.ศ.2398 ประเทศไทยเริ่มเปิดประเทศและพัฒนาประเทศตามแนวนโยบาย ตลอดมาจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเน้นการพัฒนาตามแนวนโยบายมากขึ้น โดยการสนับสนุนของธนาคารโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากสังคมเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 รัฐบาลเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 เป็นกลไกดำเนินการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายหลัก ประการหนึ่ง คือ การมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยใช้ความได้เปรียบด้านทรัพยากรธรรมชาติ และแรงงานราคาถูก บวกกับเงินทุนจากต่างประเทศที่รัฐบาลกู้ยืมมาเพื่อสร้างถนน เขื่อน โรงงานผลิตไฟฟ้า โทรศัพท์ ประปา และการคมนาคมอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนด้านอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศ ผลของการพัฒนาพบว่าเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวในอัตราเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 7 ต่อปี และมีการประเมินว่าการพัฒนาเช่นนี้ใช้ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และแรงงานถึงร้อยละ 65 ของปัจจัยการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ร้อยละ 35 เป็นผลจากการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจต้องแลกเปลี่ยกับการถดถอยของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถ้าประเทศไทยยังดำรงวิถีการพัฒนาแบบนี้ต่อไปจะทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากร ในขณะที่ขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และประสิทธิภาพการผลิตของประเทศไม่เพิ่มขึ้น

ปัจจุบันการพัฒนาประเทศไทย เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพสูง และปรับระบบการบริหารจัดการประเทศใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศใหม่นี้ มิสามารถบรรลุผลได้ในเวลาอันสั้น จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 8 (2540 - 2544) และ แผนระยะที่ 9 (2545 - 2549) ที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาแบบองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเน้นคุณภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนมีความสุขถ้วนหน้า สามารถพึ่งตนเอง ก้าวทันโลก โดยรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย แต่จากข้อมูลของการประเมินการพัฒนาประเทศในช่วงต้นของแผนพัฒนายุคที่ 8 พบปัญหาว่า "การจัด

สรรเงินลงทุนเพื่อการพัฒนาขาดความสมดุล มุ่งเรื่องกายภาพมากกว่าพัฒนาคุณภาพคน" "คุณภาพการศึกษาของคนไทยยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยพบว่า ระบบการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ยังปรับตัวไม่ทันการเปลี่ยนแปลง คุณภาพไม่ได้มาตรฐาน ไม่ได้สร้างคนให้มีคุณธรรม จริยธรรม คิดเป็นทำเป็น" "ปัญหาความยากจนมีสูงขึ้นโดยเฉพาะความยากจนในชนบท" และพบว่า ประเทศไทยมีระบบและโครงสร้างที่อ่อนแอ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมิใช่แต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น หลายๆ ประเทศในทวีปเอเชียก็ให้ความสำคัญและศตวรรษที่ 21 ถือเป็นยุคทองของการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านนี้ ในประเทศเกาหลี ประธานาธิบดี คิม แด จุง กล่าวถึงการพัฒนาคนในศตวรรษที่ 21 ว่าต้องเน้นความสามารถด้านข่าวสาร ข้อมูล และการเพิ่มพูนและเสริมสร้างความรู้ ในขณะที่ประเทศสิงคโปร์ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการกับความรู้ การสร้างและพัฒนาความรู้ใหม่ เพื่อยุคเศรษฐกิจแบบแข่งขันบนพื้นฐานของความรู้

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากขึ้น แต่ประสิทธิภาพของการพัฒนายังไม่สามารถขยายวงกว้างไปสู่ชนบท จะเห็นว่าข้อมูลหลายๆ แหล่งแสดงว่าการพัฒนาคนในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาคการเกษตร ต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดมากขึ้น รายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกล่าวว่า "ภาคการเกษตร ซึ่งเป็นภาคที่ดูดซับแรงงานที่สำคัญที่สุดประมาณครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด ต้องปรับปรุงการผลิตให้ดีขึ้น เพื่อจูงใจให้คนรุ่นใหม่มาทำการเกษตรมากขึ้น สถาบันการศึกษาต้องปลูกฝังผู้เรียนให้ออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว เน้นการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติเชื่อมโยงกับการทำการเกษตรอย่างจริงจัง โดยเน้นให้เห็นถึง วิถีชีวิตในภาคเกษตรที่ทำให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงไม่เดือดร้อน ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน" (TDRI, 2541) และข้อมูลตามสถิติเศรษฐกิจปี 2542 พบว่า สาขาเกษตรซึ่งมีประชากรเกี่ยวข้องจำนวนรวมร้อยละ 60 ของประชากรของประเทศ สามารถก่อให้เกิดมูลค่าหรือรายได้เพียงร้อยละ 11 ของรายได้ประชาชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543) การเพิ่มทักษะแก่ "เกษตรกร" ของประเทศจะช่วยลดช่องว่างระหว่างเกษตรกรกับกลุ่มอื่นของประเทศ เมื่อประชากรร้อยละ 60 ของประเทศมี "ทักษะ" พวกเขาเหล่านั้นจะใช้ทักษะในการผลิต "ความด้อย" ทั้งปวงลง จะทำให้ประเทศสามารถพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) และมีความสามารถในการแข่งขัน ทำให้สามารถพัฒนาประเทศให้อยู่ได้อย่างยั่งยืน (Sustainability) ในยุคโลกาภิวัตน์

ปัญหาของการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรที่กล่าวถึงข้างต้นทำให้ต้องคิดถึงวิธีการและระบบที่มีประสิทธิภาพเพื่อการเตรียมบุคคลและการพัฒนาบุคคลที่อยู่ในชนบทและภาคการเกษตรให้มีคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญเพื่อนำไปใช้พัฒนาตนเอง และชุมชนต่อไป

เกื้อ วงศ์บุญสิน (2545) กล่าวถึง ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการปฏิรูปทักษะของแรงงานไทย เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตสูงขึ้น เน้นการใช้แรงงานที่มีทักษะสูงและมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีทักษะเพียงพอที่จะอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ สร้างความรู้และรักษาความรู้ สรุปได้ว่ามี 10 ยุทธศาสตร์ คือ 1) การให้ชุมชนและองค์กรนอกภาครัฐมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและมีบทบาทในการเตรียมบุคลากรให้เป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพของประเทศ 2) เพิ่มบทบาทของภาคเอกชนในการจัดบริการทางการศึกษา 3) ปรับปรุงระบบการศึกษาที่เน้นคุณภาพมากกว่าในเชิงปริมาณ 4) จัดสรรงบประมาณและเงินทุนที่เหมาะสมในแต่ละระดับการศึกษา 5) กระตุ้นบรรยากาศการแข่งขันด้านการบริการมืออาชีพและเทคนิค 6) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา 7) กำหนดวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ ด้านคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถที่จำเป็น 8) เน้นการสร้างความรู้มากกว่าการนำเข้าความรู้ 9) มีการรักษาระดับความรู้ และ 10) มียุทธศาสตร์การบริหารจัดการแบบมืออาชีพ ยุทธศาสตร์ทั้งสิบข้อเป็นแนวทางหนึ่งในการปฏิรูปกำลังคนของประเทศให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและของโลก

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมและพัฒนาเพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้ รักษาความรู้ ยุทธศาสตร์การกำหนดวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์ด้านคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถที่จำเป็น เป็นยุทธศาสตร์ที่น่าจะทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพการเกษตรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย แต่ก็มีคำถามว่า รูปแบบควรจะเป็นอย่างไร ชุมชนที่ไม่เคยเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง จะกำหนดบทบาทหน้าที่ของตนอย่างไร ภาครัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาคนจะมีบทบาทอย่างไร ลักษณะของคนในภาครัฐต้องเปลี่ยนไปจากการเป็นผู้กำหนดเป้าหมายและวิธีการมาเป็นผู้คอยสังเกต มองเห็นปัญหาและกระตุ้นให้หลายฝ่ายช่วยกันแก้ไขจะเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ชุมชนมีความพร้อมและสมัครใจแค่ไหน เพราะในอดีตเคยเป็นผู้คอยรับความรู้ แต่ต้องเปลี่ยนมาเป็นผู้แสวงหาความรู้จะทำได้หรือไม่ เราจะผสมผสานลักษณะเฉพาะของชุมชนด้านการผลิต การบริโภค วิถีชีวิตอื่น ๆ ให้กลมกลืนกับการพัฒนาได้อย่างไร คำถามเหล่านี้ต้องการคำตอบ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่านเป็นโครงการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เน้นการผสมผสานสิ่งที่ทำอยู่แล้วมีอยู่แล้วในพื้นที่ทำการวิจัยกับแนวคิดใหม่ของผู้วิจัยให้สามารถผสมกลมกลืนกัน และเน้นองค์การถ่ายทอดทางสังคมหลายระดับพร้อมกัน

เพื่อให้เกิดระบบและกลไกในการพัฒนาบุคคลที่มีทิศทางสนับสนุนต่อเนื่องกัน อันจะเป็นผลทำให้เกิดระบบการถ่ายทอดทางสังคมที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเกษตรที่เข้มแข็ง โครงการวิจัยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยศึกษาจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรผู้มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ

2) เพื่อศึกษาระบบ กลไก และวิธีการของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาคุณภาพของแรงงานภาคการเกษตร โดยศึกษาจากเอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนการสัมภาษณ์ครู/อาจารย์ และวิทยากรที่ดีเด่น

3) จัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรและสื่อมวลชนในท้องถิ่น

วิธีวิจัย งานวิจัยมี 2 ระยะ

งานวิจัยระยะที่ 1 เวลา 6 เดือน

วัตถุประสงค์

1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน

2) ศึกษาองค์ประกอบประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

3) ศึกษากระบวนการและกลไกในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร
วิธีวิจัยสำหรับการศึกษาในระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยการศึกษาเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสอบถามงานวิจัยระยะที่ 1 มีโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ

โครงการ 1 : ข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และคุณภาพของ แรงงานภาคการเกษตร

วัตถุประสงค์

การจัดทำโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาถึงสภาพทั่วไปของจังหวัดน่าน ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การปกครองและการค้าชายแดน
2. เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามให้ได้ภาพวิถีชีวิตเกษตรกรจังหวัดน่านในด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาด ของกลุ่มอาชีพการกลั่นแกล้ง การประมง การปศุสัตว์ การแปรรูป การบริการทางการเกษตร ตลอดจนทัศนคติของเกษตรกรที่มีต่อผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพตัวชี้วัด ความสุขของเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกร

วิธีวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป กลุ่มเกษตรกรดีเด่น กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มสื่อมวลชน (ภาคผนวก ก.)
2. แนวการสัมภาษณ์เกษตรกรและข้าราชการ ในเรื่องของการกระบวนการผลิต การตลาด ช่องว่างระหว่างความเป็นจริงและที่ควรจะเป็น (ภาคผนวก ก.)
3. แบบสัมภาษณ์ข้าราชการ (เพิ่มเติม) ในเรื่องบทบาทของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิต การตลาด การอาชีพ และการพัฒนาเกษตรกร (ภาคผนวก ก.)
4. แบบสัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ (เพิ่มเติม) ในเรื่องของการความสำเร็จที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากสิ่งใดบ้าง และข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรและส่วนราชการ (ภาคผนวก ก.)
5. แบบสอบถามกลุ่มประมงและกลุ่มพืชผล (ภาคผนวก ก.)
6. แบบสัมภาษณ์เกษตรกร (ที่เป็นผู้นำผลิตภัณฑ์มาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของจังหวัดน่าน) (ภาคผนวก ก.)

ในการศึกษานี้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ดังนี้คือ

1. ข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดน่าน เอกสารจากหน่วยงาน ราชการต่างๆ เช่น จังหวัดน่าน : บนเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย (2541) ข้อมูลการ ตลาดจังหวัดน่านประจำปี 2542 สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน (2544) ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ของจังหวัดน่านในมุมมองของหอการค้าจังหวัดน่าน (2544) และแผนพัฒนาจังหวัด ประจำปี 2545 จังหวัดน่าน

2. ข้อมูลจากภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จังหวัดน่านรวม 5 ครั้ง โดยได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งในแบบเชิญมาให้คำสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ที่พื้นที่จริงที่เกษตรกรได้ตั้งบ้านเรือนและประกอบอาชีพนั้นๆ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รายละเอียดของการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์เกษตรกร / ข้าราชการ / ผู้ที่เกี่ยวข้อง ระหว่างวันที่ 8 - 11 กรกฎาคม 2544 โดยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคล 5 กลุ่ม กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในกลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มพืชผล กลุ่มประมง กลุ่มปศุสัตว์ และกลุ่มแปรรูป จำนวน 20 คน การสัมภาษณ์ครั้งแรกนี้ มีจุดประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นที่จะเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกร การอาชีพ การผลิต ผลผลิต การตลาดที่เกษตรกรประสบอยู่ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อดำเนินการในการกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งต่อไป และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้นำระดับสูง จำนวน 12 คน ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ประธานหอการค้า พาณิชย์จังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด เกษตรจังหวัด ประมงจังหวัด สหกรณ์จังหวัด แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด เกษตรและสหกรณ์จังหวัด พัฒนาการจังหวัด ผู้อำนวยการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และผู้ช่วยผู้อำนวยการ ธกส. เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงนโยบาย กลไกการบริการช่วยเหลือเกษตรกร และแผนพัฒนาต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้นำทางการเกษตรจำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้นำด้านพืชผล ด้านประมง ด้านปศุสัตว์และด้านแปรรูป เพื่อศึกษาความเข้มแข็งและความเป็นไปได้ของการอาชีพด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับคนจังหวัดน่าน

กลุ่มที่ 4 กลุ่มวิทยากรผู้ให้ความรู้แก่เกษตรกรจำนวน 13 คน ได้แก่ เกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียน อาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เพื่อศึกษาช่องทางการใช้เทคนิควิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมแก่เกษตรกร

กลุ่มที่ 5 กลุ่มสื่อมวลชน จำนวน 2 คน ได้แก่ นักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น นักจัดรายการวิทยุ เพื่อศึกษาช่องทางการนำความรู้ไปสู่กลุ่มเกษตรกร

2.2 การสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำเกษตรกรและเกษตรกร จากงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และกลุ่มผู้นำระดับสูง ในระหว่างวันที่ 10 - 12 สิงหาคม 2544 โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มผู้นำเกษตรกรและเกษตรกร จำนวน 115 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มปศุสัตว์ 10 คน กลุ่มแปรรูป 57 คน กลุ่มพืชผล 38 คน และกลุ่มประมง 10 คน ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ได้สอบถามเน้นในเรื่องการผลิตและการตลาด เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดน่าน รวมทั้งกลไกในการตลาดที่เป็นอยู่

กลุ่มผู้นำ จำนวน 3 คน ได้แก่ ประธานหอการค้า พาณิชย์จังหวัด และแรงงาน และสวัสดิการสังคมจังหวัด ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจสภาพปัญหา ทิศทางของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอาชีพของคนจังหวัดน่านเพิ่มเติมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.3 การสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มเกษตรกร เกษตรกร ผู้นำระดับสูง พระสงฆ์ ในระหว่างวันที่ 7 – 12 ตุลาคม 2544 โดยมีจุดประสงค์ที่จะสอบถามข้อมูลบางประการที่ยังขาด ความสมบูรณ์ในบางเรื่อง รวมทั้งสอบถามทัศนะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพ

2.4 การสัมภาษณ์เกษตรกร ที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านหลวง กิ่งอำเภอภูเพียง จำนวนประมาณ 100 คน ในช่วงเดือนตุลาคม 2544 เพื่อศึกษาตัวชี้วัดความสุขของเกษตรกรและ ความสุขของครอบครัวเกษตรกรเพื่อให้เห็นภาพสะท้อนของแรงจูงใจหรือเป้าหมายชีวิตของเกษตรกร

2.5 การจัดประชุมเสวนาผลการวิจัยเพื่อการตรวจสอบข้อมูลและประมวลความคิดเห็นเพิ่มเติม จากผู้แทนหน่วยราชการและองค์กรเอกชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรจังหวัดน่าน เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2544 ที่ห้องประชุมสำนักงานประกันสังคม จังหวัดน่าน โดยมีผู้เข้าร่วม ประชุมให้ความคิดเห็นจำนวน 15 คน นอกจากนี้หลังจากประชุมแล้วท่านรองผู้ว่าราชการจังหวัด นายปริญญา ปานทอง ยังได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมกับงานวิจัยฉบับนี้ด้วย ผู้วิจัยได้ทำการ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

โครงการ 2 : องค์การประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นด้านพืชผล ปศุสัตว์ อนุรักษ์ สัตว์น้ำ เกษตรกรยั่งยืน และการแปรรูปผลผลิตในจังหวัดน่าน
- 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน

กลุ่มตัวอย่าง

1. กลุ่มเกษตรกรดีเด่น 10 กลุ่ม เก็บข้อมูลจากผู้นำและผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร ผู้แทนกลุ่มเกษตรกร มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นด้านพืชผล ปศุสัตว์ อนุรักษ์สัตว์น้ำ และเกษตรกรยั่งยืน จำนวน 10 คน จำแนกเป็น ผู้นำเกษตรกรกลุ่มพืชผลและแปรรูป 3 คน กลุ่มปศุสัตว์และแปรรูป 3 คน อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2 คน และเกษตรกรยั่งยืน 2 คน คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ดังนี้

- 1) เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีผลงานอย่างต่อเนื่อง เป็นที่ประจักษ์ของจังหวัดน่าน
- 2) มีบทบาทและ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกต่อกลุ่ม 3) มีความสามารถในการบริหารและจัดการกลุ่ม 4) มีความมั่นคงของกลุ่ม

1.2 ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกรดีเด่น จำนวน 2 – 4 คนต่อกลุ่ม จำนวนรวม 30 คน จำแนกดังนี้ กลุ่มเกษตรกรด้านเกษตรยั่งยืน ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข 4 คน ตำบลเมืองจันท์ อำเภอภูเพียง 3 คน กลุ่มมะไฟจีน ตำบลนาเหลียง อำเภอเวียงสา 3 คน กลุ่มมะขามหวาน อำเภอนาน้อย 3 คน กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและชาเขียวใบหม่อน อำเภอแม่จริม 3 คน กลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์ อำเภอท่าวังผา 4 คน กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่วัดดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา 1 คน กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่หาดผาชน ตำบลเมืองจันท์ อำเภอภูเพียง 2 คน กลุ่มเลี้ยงวัว บ้านน้ำครก 3 คน กลุ่มเลี้ยงหมู อำเภอสันติสุข 4 คน

2. ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรจากทุกอำเภอที่มีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและนำมาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544 จำนวน 115 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกรที่มีผลิตภัณฑ์มาแสดงระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544 มีเนื้อหาประกอบด้วย คุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร (ภาคผนวก ข.)
2. แบบสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำและผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร ด้านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน การผลิต ผลผลิต การตลาด ผู้นำและการเรียนรู้ภายในกลุ่ม (ภาคผนวก ข.)

ขั้นตอนการวิจัย

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในจังหวัดน่าน โดยศึกษาจากเอกสารและเชิงวิพากษ์ที่เคยทำวิจัยในจังหวัดน่าน คือ นางสาวฐิตยาพรรณ กิจวรรณ จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และอาจารย์จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จังหวัดน่าน คือ อาจารย์ ชาติชาย โยเหลา มาให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิประเทศ จุดเด่น จุดด้อยของการเกษตรในจังหวัดน่าน และกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็งในจังหวัดน่าน

ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามปลายเปิด เพื่อทดลองใช้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะและทักษะของผู้นำ และเครือข่ายการทำงานของกลุ่มเกษตรกร โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 9 – 11 กรกฎาคม 2544

ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ผู้ร่วมงานของกลุ่มเกษตรกร เกี่ยวกับคุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร โดยเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 10 – 12 สิงหาคม 2544

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มเกษตรกรดีเด่นและผู้ร่วมงาน ในพื้นที่อำเภอสันติสุข ถึงอำเภอ
ภูเพียง อำเภอพาน้อย อำเภอท่าวังผา อำเภอแม่จริม และอำเภอเมือง ระหว่างวันที่
8-12 ตุลาคม 2544

ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยกับชุมชนในจังหวัดน่าน ระหว่างวันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2544
และเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

โครงการ 3 : ระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาค การเกษตร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญของแรงงานภาคการเกษตร ในด้านพืชผล ปศุสัตว์
ประมง และการแปรรูปสินค้า
2. เพื่อศึกษาระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตร
3. เพื่อเสนอระบบ กลไก และกระบวนการในการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะของแรงงาน
ภาคการเกษตร

วิธีวิจัย

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย มี 2 แหล่งคือ

1. จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น
 - 1.1 กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่าน ประกอบด้วย วิทยากร ซึ่งได้แก่ เกษตรอำเภอ
หัวหน้าสถานีประมง เจ้าของกิจการเกษตร ประธานกลุ่มเกษตรกร จำนวน 13 คน
เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจำนวน 33 คน แบ่งเป็นด้านพืชผล 11 คน ด้านปศุสัตว์ 5 คน ด้าน
แปรรูป 9 คน ด้านประมง 5 คน เกษตรยั่งยืน 3 คน ครู/อาจารย์ที่สอนวิชาทางการเกษตรแบ่งเป็น
ครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 11 คน ครูสังกัดศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน 8 คน
อาจารย์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 9 คน ผู้สื่อข่าวและนักจัดรายการวิทยุ 5 คน ผู้ทำงานในองค์กร
อิสระ 8 คน เกษตรกรที่มาร่วมงานในกลุ่มเกษตรกรที่มีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและนำมาแสดงในงาน
หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 10-12 สิงหาคม 2544 จำนวน 115 คน
 - 1.2 กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการที่เคยไปศึกษาดูงานด้านการเกษตรในประเทศที่มี
ลักษณะการทำเกษตรใกล้เคียงกับประเทศไทย จำนวน 5 คน
 - 1.3 กลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจที่ส่งสินค้าทางการเกษตรไปขายต่างประเทศ จำนวน 2 คน

2. จากเอกสารที่เกี่ยวข้องทางการเกษตร แบ่งออกเป็น

2.1 เอกสารโครงการที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมทางการเกษตร ได้แก่

- โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กองแผนงาน กรมปศุสัตว์ จำนวน 32 โครงการ
- โครงการส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 25 โครงการ
- โครงการฝึกอบรมเกษตรกร กองฝึกอบรม กรมปศุสัตว์ จำนวน 6 โครงการ
- โครงการฝึกอบรมเกษตรกร กองฝึกอบรม กรมประมง จำนวน 10 โครงการ
- โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

จำนวน 5 โครงการ

2.2 หลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

- หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จำนวน 171 เรื่อง

- หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จำนวน 52 รายวิชา

- หลักสูตรกรมอาชีวศึกษา จำนวน 234 รายวิชา
- หลักสูตรกรมการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 284 รายวิชา
- หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2543)

รายวิชาเกษตรศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 61 รายวิชา

2.3 ประวัติและผลงานของเกษตรกร จาก

- งานวิจัย จำนวน 2 เล่ม ซึ่งมีจำนวนเกษตรกรที่ศึกษา จำนวน 21 คน
- หนังสือประวัติเกษตรกร จำนวน 56 คน (ครูภูมิปัญญา เกษตรกรคนเก่ง

ประวัติเกษตรกรคนเก่ง)

- หนังสือพิมพ์ จำนวน 3 คน (ไทยรัฐ เดลินิวส์)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์รอบแรกกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะใช้ในการคัดเลือกตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครั้งต่อไปของแต่ละกลุ่ม คำถามจะแยกถามแต่ละกลุ่มดังนี้ กลุ่มเกษตรกร (กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่มประมง กลุ่มพืชผล กลุ่มแปรรูปสินค้า) ถามถึงการเกษตรที่ทำ และให้แนะนำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพ พร้อมเหตุผล และการรับข้อมูลข่าวสารการเกษตร กลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับสูง ถามนโยบายและแผนพัฒนาจังหวัดในด้านการเกษตร และแนะนำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพพร้อมเหตุผล กลุ่มครู/อาจารย์ ถามคุณลักษณะ

และทักษะในการทำงานด้านการเกษตรที่ควรเน้นให้เกิดกับเด็ก แนวทางในการฝึกหรือการสอน และแนะนำครูที่มีวิธีสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจนเป็นที่ยอมรับ พร้อมเป็นที่นิยม กลุ่มองค์กรเอกชน (NGO) ตามบทบาทและการดำเนินการเกี่ยวกับการเกษตร ทำใน หมู่บ้านใดบ้าง และแนะนำองค์กรเอกชนกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร กลุ่มสื่อมวลชน ตามรายการที่ทำ และรายการเกษตรที่ทำ(ภาคผนวกค.)

2. แบบสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นผู้ทำผลิตภัณฑ์ที่นำมาแสดงในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของจังหวัดน่าน ตามลักษณะนิสัย ความรู้ความสามารถ และวิธีการเรียนรู้ของผู้ทำผลิตภัณฑ์ได้ประสบความสำเร็จ คำถามนี้จะถามศึกษาในเทคนิควิทยา (ภาคผนวกค.)

3. แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มเกี่ยวกับประสบการณ์การทำงานด้านการเกษตร ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน วิธีการแก้ไขปัญหา ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะ และทักษะของเกษตรกรในอนาคต (ภาคผนวก ค.)

4. แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างนักวิชาการที่ไปดูงานด้านการเกษตรในประเทศที่มีลักษณะการทำเกษตรใกล้เคียงกับประเทศไทย ตามคุณลักษณะและทักษะ วิธีการเรียนรู้ของเกษตรกร วิธีการสอนหรือวิธีการให้การอบรมของผู้ให้ความรู้ (ภาคผนวก ค.)

5. แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจที่ทำธุรกิจส่งออกผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรใช้แบบสอบถามฉบับเดียวกับแบบสอบถามเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตร

6. แบบประเมินเอกสาร/บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนา แรงงานภาคการเกษตร เป็นแบบที่คณะผู้วิจัยใช้เพื่อการบันทึกกิจกรรม/วิธีการที่ใช้ในการพัฒนาบุคคล และผลการวิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคคลจากผลการศึกษาเอกสารหรือบทสัมภาษณ์ (ภาคผนวก ค.)

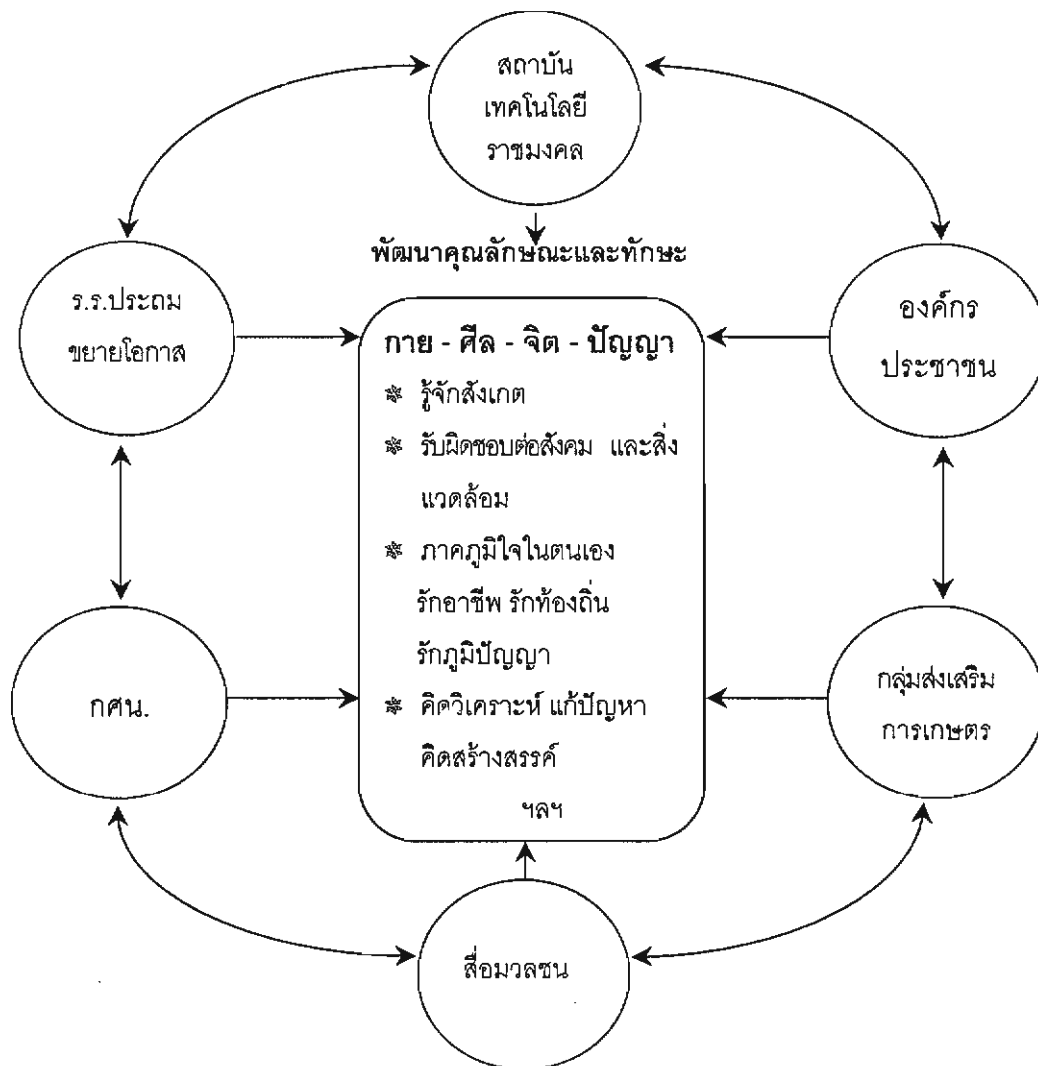
งานวิจัยระยะที่ 2 มีโครงการวิจัยย่อย 5 โครงการ ระยะเวลา 12 เดือน

วัตถุประสงค์

เพื่อจัดทำคู่มือการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นักศึกษานักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและสื่อมวลชนในท้องถิ่น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระบบการถ่ายทอดทางสังคม กรณีจังหวัดน่าน

คำอธิบายรูป การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์/กิจกรรมร่วมกับคน/กลุ่ม และเกิดลักษณะที่ทำให้เป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพได้

= หน่วยถ่ายทอดขนาดเล็ก

= ระบบมีความเกี่ยวข้องกัน ปฏิสัมพันธ์ กระบวนการ กิจกรรม

จุดเน้นของโครงการ

1. พัฒนาแบบองค์รวม (กาย ศิล จิต ปัญญา)
2. การประสานระบบถ่ายทอดตั้งแต่ 2 ระบบขึ้นไป
3. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เรียน
4. เน้นการสร้างความรู้ มากกว่าทำตาม

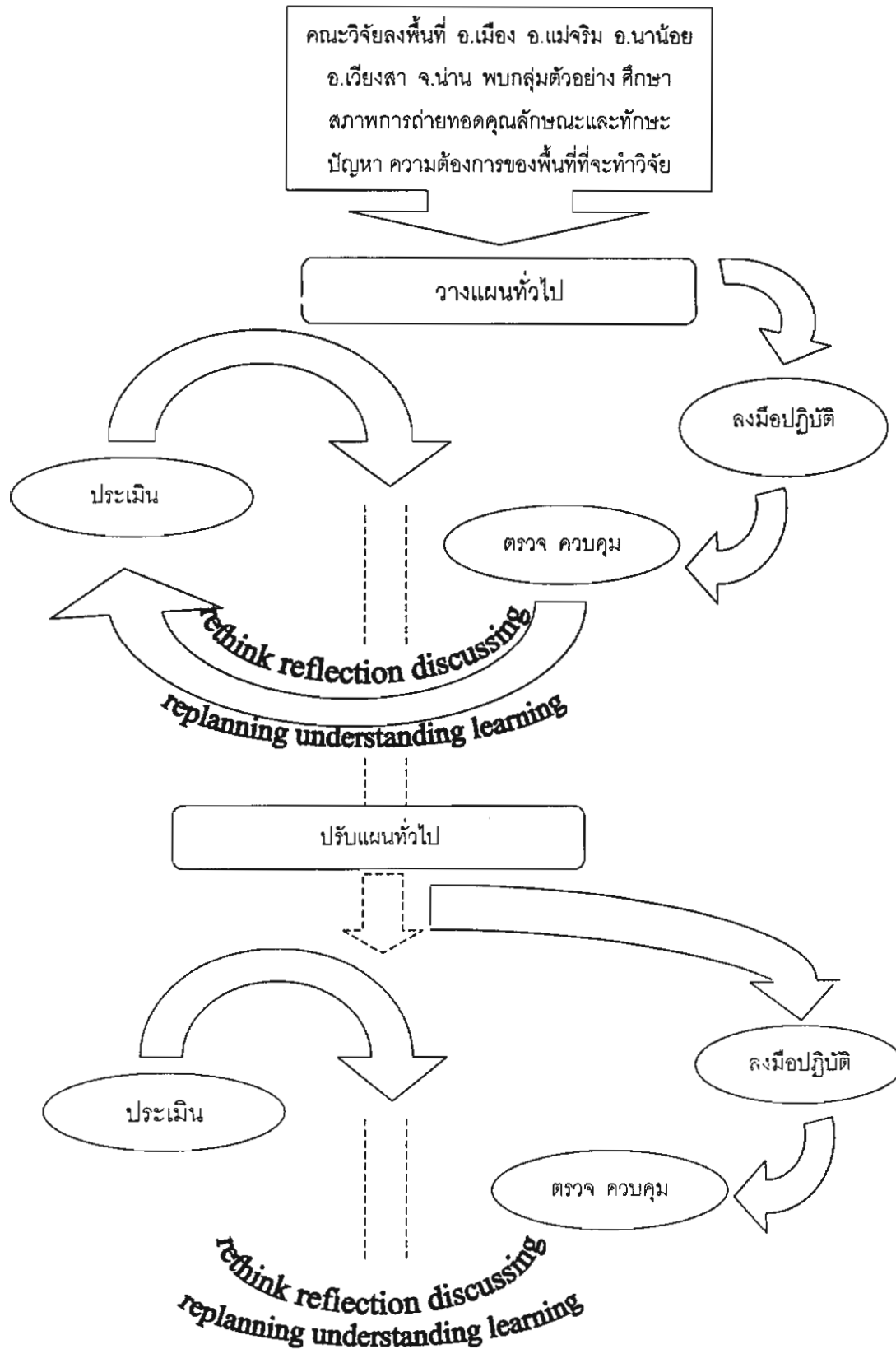
กระบวนการเรียนรู้

1. การเรียนรู้เพื่อสร้างคุณธรรม ค่านิยม
2. การเรียนรู้จากสภาพปัญหา (Problem Based Learning)
3. การเรียนรู้จากประสบการณ์
4. การเรียนรู้แบบ I CAN DO

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนการทำวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการดำเนินการดังนี้

ภาพประกอบ 2 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดเพื่อสร้างคุณลักษณะ
และทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

กลุ่มตัวอย่าง

สปช.และโรงเรียนขยายโอกาส	ครู กศน.	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูผู้สอน 7 คน (2 โรงเรียน) 2) ผู้บริหารโรงเรียน 4 คน (2 รร.) 3) ผู้บริหารระดับอำเภอ 1 คน 4) ครูในโรงเรียน 10 คน 5) ผู้บริหารระดับจังหวัด 1 คน 6) ศึกษาพิเศษอำเภอ 2 คน 7) ศึกษาพิเศษจังหวัด 1 คน 8) คณะกรรมการโรงเรียน 20 คน (2 โรงเรียน) 9) นักเรียน 32 คน (2 โรงเรียน)	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูปอ. 7 คน (ผู้สอน 3 คน) 2) ผู้อำนวยการศูนย์ 3 คน 3) นักวิชาการ 1 คน 4) ผู้เรียน 60 คน	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) ครูผู้สอนวิชาหลักและวิชาการ 2 คน (วิจัยตลาดเบื้องต้นในหลักสูตร ปวส. สาขาวิชาการตลาด) 2) ผู้บริหาร สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 3 คน 3) นักเรียน 38 คน

กลุ่มเกษตรกร	กลุ่มสื่อมวลชน
<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) เกษตรกรอำเภอ 2 คน 2) หัวหน้ากลุ่มเกษตรกร 1 คน 3) เกษตรกร 12 คน 4) อาจารย์สาขาคหกรรมอาหาร สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล 2 คน 5) เจ้าหน้าที่เคหะกิจ 2 คน	<u>กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย</u> 1) สื่อมวลชน 13 คน จำแนกเป็น ผู้จัดรายการวิทยุท้องถิ่น 2 คน ผู้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์ 2 คน ผู้ทำเอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานราชการ 2 คน ประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน 5 คน ผู้จัดรายการเสียงตามสายในโรงเรียน 2 คน 2) เกษตรกร 5 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กลุ่มองค์กรภาคประชาชนและสื่อมวลชน สามารถใช้กระบวนการวิจัยและผลจากการวิจัยนี้ ซึ่งประกอบด้วยหลักสูตรและแนวการใช้หลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคคลให้เกิดทักษะในการทำงานอาชีพทั้งที่เป็นทักษะทั่วไป ทักษะที่เกี่ยวข้องกับงานในอาชีพ และทักษะการจัดการเชิงธุรกิจ พร้อมกับการพัฒนาคุณลักษณะประจำตัวของบุคคลที่นำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ
2. หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการทำงานแก่เกษตรกรสามารถนำรูปแบบการพัฒนาในกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสื่อมวลชนด้านทักษะในการทำงานอาชีพและคุณลักษณะไปใช้ประโยชน์
3. องค์กรภาครัฐในระดับจังหวัด ได้แก่ หอการค้าจังหวัด เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล แรงงานจังหวัด พาณิชย์จังหวัด และหน่วยงานด้านการศึกษาเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์กับนักวิชาการและภาคประชาชน นำไปสู่การร่วมมือประสานงานเพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรในชุมชนในอนาคต
4. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้อย่างปฏิบัติงานจริงในชุมชน ทั้งนี้นำมาสู่การเกิดองค์ความรู้เพิ่มขึ้นด้านการพัฒนาบุคคลแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วม

ผลผลิตจากการวิจัย

ผลผลิตจากการวิจัยเรื่องนี้ประกอบด้วย

1. ข้อมูลพื้นฐานด้านผลผลิต กระบวนการผลิต การตลาดและคุณภาพแรงงานภาคการเกษตรในจังหวัดน่าน (อัครังค์ อุดมไพจิตรกุล และคณะ. 2545)
2. องค์กรประชาชนและศักยภาพในการพัฒนาแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน (ดุษฎี โยเหลา และคณะ. 2545)
3. ระบบ กลไก กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร (ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ. 2545)
4. หลักสูตรและคู่มือการใช้หลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร ในกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม ที่ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตและเนื้อหาของรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยฉบับนี้นำเสนอองค์ความรู้เพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะ และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร ซึ่งนำเสนอในบทที่ 1 ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวคิดและผลงานวิจัยที่เป็นพื้นฐานของการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะ ประกอบด้วย การเรียนรู้ ระบบการถ่ายทอดทางสังคม การเรียนรู้แบบต่างๆ ได้แก่ การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ และปัญหาเป็นหลัก เทคนิคการเสริมสร้างและพัฒนาคุณลักษณะทางจิตใจ โดยจะบรรยายแนวคิด รวมทั้งการนำแนวคิดไปใช้ในการทำวิจัยเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะภาคการเกษตร

บทที่ 2 กล่าวถึง องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำวิจัย ได้แก่ รูปแบบการเรียนรู้ ด้วยตนเองของกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ และรูปแบบการเรียนรู้แบบ I CAN DO ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์วิธีการเรียนรู้ จากประสบการณ์ของบุคคลหลายกลุ่ม

บทที่ 3 กล่าวถึงนวัตกรรมด้านหลักสูตรเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของกลุ่มบุคคล 5 กลุ่ม และเนื่องจากหลักสูตรดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต้องมีการสรุปผลการทำวิจัยตามเงื่อนไขของเวลา หลักสูตรจึงได้รับการประเมินและปรับปรุงในระดับเริ่มต้น คือเป็นการประเมินประโยชน์ของหลักสูตรจากความคิดของกลุ่มตัวอย่างและผู้ที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4 เป็นข้อเสนอแนะของการนำหลักสูตรทั้งหมดไปใช้ในจังหวัดน่าน คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าจะสามารถทำงานต่อเนื่องในระดับการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องและขยายแนวคิดให้ครอบคลุมในพื้นที่หรือกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างออกไป อีกทั้งสร้างเครือข่ายที่ยั่งยืนในจังหวัดที่จะสามารถดำเนินงานพัฒนาภาคการเกษตรให้เข้มแข็งต่อไป ซึ่งจะเป็นโครงการวิจัยในระยะต่อไป

บทที่ 1

องค์ความรู้เพื่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดคุณลักษณะและทักษะ แก่แรงงานภาคการเกษตร

ในการศึกษาเรื่องนี้คณะผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบการถ่ายทอดทางสังคมและการเรียนรู้แบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษากลุ่มต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ของบุคคล

การเรียนรู้ ตรงกับ ภาษาอังกฤษ ว่า Learning การเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับบุคคลไปจนตลอดชีวิต ดังนั้น การเรียนรู้จึงอยู่ในความสนใจของนักจิตวิทยาทั้งหลายที่พยายามจะตอบคำถามให้ได้ว่า การเรียนรู้ คืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร เท่าที่ผ่านมา นักจิตวิทยาหลายท่านจากหลายแนวคิดต่างก็ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้อย่างมากมาย แต่สิ่งหนึ่งที่นักจิตวิทยาทั้งหลายมีความเห็นตรงกันในการให้นิยามของการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมของอินทรีย์ต่อสถานการณ์หนึ่ง ที่เกิดจากการที่อินทรีย์มีประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อมกับสถานการณ์นั้น โดยพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ควรเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร และจะเปลี่ยนไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ จากคำนิยามดังกล่าวสามารถพิจารณาการเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้ (ประทีป จินฉัตร, 2540)

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรม เหตุที่จะต้องมีการแยกระหว่างพฤติกรรมกับศักยภาพของพฤติกรรม เพราะบางครั้งมนุษย์อาจมีการเรียนรู้ในลักษณะการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของพฤติกรรม โดยไม่มีการแสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมภายนอก โดยปกติแล้วไม่มีใครสามารถสังเกตการเรียนรู้ได้โดยตรง ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้เป็นการอนุมานจากการแสดงออกเมื่อได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน จึงต้องสังเกตการเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลงการแสดงออกของบุคคล ดังนั้นนักจิตวิทยาส่วนใหญ่จึงศึกษาการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการแสดงออก ซึ่งเป็นการศึกษาในอีกมิติหนึ่ง แทนที่จะศึกษาในมิติของตัวมันเอง แต่มีนักจิตวิทยาบางท่าน เช่น แบนดูรา (Bandura) ให้ความสนใจการเรียนรู้ โดยพิจารณาที่การเปลี่ยน

แปลงของศักยภาพของพฤติกรรม โดยแบนดูราได้แยกแยะระหว่างการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Acquired) กับการกระทำ (Performance) โดยที่แบนดูรามองว่า การเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นที่จะต้องพิจารณาในแง่การกระทำที่แสดงออก หากแต่ว่า การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ ก็ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้ว่าจะยังไม่มี การกระทำที่แสดงออกก็ตาม ดังนั้นการเรียนรู้ของแบนดูรามักจะเน้นที่การเปลี่ยนแปลงที่ศักยภาพของพฤติกรรมหรือพฤติกรรมภายใน โดยไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออก

2. พฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกิดเนื่องจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน จากประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมใดที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการเจริญเติบโต การมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การได้รับอิทธิพลจากยา ความเหนื่อยล้าหรือการได้รับอุบัติเหตุในระบบประสาทนั้น ไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพจะต้องค่อนข้างถาวร นั่นแสดงว่าพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรม จะต้องคงอยู่กับบุคคลนี้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ภายหลังจากที่บุคคลนั้นได้เกิดการเรียนรู้แล้ว

4. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจำเป็นต้องมีประสบการณ์ซ้ำ ๆ กันในสถานการณ์หนึ่งๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนมากๆ เช่น พฤติกรรมการขับรถยนต์ พฤติกรรมการใช้คอมพิวเตอร์ ฯลฯ

5. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ ทั้งการผ่านประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อม

6. ทิศทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับของแต่ละสังคมเป็นหลัก การที่บุคคลจะเกิดการเรียนรู้ได้นั้น บุคคลอาจจะใช้วิธีการเรียนรู้ได้ทั้งจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้จากผู้อื่น หรือจากสภาพแวดล้อมที่บุคคลเกี่ยวข้องโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

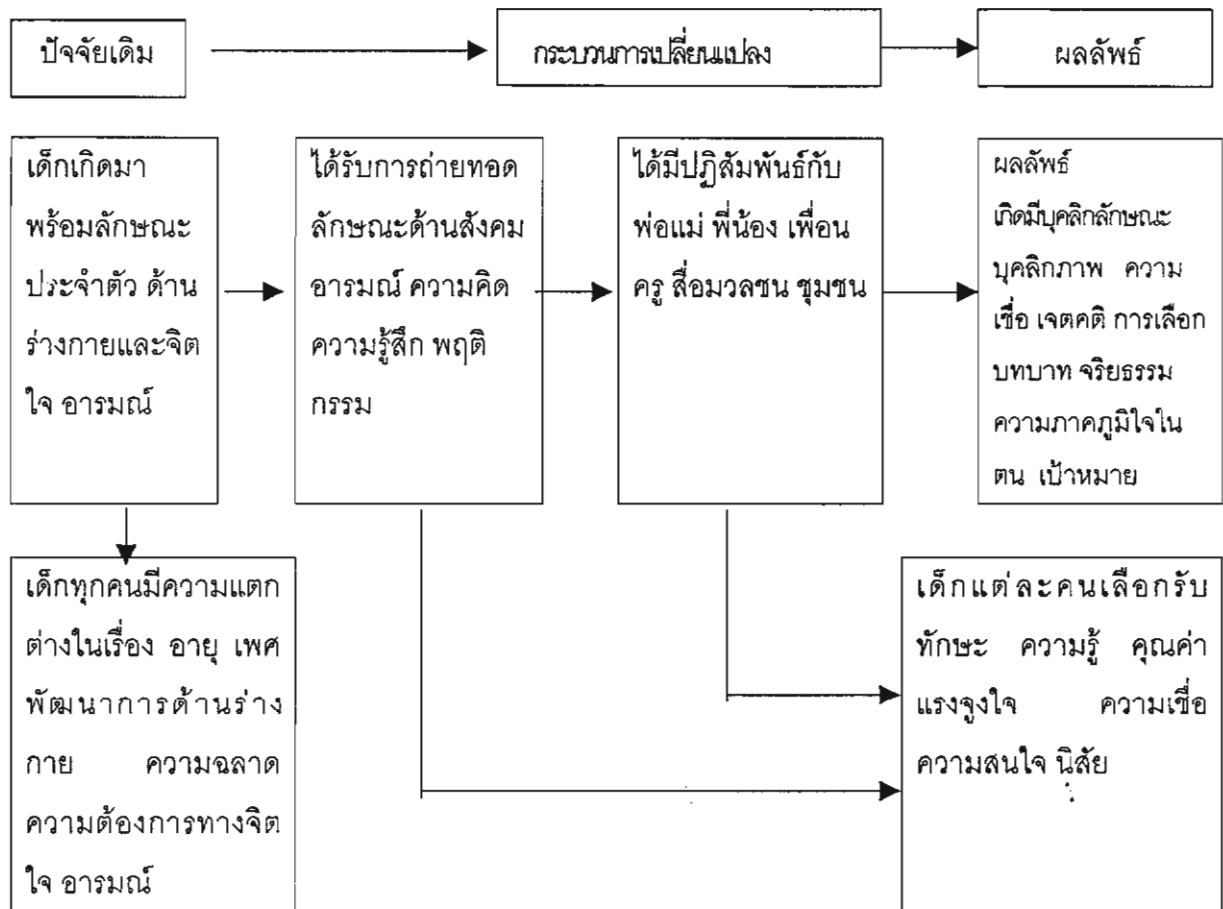
ระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลในการทำงานอาชีพ

การถ่ายทอดทางสังคม เป็นกระบวนการที่บุคคลมีกิจกรรมหรือปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมและรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ ที่ทำให้บุคคลเข้าร่วมเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของกลุ่มและสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น เด็กที่เกิดในครอบครัวที่พ่อแม่เป็นครูบาอาจารย์ เห็นพ่อแม่ใช้เวลาว่างในการอ่านหนังสือ พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิชาการ มีขั้นตอนในการสอนให้เกิดความกระจ่างชัดเจน อาจมีลักษณะพิเศษ เช่น ชอบการอ่านหนังสือ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นผลของกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมภายในครอบครัว บุคคลอยู่ในกลุ่มหรือสังคมที่มีลักษณะเช่นใดก็จะมี การเลียนแบบ และบ่มเพาะลักษณะเฉพาะที่ทำให้เขาสามารถเป็นสมาชิกของกลุ่มได้อย่างกลมกลืน

การถ่ายทอดทางสังคมมีทั้งทางบวกและทางลบ การถ่ายทอดทางสังคมทางบวก คือ กระบวนการที่บุคคลรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาตนเองและสังคมให้ก้าวหน้า เช่น การที่เด็กเรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มาจากสังคมที่แตกต่างกัน หรือการที่จะยอมตามมาตรฐานของคุณธรรมในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมทางลบ คือการที่บุคคลรับความรู้ ทักษะ คุณลักษณะที่นำไปพาให้ตนเองและสังคมไปสู่ที่เสื่อม มีตัวอย่างในสังคมมากมายที่เป็นผลของการถ่ายทอดทางสังคมทางลบ เช่น การที่เด็กวัยรุ่นมีการคล้อยตามกลุ่มสูงมากเกินไป ทำให้ต้องมีพฤติกรรมตามกลุ่มอยู่ตลอดเวลาโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมาทำให้ถูกชักนำไปทางเสื่อมเสียได้

กระบวนการนี้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการเตรียมบุคคลเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ถ้าสังคมใดมีการถ่ายทอดทางสังคมที่ดี และมีประสิทธิภาพ คนในสังคมนั้นก็จะช่วยเสริมสร้างให้สังคมมีความเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า ในทางตรงกันข้าม สังคมใดที่มีการถ่ายทอดทางสังคมที่ไร้ทิศทาง สังคมย่อมมีความยุ่งเหยิง ไม่มีจุดรวม ขาดระเบียบ

การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เมื่อเด็กเกิดมาในครอบครัว เขาจะมีปฏิสัมพันธ์หรือการรับรู้ การแลกเปลี่ยน การแสดงท่าที ร่วมกับพ่อแม่ พี่น้องญาติมิตร พี่เลี้ยง เกิดการเรียนรู้ ความคิด ความต้องการ การปฏิบัติของคนในครอบครัว ทำให้เกิดลักษณะที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของครอบครัว ต่อมาเมื่อเด็กไปโรงเรียนอยู่ในกลุ่มเพื่อน อยู่ในชุมชน ก็จะเรียนรู้และพัฒนาลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการอยู่ในกลุ่มสังคมนั้น ๆ จากภาพประกอบ 3 จะเห็นว่าเด็กแต่ละคนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมระบบเดียวกัน อาจมีผลที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน เช่น ลูกสองคน ในครอบครัวเดียวกัน อาจมีลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะเด็กแต่ละคนมีธรรมชาติเบื้องต้น คือ ความฉลาด พื้นฐานทางจิตใจ อารมณ์ แตกต่างกัน และเด็กแต่ละคนมีโอกาสและการตัดสินใจเลือกรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ ตามความชอบของตนเอง

ภาพประกอบ 3 แสดงกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและผลลัพธ์ (ปรับจาก Bems. 1997 : 52)

การถ่ายทอดทางสังคมเป็นกระบวนการหนึ่งในยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการปฏิรูปทักษะของแรงงานไทย ที่เน้นการสร้างความรู้มากกว่าการนำเข้าความรู้ กระบวนการนี้กล่าวถึงการที่ปัจเจกอย่างน้อย 2 คน ใช้เวลาอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมสร้างความรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด โดยแต่ละฝ่ายเต็มใจที่จะถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้กัน กระบวนการนี้มีความลึกซึ้งยิ่งกว่าการสอนด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษร กระบวนการนี้เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ระหว่างกัน และเกิดการฝังลึกลงไปในความนึกคิด การปฏิบัติตนของกันและกัน (เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2545) ถ้าครู-อาจารย์เกิดการถ่ายทอดทางสังคมทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง จะนำไปสู่การเรียนรู้จากภูมิปัญญาของไทยมากขึ้น จะเห็นว่าอาชีพบางอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เช่น การแสดงแบบไทย การทำผ้าลาย

ต่าง ๆ ของไทย ต้องอาศัยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมเข้ามาประกอบด้วย จึงจะทำให้อาชีพดังกล่าวดำรงอยู่ได้

การทำงานเป็นขั้นตอนสำคัญในชีวิต หลังจากบุคคลผ่านวัยเด็ก วัยเรียน จะก้าวเข้าสู่วัยทำงานที่มีความพร้อมได้ต้องได้รับการพัฒนาให้มีคุณลักษณะและทักษะหลายประการ จากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการทำงานในประเทศไทย (ประทีป จินฉัตร และคณะ, 2542 : 45) พบว่าลักษณะภายในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน พฤติกรรมการทำงาน และประสิทธิภาพในการทำงาน คือ ความรู้ความสามารถในงานที่ทำ ความพึงพอใจในงาน เจตคติต่องาน แรงจูงใจในการทำงาน ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความเชื่ออำนาจในตน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และจากการศึกษาและการสัมภาษณ์บุคคลที่ประสบความสำเร็จสูงกว่า 500 คน ของ นโปเลียน ฮิลล์ (2544) พบว่ามีลักษณะสำคัญ 15 ข้อที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จนั้นคือ 1) การมีเป้าหมายสำคัญที่แน่นอน 2) มีความเชื่อมั่นในตนเอง 3) มีนิสัยประหยัดอดออม 4) มีความคิดริเริ่มและเป็นผู้นำ 5) มีจินตนาการ 6) มีความกระตือรือร้น 7) มักจะควบคุมตนเอง 8) มีนิสัยทำงานเกินเงินเดือน 9) มีบุคลิกต้องตาต้องใจ 10) มีความคิดถูกต้องเที่ยงตรง 11) มีใจจดใจจ่อ 12) มีความสามัคคี 13) เอาประโยชน์จากความล้มเหลว 14) มีความใจกว้าง 15) ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นดังเช่นที่ท่านต้องการให้เขากระทำต่อท่าน ลักษณะที่มีความจำเป็นต่อการทำงานที่กล่าวถึงข้างต้น ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ถ้าบุคคลไม่ผ่านการถ่ายทอดทางสังคมในสังคมหลายๆ ระดับอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกัน ลองนึกภาพภาพ สมาชิกในที่ทำงานของท่านมีลักษณะนิสัยอดออม ใช้ทรัพยากรต่างๆ อย่างคำนึงถึงประโยชน์สูงสุด เขาเติบโตมาในครอบครัวอย่างไร ให้ชีวิตในวัยเรียนกับคนกลุ่มใด และอยู่ในที่ทำงานที่มีความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกันอย่างไร ประสพการณ์อะไรในสังคมเหล่านี้ที่มีส่วนในการพัฒนาให้เขาเป็นอย่างนี้

ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาบุคคลด้านการทำงาน

การเตรียมพัฒนาบุคคลให้พร้อมที่จะเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม และสร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ จำเป็นอย่างยิ่งต้องพัฒนาระบบการถ่ายทอดทางสังคมให้เป็นรูปธรรมหลายๆ ระบบที่มีทิศทาง กระบวนการ และความเชื่อมโยงกันเรียกว่าระบบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคล ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

ระบบเล็ก (Micro System) เป็นระบบพื้นฐานที่ประกอบด้วยบุคคลและคนใกล้ชิดที่มีความสำคัญ การมีกิจกรรมร่วมกันและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระดับนี้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ให้เกิดขึ้น ตัวอย่างของระบบเล็กเช่น ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ชุมชน

ครอบครัว เป็นหน่วยของการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญ รูปแบบของปฏิสัมพันธ์ของคนในครอบครัวกับเด็ก มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของเด็กหลายด้าน ดุษฎี โยเหลา (2535) สังเคราะห์ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย พบว่าการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ผู้ปกครองมีขนาดอิทธิพลเป็นบวก มีค่าอยู่ระหว่าง .02 - .25 นับว่ามีขนาดเล็กถึงปานกลาง โดยพบว่า การอบรมเลี้ยงดูที่มีผลต่อการพัฒนาการของเด็กในทางที่ดีได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย แบบใช้เหตุผล แบบรักสนับสนุน นอกจากนี้งามตา วรินทร์านนท์ และคณะ (2545) พบว่า เยาวชนที่มีจิตลักษณะที่เหมาะสมมาก คือ มีสุขภาพจิตดี มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง มีพัฒนาการทางจิตสังคมสูง และมีความเชื่ออำนาจภายในตนสูง เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดาและมารดา รับรู้ว่าบิดาและมารดาที่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ครอบครัวมีส่วนในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและความสนใจในอาชีพกับเด็กตั้งแต่เยาว์วัย ผลงานวิจัยหลายเรื่องพบว่า การเลือกอาชีพของเด็กมีความเกี่ยวข้องกับระดับการศึกษาของผู้ปกครอง อรพินทร์ ชูชม และคณะ (2543) ศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 770 คน พบผลการวิจัยว่า ระดับการศึกษาของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับการเลือกอาชีพของนักเรียน คือ นักเรียนที่บิดามารดาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เลือกอาชีพกลุ่มบริการลูกค้า นักเรียนที่บิดามารดามีการศึกษาระดับอนุปริญญาและอุดมศึกษา เลือกอาชีพกลุ่มวิจิตรศิลป์ หรือกลุ่มคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์

การถ่ายทอดค่านิยมในการทำงานจากพ่อแม่ให้กับเด็ก มีความสำคัญต่อการพัฒนาลักษณะค่านิยมในการทำงานของเด็กด้านค่านิยมในการทำงานด้านการบริหาร ค่านิยมในการทำงานด้านสภาพแวดล้อม ค่านิยมในการทำงานด้านความมั่นคงปลอดภัย ค่านิยมในการทำงานหลากหลายด้าน ค่านิยมในการทำงานอาชีพอิสระ (อ้อมเดือน สดมณี. 2543)

การอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานของลูก (ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์. 2531) ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูบุตรแต่ละวิธีของบิดามารดากับค่านิยมในการทำงานแต่ละด้านของนักเรียน พบว่า การอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบใช้เหตุผลของบิดามารดา มีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานด้านสัมฤทธิ์ผลด้านสภาพแวดล้อม ด้านผู้ร่วมงาน ด้านการกระตุ้นให้ใช้ปัญญา ด้านความสัมพันธ์กับหัวหน้างาน ด้านการทำงานหลาย ๆ ด้าน และด้านงานอาชีพอิสระ ส่วนการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบรักสนับสนุนของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับค่านิยมในการทำงานด้านการบริหารของนักเรียน ด้านวิถีชีวิต ด้านความมีอิสระ ด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ด้านบริการสังคม และด้านงานอาชีพอิสระ ส่วนด้านอื่น ๆ มีความสัมพันธ์ทางลบ เช่น เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบควบคุมของบิดามารดามีความสัมพันธ์ทางลบกับค่านิยมในการ

ทำงานด้านสัมฤทธิ์ผล ด้านสภาพแวดล้อม และด้านผู้ร่วมงานด้วย และสุดท้ายคือเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกัน จะมีความนิยมในการทำงานแตกต่างกัน

โรงเรียน เป็นระบบเล็กอีกระบบหนึ่งที่จัดการให้เด็กได้รับและเกิดมีความรู้ ทักษะด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โดยมีครูเป็นแบบอย่างและจัดการให้เด็กเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้ แม้ว่าโรงเรียนจะมีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาเด็กให้มีพัฒนาการรอบด้านคือ ร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ แต่ภารกิจที่มากมายของครู ความล้าสมัยของระบบ และความไม่สอดคล้องกลมกลืนของบริบทต่าง ๆ ของเรียนรู้ ทำให้การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่บรรลุเป้าหมายของสังคม “สังคมพลาดจากอุดมคติเพราะไม่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ขาดศักยภาพทางการศึกษา เสื่อมลงของคุณธรรมจริยธรรม” (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2539)

โรงเรียนมีผลต่อการพัฒนานักเรียนด้านการทำงานในหลายรูปแบบ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะในการทำงานของนักเรียนประกอบด้วย คุณลักษณะของครูผู้สอน วิธีการสอนของครู หลักสูตรที่ใช้ กิจกรรมนอกหลักสูตร และปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อน

ผลงานวิจัยกล่าวว่า ลักษณะของครูที่มีผลต่อการถ่ายทอดทางสังคมของเด็กประกอบด้วย คุณสมบัติดีเด่นด้านสังคมคือ เป็นผู้มีความแจ่มใส เป็นมิตร อารมณ์มั่นคง มีความจริงใจ มีคุณสมบัติดีเด่นของตนเองคือ เชื้อมั่นในตนเอง รับฟังคำวิจารณ์จากผู้อื่นได้ หลีกเลี่ยงการเอาชนะ เน้นการแก้ปัญหาด้วยความสร้างสรรค์ มีการรับรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับตนเองและนักเรียน มีความสุขที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียนโดยไม่สูญเสียสมดุลของความอาวุโส มีความชัดเจนในบทบาทของความเป็นครู มีความอดทนและตั้งใจจริง ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความชัดเจนหนักแน่นแต่ยืดหยุ่น (Brophy, 1996 ;citing Good and Brophy, 1995)

วิธีการสอนและปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการถ่ายทอดทางสังคมประกอบด้วย การเป็นตัวแบบ และสั่งสอนพฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคม การสื่อสารที่แสดงความคาดหวังทางบวกและให้รางวัลต่อพฤติกรรมทางบวก (Brophy, 1996; citing Dix, 1993; Good and Brophy, 1994, 1995)

ชุมชนละแวกบ้านเป็นสังคมระบบเล็ก ที่เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ของการเห็น การสังเกต การฟัง และการร่วมกิจกรรม ชุมชนที่มีห้องสมุดอาจใช้เป็นเครื่องมือ ทำให้เด็กเรียนรู้การค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองสูง และสร้างนิสัยรักการอ่าน เพื่อนบ้านที่เอื้ออาทรต่อเด็ก ๆ ทำให้เกิดการปลูกฝังนิสัยช่วยเหลือผู้อื่น รู้จักให้ รู้จักแบ่งปัน

ชุมชนเป็นอีกระบบหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาคนเพื่อการทำงาน โครงสร้างของชุมชนอาจเป็นทั้งปัจจัยผลักดันและปัจจัยตัวดูดให้คนประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง เช่น ชุมชนที่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร แต่คนในชุมชนมีความอยากจน ขาดการศึกษา ว่างานตามฤดูกาล อาจเป็นปัจจัยผลักดันให้ลูกหลานไม่ต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตร ในขณะเดียวกันชุมชนที่คนส่วนใหญ่รับ

ราชการมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงสูง มีความปลอดภัยในชุมชน อาจเป็นปัจจัยดึงดูดให้ลูกหลานเลือกอาชีพรับราชการ

ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมหลักในชุมชน ส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น ชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านการท่องเที่ยวในชุมชน เน้นทุนทางวัฒนธรรมด้านความมีอัธยาศัยไมตรี ยินดีตอบรับนักท่องเที่ยว มีการถ่ายทอดเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี จากบรรพชนสู่รุ่นลูกหลานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นทักษะการทำงานระดับปัจเจกบุคคลที่เรียกว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะด้านความคิด (เนาวรัตน์ พลายน้อยและคณะ. 2545)

เราสามารถกล่าวได้ว่าถ้าสังคมไทยทำการจัดการเรียนรู้ในชุมชนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการเรียนรู้ในครอบครัวและโรงเรียนเยาวชนรุ่นต่อไปของเราก็จะเป็นผู้มีความรู้ ทักษะและคุณลักษณะที่สำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดความเจริญด้านเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ระบบเล็กที่สำคัญประการสุดท้ายคือ ระบบสื่อ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ มีผลโดยตรงกับการพัฒนาความรู้ ความคิด และทักษะของเด็กโดยเฉพาะในยุคที่มีความเจริญด้านเทคโนโลยีสูง เช่นปัจจุบัน

สื่อมวลชน มีความสำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศได้ในแง่ต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการหาข่าวสาร เพิ่มความรู้และโลกทัศน์ พัฒนาให้คนเกิดความมุ่งมั่น ทะเยอทะยานที่จะแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น สร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนา เปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม เสนอประเด็นความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนควบคุมคนให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม (จุฬพล รอดคำดี. 2532 ; อ้างอิงจาก Schram, 1964) สื่อมวลชนมีอิทธิพลในการถ่ายทอดทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่งในยุคที่ครอบครัวมีเวลาให้แก่กันน้อยลง สื่อทำหน้าที่สอนบทบาทต่าง ๆ ให้คนโดยไม่ตั้งใจ คนเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงตลอดจนเลียนแบบค่านิยมด้านต่าง ๆ ค่านิยมทางเพศ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับศีลธรรม ตลอดจนความเชื่อเรื่องวัตถุนิยม การใช้เงิน ใช้เวลา และการแสดงออกทางอารมณ์ (Gelles, 1995 ; เสรี วงษ์มณฑา . 2533 ; วิรัช ลภีรัตนกุล. 2540 ; วีระ อรัญมวงคล . 2538)

สื่อมวลชน สามารถใช้สื่อในเชิงสร้างสรรค์ แต่ในขณะที่เดียวกันสื่อมวลชนก็สามารถเสนอข่าวสาร ชื่นนำ หรือชักชวน ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนพฤติกรรมที่เป็นโทษต่อตนเองและสังคมได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะสื่อมวลชนเป็นผู้ที่พิจารณาถ่วงถ่วงและตัดสินใจที่จะส่งสารที่ตนเห็นสมควรไปยังประชาชน (Parenti, 1993 ; วิรัช ลภีรัตนกุล. 2540) เนื่องจากปัจจุบันสื่อมวลชนเป็นเรื่องของธุรกิจใหญ่ซึ่งใช้ทุนมาก และมักเป็นกิจการเพื่อแสวงหากำไรหรือมิฉะนั้นอย่างน้อยที่สุด ก็เพื่อให้กิจการตั้งอยู่ได้ การนำเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น นโยบายของเจ้าของกิจการ ผู้ให้โฆษณา หรือผู้อุปถัมภ์รายการตลอดเวลาในการนำเสนอ ดังนั้น เนื้อหาสาระที่นำเสนอจึงอาจเป็นไปเพื่อเอาใจผู้มีผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า

ที่จะคำนึงถึงการเสนอข่าวอย่างยุติธรรม งานวิจัยต่าง ๆ ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนได้เสนอว่า สื่อมวลชนให้ทั้งในสิ่งที่เป็คุณและโทษ ดังนั้น ผู้บริโภคต้องเลือกบริโภคให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตน (วีรพล ดวงสูง . 2539) สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ได้มีการเสนอให้บิดามารดาแนะนำและควบคุมเด็กในการเลือกรายการโทรทัศน์ วิทย์ และหนังสือที่เด็กจะอ่าน ตลอดจนชมรายการโทรทัศน์ที่มีประโยชน์พร้อมเด็ก เพื่อที่จะอธิบายและตีความ ตลอดจนเน้นย้ำเนื้อหาที่มีประโยชน์ให้กับเด็กอย่างเหมาะสมตามวัย ตลอดจนชี้แนะว่าเด็กควรได้รับและทำตามการชักจูงของสื่อในด้านใด และหลีกเลี่ยงการเลียนแบบในด้านใดบ้าง โดยทำการควบคุมอย่างละมุนละม่อม (ดวงเดือน พันธมนาวิน . 2529) แต่ความรับผิดชอบในการบริโภคสื่อไม่ควรตกอยู่กับผู้บริโภคฝ่ายเดียว ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนต้องมีการปรับปรุงสื่อมวลชนต่าง ๆ ให้มีความตระหนักถึงความรับผิดชอบที่สื่อมวลชนพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมให้มากยิ่งขึ้น ควรจะต้องมีการศึกษาว่าสถาบันสื่อมวลชนเกี่ยวข้องกับการผลิตบุคลากรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน ตลอดจนหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกัสื่อสารมวลชน มีปรัชญา นโยบาย เป้าหมายและการดำเนินงาน ตลอดจนการถ่ายทอดค่านิยมอุดมการณ์ในการทำงานเสนอสื่อเพื่อสร้างสรรค์และจรรโลงสังคมให้กับบุคคลที่จะไปทำงานสื่อสารมวลชนที่เหมาะสมหรือไม่ อีกทั้งปลูกฝังอุดมการณ์ในเชิงสร้างสรรค์เหล่านี้ลงรากลึกเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้บุคลากรเหล่านี้มีคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพตนเพียงพอที่จะไม่หวั่นไหวไปกับแรงกดดันในการที่จะต้องเสนอข่าวตามความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์หรือเพื่อยอดการขายข่าว หรือเพิ่มความโด่งดังให้กับสื่อมวลชนที่ตนทำงาน หรืออื่น ๆ หรือไม่

นอกจากสิ่งแวดล้อมระบบเล็กที่กล่าวถึงข้างต้น การพัฒนาบุคคลยังเกี่ยวข้องกับระบบใหญ่อีก 2 ระบบคือ ระบบสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมระบบเล็กตั้งแต่ 2 ระบบเข้าด้วยกัน เรียกว่าระบบกลาง (Meso System)เช่น การที่เด็กไปเรียนหนังสือ การที่พ่อแม่ไปประชุมที่โรงเรียน การที่ครูไปเยี่ยมบ้านพ่อแม่ เป็นกิจกรรมที่เชื่อมระบบโรงเรียนกับระบบครอบครัวเข้าด้วยกัน งานวิจัยหลายเรื่องพบว่าความเชื่อมต่อระหว่างสังคมระบบเล็กหลายระบบ จะสร้างความเข้มแข็งให้กับการถ่ายทอดทางสังคม เช่น พบว่า ความสอดคล้อง หรือความเกี่ยวข้องระหว่างประสบการณ์ คุณค่า ที่บ้าน และที่โรงเรียน ยิ่งมีมากขึ้นเท่าไร ยิ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพในการเรียนของเด็กมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น ระบบกลาง จึงอาจเป็นตัวหนุนหรือตัวขัดขวางการถ่ายทอดทางสังคมในระดับเล็ก สุดท้ายคือ ระบบสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาบุคคลที่เป็นสังคมระบบใหญ่ (Macro System) ประกอบด้วย วัฒนธรรมของสังคมใหญ่ ความเชื่อของสังคมใหญ่

ที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นแนวคิดทางตะวันตก ในทำนองเดียวกันพุทธศาสนากล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาของมนุษย์ว่ามีสองอย่างคือ “ปรโตโมสะ” แปลว่า เสี่ยงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก และปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำใจโดยแยบคายหรือคิดถูก

วิธี แปลง่าย ๆ ว่า ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น ปัจจัยทั้งสองนี้อาจเรียกว่าปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางสังคมได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ บอกกล่าว แบบอย่างจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน บุคคลที่มีชื่อเสียง สื่อมวลชน สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น การที่บุคคลมีปรัโตโมสะที่ดีก็จะทำให้เป็นคนดี มีความรู้ และปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของการพัฒนา ส่วนปัจจัยภายในเป็นเรื่องของการใช้ความคิด พิจารณา สืบค้นถึงต้นเหตุ ปลายเหตุ แยกแยะเรื่องราวต่าง ๆ มองเห็นความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดความรู้จริง หรือเกิดปัญญา องค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้แม้ว่าโยนิโสมนสิการจะมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ปัจจัยด้านสังคมก็เป็นปัจจัยที่คนส่วนใหญ่อาศัยเป็นเครื่องชี้ทำให้เกิดการพัฒนา (พระราชวรมุนี. 2530)

จะเห็นว่า แนวคิดในสังคมทั้งตะวันตก และตะวันออก ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบสิ่งแวดล้อมในสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนามนุษย์ที่มีประสิทธิผล

ผลของการถ่ายทอดทางสังคม

ผลที่เกิดจากกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมอาจแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ได้แก่ ค่านิยม จริยธรรม เจตคติ แรงจูงใจหรือความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกตน โดยมีรายละเอียดของคุณลักษณะดังนี้ ค่านิยม หมายถึง ระบบของความเชื่อหรือคุณลักษณะที่บุคคลคิดว่ามีค่าสำคัญ ค่านิยมบางตัวเป็นค่านิยมของสังคมหรือกลุ่ม เช่น คนไทยมีค่านิยมด้านความกตัญญูสูง ค่านิยมบางตัวเป็นของบุคคล เช่น นาย ก. มีค่านิยมด้านความสุขในชีวิต แต่ นาย ก. อาศัยอยู่ในสังคมที่มีค่านิยมเน้นความสำเร็จในชีวิต ค่านิยมจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความคิด ความรู้สึก และการกระทำของบุคคล จริยธรรม หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับการคิดหรือการกระทำของบุคคลที่แสดงถึงการประเมินความถูกต้อง และความไม่ถูกต้องของสิ่งที่ตัวเองคิดหรือกระทำในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และยังเกี่ยวข้องกับการยอมรับกฎระเบียบของสังคม จริยธรรมมีหลายระดับในระดับต่ำหมายถึง บุคคลแสดงพฤติกรรมโดยคำนึงถึงผลที่ตัวเองจะได้รับ ระดับกลาง หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมโดยคำนึงถึงความคิดเห็น ความต้องการของบุคคลอื่น ๆ และระดับสูง หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความรู้สึกไม่ยอมรับของตนเอง เจตคติ เป็นความคิด ความรู้สึกในทางบวกหรือทางลบของบุคคลในเรื่องใดหรือเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เจตคติเป็นปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม แรงจูงใจ หมายถึง แรงขับที่ทำให้บุคคลปรารถนาจะพัฒนาตนเอง พัฒนางานหรืออาจเป็นความรู้สึกทางบวกที่แสดงถึงความสามารถในการควบคุมผลการกระทำของตนเองได้ ความเชื่ออำนาจภายในหรือภายนอกตน เป็นการจัดเกี่ยวกับความรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง บุคคลที่เชื่อว่าเขาสามารถควบคุมการกระทำของตนเองได้ เป็นคนที่มีความเชื่อ

อำนาจในตน ส่วนบุคคลที่เชื่อว่าสิ่งอื่นหรือบุคคลอื่นมีอิทธิพลต่อการกระทำของตนเองมากกว่า จะเป็นคนที่มีความเชื่ออำนาจภายนอกตน ผลลัพธ์การถ่ายทอดทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยภายในบุคคลที่สำคัญและมีผลงานวิจัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมากที่แสดงถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อ จริยธรรม เจตคติ แรงจูงใจ และการเชื่ออำนาจภายใน – ภายนอกตน ต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พฤติกรรมการทำงานอย่างทุ่มเท พฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรตามธรรมชาติ พฤติกรรมหลีกเลี่ยงสิ่งเสพติด เป็นต้น

ผลลัพธ์ของการถ่ายทอดที่เราสามารถมองเห็นได้คือ พฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคมซึ่งหมายถึง เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของสังคม หรือพฤติกรรมก้าวร้าว ทำร้ายตัวเอง หรือบุคคลอื่น ล้วนเป็นผลของการถ่ายทอดทางสังคม นอกจากนี้ยังพบว่าการเรียนรู้เลือกบทบาทของตนเองที่สอดคล้องกับสังคม เช่น บทบาทของการเป็นพ่อแม่ บทบาทเพศชาย-หญิง บทบาทของการเป็นผู้นำ-ผู้ตาม ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่เกิดจากการได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง เพื่อน ครูอาจารย์ นอกจากนี้ทฤษฎีและงานวิจัยพบว่า การถ่ายทอดทางสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมก้าวร้าว คือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างความกดดันสูง เช่น อยู่ในครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบเผด็จการ การมีแบบอย่างจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ หรือเพื่อนฝูง ที่ก้าวร้าว การเปิดรับสื่อที่มีความก้าวร้าวสูง การอยู่ในสังคมที่ยอมรับความรุนแรง การถ่ายทอดทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีพฤติกรรมเอื้อสังคม คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน การมีแบบอย่างของพฤติกรรมเอื้อสังคมในครอบครัว ครูอาจารย์ กลุ่มเพื่อน การอยู่ในชุมชนที่มีสายใยหรือความผูกพันของสมาชิกสูง การมีประสบการณ์ในการช่วยเหลือสังคมตั้งแต่อยู่ในวัยเยาว์ การเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้แบบเรียนรู้ด้วยการกระทำ หรือทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การรับรู้บทบาทของตนเองเป็นผลของบทบาทของพ่อแม่ในการอบรมลูก การคบเพื่อนที่มีกลุ่มขนาดใหญ่มีทั้งเพศชายและเพศหญิง การเข้าเรียนในโรงเรียนที่ครูให้ความสำคัญต่อการแสดงบทบาทต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เช่น ให้ออกาสนักเรียนหญิงเป็นหัวหน้ากลุ่ม หรือมอบหมายให้นักเรียนชายทำงานฝีมือ ทำงานในครัว หลักสูตรที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกเรียนตามความสนใจ ภาพที่ปรากฏในสื่อมวลชนที่แสดงบทบาทของสตรีที่ประสบความสำเร็จพอ ๆ กับการนำเสนอข่าวผู้นำที่เป็นชาย สิ่งทีกล่าวมานี้เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ทางพุทธศาสนากล่าวถึงผลลัพธ์ของการถ่ายทอดทางสังคมไว้ในเรื่องของภาวนา 4 ซึ่งประกอบด้วย กายภาวนา หรือการพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ ศิลภาวนา หรือพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ จิตภาวนา หรือ พัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญองงามขึ้นในคุณธรรม ความดี

งาม ความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่องใส สงบสุข สุดท้ายคือ ปัญญาภาวนา หรือ การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และการหยั่งรู้ความจริง

รูปแบบที่สำคัญของการถ่ายทอดทางสังคมที่สามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะของแรงงานภาคการเกษตร ควรคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายนอกตัวบุคคลและภายในตัวบุคคล

ประเภทของกระบวนการเรียนรู้

1. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ในอดีต กับปัจจุบันให้ความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ ในอดีต หมายถึงเฉพาะการฝึกหัดงานอาชีพ (Internship) ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานพอสมควร เช่น การฝึกหัดงานของแพทย์ฝึกหัดในโรงพยาบาล นิสิต นักศึกษา ครูฝึกสอน ในโรงเรียน เป็นต้น

ส่วนในปัจจุบัน “การเรียนรู้เชิงประสบการณ์” หมายถึง การศึกษาเพื่อหามีความรู้ ความชำนาญ ด้วยการให้ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส หรือให้ได้ลองกระทำ (ปฏิบัติ) ด้วยตนเอง เช่น การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงในโรงเรียน อาทิ การปลูกพืชผักสวนครัว การว่ายน้ำ การปั้น การเขียนภาพ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ หรือการเรียนรู้อาชีพนอกระบบโรงเรียน เช่น การซ่อมรถยนต์ การทอผ้า การจักสาน การเลี้ยงไก่ เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์มักจะมีลักษณะเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันไป ดังเช่นที่ โคลบ (Paul, 1994 ; citing Kolb, 1984) ได้นำเสนอแบบจำลอง (Model) หรือรูปแบบของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นวัฏจักรที่มี 4 ขั้นตอน ซึ่งผู้เรียนจะต้องผ่านกระบวนการกระทำ ดังนี้

1. ผ่านขั้นตอนประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เป็นรูปธรรม
2. การสังเกตและสะท้อนประสบการณ์นั้นออกมา
3. การสร้างมโนทัศน์ (Concept) ที่เป็นนามธรรมและลงข้อสรุปที่จะขยายสู่ขอบเขตใหม่ (Generalization)
4. การทดสอบสมมติฐานด้วยการกระทำในอนาคตที่ทำให้ได้ประสบการณ์ใหม่

ทั้ง 4 ขั้นตอนที่กล่าวมานี้อาจเขียนแสดงเป็นวัฏจักรด้วยแผนภาพและเนื่องจากแต่ละบุคคลมีธรรมชาติของลีลาการเรียนรู้ (Learning Styles) ที่แตกต่างกันไปได้ตามภารกิจที่ต่างกัน ดังนั้นแต่ละบุคคลจึงอาจเริ่มเข้าสู่วัฏจักรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ดังกล่าวนี้นี้ที่ขั้นตอนใด ๆ ก็ได้

สิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์จัดเป็นประสบการณ์ตรงที่ให้ความหมายและเป็นรูปธรรมต่อผู้เรียนมากที่สุด ซึ่งพบว่าก่อให้เกิดการคงทนในการเรียนรู้ได้ถึงร้อยละ 90

การเชื่อมโยงเข้าสู่การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ

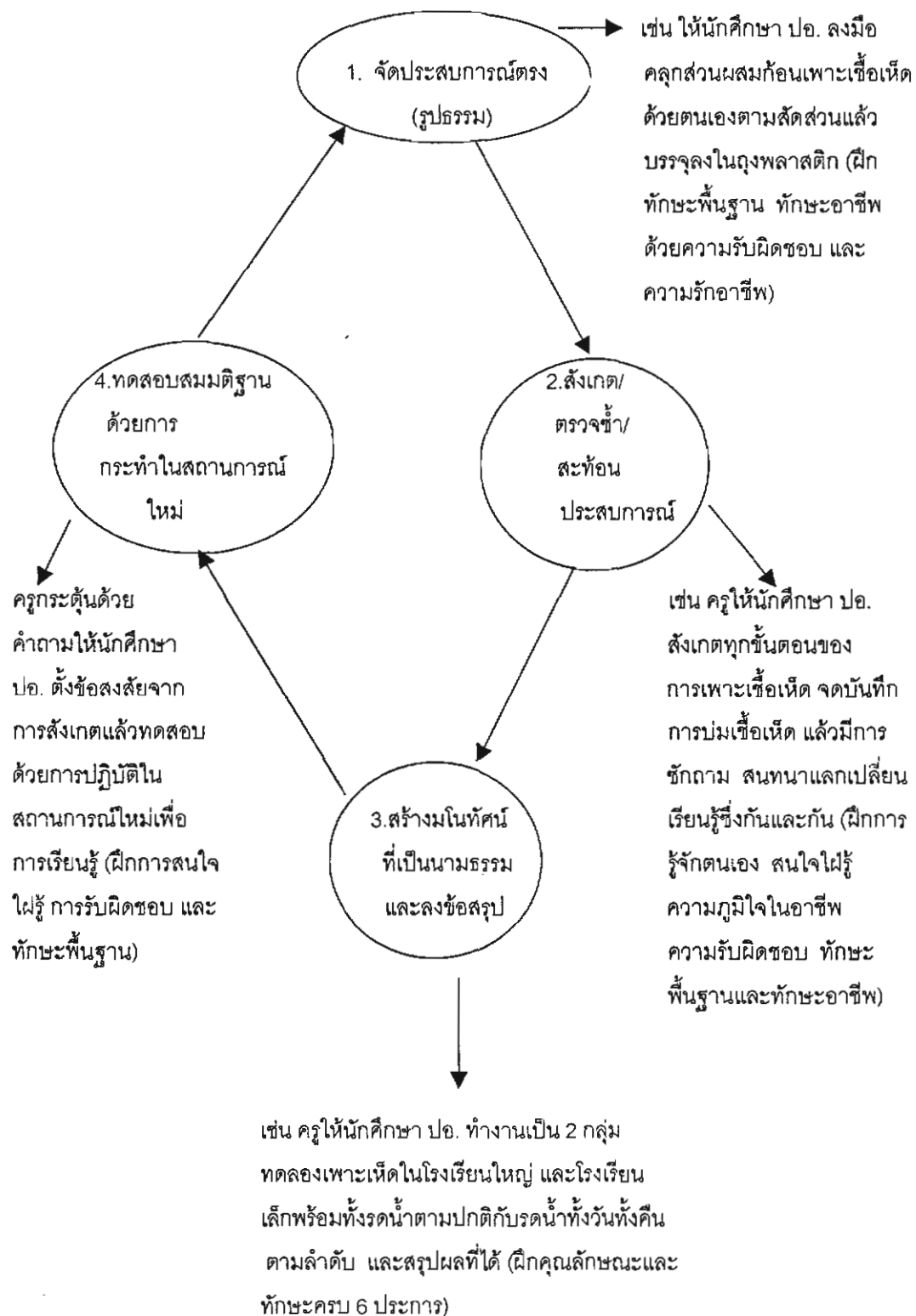
จากหลักการที่แสดงกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตามแนวคิดของโคลบนั้นสามารถเขียนแสดงด้วยแผนภาพง่าย ๆ เป็นวัฏจักรและสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้บังเกิดคุณลักษณะและทักษะต่าง ๆ ได้หรือไม่ ? อย่างไร ?

การพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรโดยเฉพาะผู้ที่เป็นนักศึกษา กศน. ตามหลักสูตร ปอ. ผู้ที่มีบทบาทอย่างสำคัญก็คือ ครู ปอ. ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยในกระบวนความคิดและตรวจสอบหาคุณลักษณะและทักษะจนได้ข้อสรุปดังนี้

คุณลักษณะมี 4 ประการ ได้แก่ 1) การรู้จักตนเอง 2) ความสนใจใฝ่รู้ 3) ความรัก/ภูมิใจในอาชีพ และ 4) ความรับผิดชอบต่อตนเอง/สังคม/สิ่งแวดล้อม

ทักษะมี 2 ประการสำคัญ ได้แก่ 1) ทักษะพื้นฐานของการทำงาน และ 2) ทักษะอาชีพ

ทั้งคุณลักษณะและทักษะเหล่านั้นมีการกำหนดและบูรณาการอยู่ในกระบวนการเรียนการสอนแต่ละครั้งของครู ปอ. ซึ่งอาศัยกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เป็นเครื่องมืออันสำคัญของครู (ภาพประกอบ 4)

ภาพประกอบ 4 การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อการฝึกคุณลักษณะ และทักษะ

อย่างไรก็ตาม กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ตามแนวคิดของโคลบ์นี้ ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการฝึกคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่เป็นนักศึกษา ปอ.ได้ โดยอาจเริ่มจากขั้นตอนใดก่อนก็ได้ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูที่จะปรับให้เข้ากับสภาพการเรียนการสอนของตนได้อย่างเหมาะสม สิ่งสำคัญก็คือครูต้องตระหนักรู้อยู่เสมอว่าในการสอนแต่ละครั้งนั้นครูมุ่งที่จะให้นักศึกษาของตนได้พัฒนาคุณลักษณะและทักษะใดได้บ้าง การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์นี้จึงจะมีความหมายและบรรลุผลตามที่ต้องการได้อย่างแท้จริง

2. การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

ในประสบการณ์ชีวิตของคนเราแต่ละคน เราพบพานสิ่งที่เราไม่รู้หรือไม่เข้าใจทุก ๆ วัน ซึ่งนำไปสู่คำถามหรือปัญหาที่เราต้องการจะหาคำตอบ ความพยายามที่จะหาคำตอบนั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่สำคัญไม่น้อยกว่าสิ่งที่เราได้อ่านหรือได้ฟังมา นั่นก็คือหลักการสำคัญของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning)

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ที่รู้จักกันทั่วไปทุกวันนี้ พัฒนามาจากหลักสูตรวิทยาศาสตร์สุขภาพในทวีปอเมริกาเหนือกว่า 30 ปีมาแล้ว โดยมีต้นแบบจากมหาวิทยาลัย McMaster ในประเทศแคนาดา และมหาวิทยาลัย Harvard ในประเทศสหรัฐอเมริกา (Boud and Feletti, 1999) ต่อมาจึงแพร่หลายไปทั่วโลก และได้พัฒนาจนกลายเป็นวิธีการเรียนรู้และการสอนที่สำคัญในสาขาวิชาอื่น ๆ นอกจากวิทยาศาสตร์สุขภาพ (Delisle, 1997 : 5 - 6)

คำจำกัดความ

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นวิธีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ โดยเจาะลึกในจุดที่สนใจ มีหลักการอยู่ที่การสืบค้นและการแก้ไขปัญหาที่สืบค้นในโลกชีวิตจริง เป็นทั้งวิธีการจัดหลักสูตรและวิธีการสอน การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ถือว่าผู้เรียนรู้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานการณ์ปัญหา
2. จัดระบบหลักสูตรให้เกี่ยวกับปัญหาในภาพรวม ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในแนวทางที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน
3. สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ที่ผู้สอนฝึกให้ผู้เรียนคิดและแนะแนวทางให้ผู้เรียนตั้งคำถาม ให้เกิดความเข้าใจในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าเดิม

องค์ประกอบสำคัญ

การนำเสนอและการนำการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานไปใช้มีหลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. จะต้องเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาก่อน แล้วใช้ปัญหานั้นเป็นศูนย์กลางและบริบทเพื่อการเรียนรู้
2. สถานการณ์ที่เป็นปัญหา มีลักษณะดังนี้
 - เป็นปัญหาที่ไม่มีโครงสร้างชัดเจน เป็นปัญหาที่สับสน
 - ปัญหามักจะเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อได้ข้อมูลใหม่ ๆ มาเพิ่ม
 - ไม่เป็นปัญหาที่แก้ได้ง่าย ๆ หรือมีสูตรเฉพาะ
 - ไม่ใช่ปัญหาที่มีคำตอบเพียงหนึ่งเดียว
3. ผู้เรียนเป็นผู้แก้ไขปัญหาและเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้สอนเป็นผู้ฝึกสอนด้านพุทธิปัญญา และอภิพุทธิปัญญา
4. นำข้อมูลมาถ่ายทอดแบ่งปันกัน แต่ความรู้เป็นการสร้างขึ้นของผู้เรียนแต่ละคน การอภิปรายและการโต้แย้งเป็นการแสดงออกและการทดสอบการคิด
5. การประเมินผลเป็นสิ่งคู่กันกับปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหา
6. หน่วยการเรียนรู้แบบการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ไม่จำเป็นต้องเป็นสหวิทยาการ แต่จะเป็นลักษณะบูรณาการเสมอ

ประโยชน์ของการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

1. ช่วยเพิ่มแรงจูงใจ

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ทำให้เกิดการเรียนรู้ โดยลักษณะไม่ลงรอยกันของปัญหา หรือการที่ปัญหาทำให้เกิดความเครียด เป็นเสน่ห์ดึงดูดหรือเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับผู้เรียน
2. ทำให้การเรียนรู้สัมพันธ์กับโลกชีวิตจริง

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ให้คำตอบต่อคำถามที่ว่า เพราะอะไรจึงต้องเรียนรู้เรื่องนี้ และสิ่งที่เรียนรู้นั้นจะไปสัมพันธ์กับโลกชีวิตจริงได้อย่างไร
3. ช่วยยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้น

เมื่อใช้เทคนิคการฝึกสอนของพุทธิปัญญาเข้าร่วมด้วย ปัญหาที่มีโครงสร้างไม่ชัดเจนจะกระตุ้นให้ใช้ความคิดเชิงวิพากษ์และเชิงสร้างสรรค์

4. ส่งเสริมการเรียนรู้ วิธีที่จะเรียน

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ส่งเสริมการคิดเชิงอภิธาน (Metacognition) และการเรียนรู้แบบกำกับตนเอง (Self-regulated Learning) ในขณะที่ผู้เรียนสร้างกลวิธีในการให้คำจำกัดความปัญหา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตั้งและทดสอบสมมติฐาน แล้วนำไปถ่ายทอดและเทียบเคียงกลวิธีเหล่านั้นกับของผู้อื่นและกับของผู้ฝึกสอน

5. ต้องเรียนรู้อย่างแท้จริง

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ทำให้เรียนรู้ในลักษณะที่คล้ายกับสถานการณ์ในโลกชีวิตจริง และประเมินผลการเรียนรู้ในลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจ ไม่ใช่เป็นเพียงการลอกเลียนแบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

ต่อไปนี้เป็นรูปแบบของการจัดกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานแบบหนึ่งพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นผู้สนใจสามารถค้นหาแบบอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับปัญหาของตนได้

1. เตรียมผู้เรียน

เป้าหมาย

- ช่วยสนับสนุนผู้เรียน เมื่อเขาเริ่มกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน ผู้สอนอาจนำตัวอย่างของสิ่งที่เกี่ยวข้องมาให้ดู หรือนำเอกสารที่เกี่ยวข้องมาให้ หรือให้ชมภาพยนตร์ หรือระดมความคิด ข้อควรระวังก็คือ ต้องหลีกเลี่ยงไม่สอนเรื่องราวของปัญหาก่อนที่จะเริ่มกระบวนการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน

2. เคารพปัญหา

เป้าหมาย

- ช่วยสนับสนุนผู้เรียนได้เห็นว่า ตนเองมีส่วนได้เสียในปัญหานั้นต่อไป และสร้างแรงจูงใจให้ต้องการที่จะแก้ปัญหานั้น

3. ระบุสิ่งที่รู้แล้ว สิ่งที่เป็นต้องรู้และความคิดของเขา

เป้าหมาย

- ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักว่าอะไรคือสิ่งที่เขารู้แล้ว อะไรคือสิ่งที่จำเป็นต้องรู้ (ต้องการจะรู้) และเขามีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับสถานการณ์นั้น

- กระตุ้นให้ผู้เรียนย้อนระลึกไปหาความรู้เดิมที่มีอยู่ก่อน เกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหา

- ให้ภาพที่ชัดเจน (Focus) ในการเตรียมรวบรวมข้อมูลที่ต้องใช้แก้ปัญหา

4. ให้คำจำกัดความปัญหา

เป้าหมาย

- ช่วยให้ผู้เรียนพูดถึงประเด็นหรือปัญหาในสภาพแวดล้อมที่เขาประสบ และให้ระบุหน่วยย่อย ๆ ของสถานการณ์ หาวิธีขัดแย้งกันที่จะต้องแก้ไขที่เหมาะสม

5. รวบรวมข้อมูลมาแจกจ่ายกัน

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนในการวางแผนและดำเนินการรวบรวมข้อมูล แจกจ่ายข้อมูลและการแปลความหมายอย่างมีประสิทธิภาพ
- ช่วยผู้เรียนให้เข้าใจว่าข้อมูลใหม่ ๆ นำไปสู่ความเข้าใจปัญหาได้อย่างไรและจะประเมินข้อมูลอย่างไร ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจนั้น
- ช่วยผู้เรียนในการสื่อสารระหว่างกันและในการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน ซึ่งช่วยให้แก้ปัญหามีประสิทธิภาพ

6. รวบรวมแนวทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนให้แสวงหาทางเลือกที่เป็นไปได้สำหรับการแก้ปัญหาอย่างเต็มที่

7. กำหนดว่าทางใดแก้ไขปัญหามีเหมาะสมที่สุด

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนใช้มาตรฐานการคิดที่ดีเพื่อประเมินผลดีและผลเสียที่จะติดตามมาของการแก้ไขแต่ละวิธี

8. นำเสนอวิธีแก้ (ประเมินผลการปฏิบัติ)

เป้าหมาย

- ช่วยผู้เรียนในการรวบรวมและแสดงออกสิ่งที่เขารู้ วิธีที่ได้ความรู้มาและเหตุผลว่าเพราะเหตุใดการรู้นั้นจึงมีความสำคัญและสำคัญสำหรับใคร

9. สรุปผลปัญหา

เป้าหมาย

- ให้ผู้เรียนร่วมกันสะท้อนสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้มา

(Torp and Sage, 1998)

การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานกับโครงการวิจัยระบบการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร : ศึกษากรณีจังหวัดน่าน

จากคุณลักษณะและกระบวนการของการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานที่ได้เสนอข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐาน สามารถนำไปใช้ได้หลากหลายสาขาวิชา ในหลากหลายสถานการณ์ ไม่เฉพาะแต่เพียงในชั้นเรียนหรือในสถานศึกษาเท่านั้น การเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานสามารถนำไปใช้ได้ชุมชนหรือองค์กรอื่น ๆ แม้แต่ในโครงการวิจัยการถ่ายทอดลักษณะการทำงานกรณีศึกษาที่จังหวัดน่าน ก็สามารถนำการเรียนรู้ใช้ปัญหาเป็นฐานมาใช้ได้ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกรณีการถ่ายทอดทักษะการทำงานกลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านดงไพรวัลย์ และหมู่บ้านหนองแดงใหม่ อ.แม่จริม

ในระยะแรกที่คณะผู้วิจัยได้ลงศึกษาชุมชน ได้มีการระดมสมองให้ผู้มาเข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันพิจารณาสถานการณ์ทั่วไปของหมู่บ้านดงไพรวัลย์ และหนองแดงใหม่ ประเด็นหนึ่งที่ได้พบก็คือ สภาพการทำมาหาเลี้ยงชีพไม่เพียงพอของพ่อกับลูกบ้าน ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องมากมาย เช่น

- ที่ทำกินน้อย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขา
- ทรัพยากรธรรมชาติจำกัด
- ผลผลิตได้น้อย
- ราคาผลผลิตตกต่ำหรือถูกกดราคา
- ปัญหาโรคระบาด
- มีงานทำน้อยหรือไม่มีงานทำหลังฤดูการทำนา
- และอื่น ๆ อีกจำนวนมาก

จากนั้นจึงได้มีการสำรวจว่า อะไรคือสิ่งที่เรามี สิ่งที่เรารู้ สิ่งที่เราต้องการจะรู้ และสิ่งที่ต้องการจะทำ ได้พบว่าหมู่บ้านสองแห่งนั้นมีการประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น ทำนาข้าว ทำไร่ข้าวโพด ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกไม้ผล เช่น ลำไย กุ้ง กล้วย มะละกอ เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า นอกจากนั้นยังมีทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ลำน้ำว่า ป่าไม้ และภูเขา

ขั้นต่อไปก็คือ การตั้งปัญหาและการให้คำจำกัดความ นั่นก็คือ ทำอย่างไรจึงจะมีรายได้เพิ่มขึ้นถึงขั้นเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุขตามสมควร เพื่อจะตอบคำถามนี้ ผู้ร่วมประชุมได้ช่วยกันรวบรวมข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จากนั้นจึงเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาหลาย ๆ วิธี และได้สรุปว่าวิธีที่เป็นไปได้และเหมาะสมที่สุด ก็คือ

1. ปรับปรุงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
2. ทำชาเขียวใบหม่อน
3. ทำน้ำผลไม้

4. แปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ในการนำเสนอวิธีแก้ปัญหานั้น กลุ่มชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือและความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน เช่น สถาบันวิจัยพฤกษศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลจันทบุรี สำนักงานเกษตร อ.แม่จัน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จ.น่าน ได้ดำเนินการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้และฝึกปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวข้างต้น

เทคนิคการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะ

1. การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

การสอนให้ผู้เรียนเกิดความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษา และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการจัดการศึกษา ถ้าเราพิจารณาลักษณะต่าง ๆ ในระดับประถม มัธยม หรือสายอาชีพ จะพบเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรที่เน้นความสำคัญของความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม ต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม ที่จะทำให้สามารถตอบสนองต่อความพึงพอใจในตัวเอง และอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขและสร้างสรรค์

สิ่งที่กล่าวถึงในบทความนี้ เน้นการเรียนรู้ที่จะพัฒนาคุณลักษณะและทักษะส่วนบุคคล เพื่อให้เกิดมีคุณลักษณะ และทักษะในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์ โดยมีตัวอย่างของการจัดกิจกรรมที่ผสมกลมกลืนกับการพัฒนาทักษะในอาชีพที่เป็นรูปธรรม

แนวคิดที่จะกล่าวถึงเป็นเพียงหนึ่งในหลาย ๆ แนวคิดที่ใช้เพื่อการพัฒนาทักษะและคุณลักษณะด้านค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งมีผู้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ

1) เน้นการเป็นตัวแบบที่ดีด้านการมีค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม การทำกิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนรู้จากตัวแบบ โดยการกำหนดรูปแบบที่ต้องการสร้างเสริม การสร้างพื้นฐานความรัก ความเคารพระหว่างตัวแบบและผู้ทำตาม การหลีกเลี่ยงความกลัวและการลงโทษ ใช้การให้รางวัล และการส่งเสริมทางบวก เป็นต้น 2) เน้นการปลูกฝัง โดยการอธิบายความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นค่านิยมที่ดี และให้เหตุผลว่าทำไมจึงมีความเชื่อเช่นนั้น สร้างให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่จะส่งเสริมให้เกิดค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมที่ต้องการ ใช้ระเบียบ ข้อตกลง รางวัล เพื่อส่งเสริมค่านิยม คุณธรรม วิธีที่กล่าวถึงทั้งสองวิธีข้างต้นสอนและแสดงให้ผู้เรียนเห็นว่า การมีค่านิยม คุณธรรม ที่ดีช่วยให้เรามีชีวิตที่ดีอย่างไร 3) การใช้กิจกรรมเสริมค่านิยม โดยการใช้กิจกรรมที่กระตุ้นให้นักเรียนมีโอกาสในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเองมาก

ขึ้น โดยให้ออกาสนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ เกี่ยวกับความต้องการของตัวเอง เป้าหมายของตัวเอง ให้ตัดสินใจอย่างเป็นอิสระในสถานการณ์ที่เป็นตัวอย่าง และให้มีประสบการณ์ที่จะเรียนรู้ ปรับความคิด สร้างค่านิยมของตัวเอง ด้วยตัวเอง กิจกรรมที่ใช้อาจประกอบด้วย การตั้งเป้าหมายของตัวเอง การจัดลำดับความสำคัญ การค้นหาสิ่งที่ตัวเองภูมิใจ และการให้ทำกิจกรรมทางสังคมที่สอดคล้องกับความสนใจและเป้าหมายของแต่ละคน 4) การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เป็นวิธีการที่จะกล่าวถึงโดยตรงในบทความนี้

การพัฒนาทักษะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เน้นการพัฒนาความสามารถให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง และแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ช่วยเหลือ และสร้างความสงบสุขให้กับกลุ่ม เช่น การสร้างให้ผู้เรียนมีความคิดแบบมีวิจารณญาณ โดยการนำสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่อสังคมมาวิเคราะห์ จะทำให้ผู้เรียนเกิดการวิเคราะห์ปัญหา แสวงหาข้อมูล และหาคำตอบโดยคำนึงถึงผลดีผลเสียต่อตนเองและสังคม เมื่อผู้เรียนเกิดทักษะของการคิดแบบมีวิจารณญาณแล้ว จะทำให้สามารถนำมาใช้ในการตัดสินใจของตนเองในลักษณะที่มีคุณธรรม จริยธรรม สูงขึ้นด้วย

แนวคิดนี้ให้ความสำคัญต่อการสร้างกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะหลาย ๆ ด้าน ได้แก่

ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ได้แก่ การคิดซึ่งประกอบด้วยการตั้งคำถาม การหาเหตุผล การพยายามแสวงหาข้อมูลจากหลายแง่มุม มองสถานการณ์โดยรอบ มุ่งประเด็นไม่หลงประเด็น เปิดใจให้กว้าง เลือกแนวทางที่มีข้อมูลสนับสนุน ไวต่อความรู้สึก และความเชี่ยวชาญของผู้อื่น จัดลำดับในการคิดเมื่อสิ่งนั้นมีความซับซ้อน

ทักษะการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เป็นการที่คิดหลากหลายเพื่อให้เกิดทางเลือก และวิธีการแก้ปัญหาหลาย ๆ วิธี

ทักษะการสื่อสารอย่างชัดเจน หมายถึง กลุ่มของทักษะที่ทำให้สามารถสื่อสารได้ดี ประกอบด้วย ทักษะการพูด การใช้สายตา การเลือกใช้ภาษา ทักษะการนำเสนอต่อกลุ่ม ทักษะการกล่าวถึงความรู้สึกของตนเองโดยไม่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกกระทบกระเทือนใจ

ทักษะการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) ซึ่งเป็นการเรียนร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กที่ทุกคนร่วมกันทำงานเพื่อเป้าหมายของกลุ่มที่ร่วมกันกำหนดขึ้น

ทักษะที่เลือกเป็นทักษะที่นำไปสู่การตระหนักรู้และเข้าใจคุณลักษณะค่านิยมของตัวเองที่ชัดเจน และนำไปสู่การปฏิบัติตนที่ถูกต้องเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่ม

แนวทางการเสริมสร้างการคิดอย่างมีวิจารณญาณ อาจทำได้ดังนี้

1. สอนการคิดเชิงตรรกพื้นฐาน เช่น 1) ถ้าสุนัขทุกตัวเป็นสัตว์เลี้ยง แสดงว่า สัตว์เลี้ยงทุกตัวเป็นสุนัขใช่หรือไม่ 2) ผู้สูงอายุชอบกินของหวาน นายนิตเป็นผู้สูงอายุ ดังนั้นนายนิตชอบกินของหวานใช่หรือไม่ วิเคราะห์คำตอบว่าเพราะเหตุใด
2. ส่งเสริมให้มีการคิดหลายระดับ ให้มีการตั้งคำถามในระหว่างการเรียนรู้ การสอนคำถามมีหลายระดับ เช่น คำถามที่ทำให้นักเรียนจดจำ เช่น ให้ออกส่วนผสมของน้ำมะขามพร้อมดื่มว่าประกอบด้วยน้ำ : มะขาม : น้ำตาล กี่ส่วน คำถามที่นักเรียนต้องจัดระบบ เช่น ถ้าต้องการแบ่งน้ำผลไม้ออกเป็นกลุ่มตามรส และกลิ่น จะเป็นกี่กลุ่ม ต้องวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมิน เป็นต้น
3. ใช้บทความเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เป็นแนวทางการวิเคราะห์ว่า ผู้เรียนคิดอะไร รู้สึกอะไร มีความเชื่ออะไร และให้ผู้เรียนคิดว่า ทำไมจึงคิดอย่างนั้น และคนอื่น ๆ ในกลุ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างไร

แนวทางการสอนให้เกิดการคิดสร้างสรรค์ ทำได้ดังนี้

1. การระดมสมอง วิธีนี้เป็นการถามให้ผู้เรียนตอบว่า เขาคิดอะไรเกี่ยวกับการทำให้โรงเรียนสวยงาม โดยอธิบายว่าให้ช่วยกันคิด ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ บันทึกทุกความคิด ไม่มีการประเมินว่าดีหรือไม่ดี ทำได้หรือไม่ได้ ช่วยกันต่อเติมความคิดของผู้อื่น ในขณะที่ทำกิจกรรมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ การคิดสร้างสรรค์ของตนเอง และการสร้างสรรค์ของกลุ่ม
2. การฝึกคิดแยกแยะ เป็นวิธีการผสมผสาน การวิเคราะห์ การระดมสมอง และการสังเคราะห์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ เช่น ให้กลุ่มกำหนดปัญหา เช่น เราต้องการผลิตน้ำผลไม้ที่แปลกกว่าเดิมและดีกว่าเดิม อันดับแรกก็ให้แยกส่วนประกอบก่อนว่า น้ำผลไม้มีลักษณะอะไรบ้างที่แตกต่างกัน เช่น มีสี มีกลิ่น มีรส บรรจุภัณฑ์ ราคา และในแต่ละกลุ่มของลักษณะดังกล่าว ให้ช่วยกันระดมสมองว่าจะผลิตอะไรให้ต่างไปจากเดิมได้บ้าง จากนั้นให้แต่ละคนเลือกผลิตน้ำผลไม้ใหม่ที่ส่วนประกอบที่เลือกมาจากลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

แนวทางการฝึกทักษะการสื่อสาร ทักษะการสื่อสารประกอบด้วย การพูด การนำเสนอในกลุ่มและการแสดงความรู้สึกที่เน้นการเปิดเผยตนเองโดยไม่กระทบความรู้สึกของผู้อื่น องค์ประกอบของทักษะที่ต้องฝึกฝนได้แก่ การมองผู้พูด การใช้ภาษาท่าทางที่แสดงถึงความสนใจ การใช้ภาษาพูดสั้น ๆ ที่แสดงความสนใจฟัง การฟังแบบเข้าใจลึกซึ้ง วิธีฝึกทักษะการสื่อสารมีขั้นตอนดังนี้

1. ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการสื่อสารว่ามีประโยชน์อย่างไร
2. ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสื่อสารที่ถูกต้อง

3. ให้ทุกคนได้ฝึก และได้รับข้อมูลย้อนกลับ
4. ให้ร่วมกันสรุปการสื่อสารที่เหมาะสม/ไม่เหมาะสม

แนวทางการฝึกการเรียนรู้แบบร่วมมือ

ลักษณะของการเรียนรู้แบบร่วมมือที่มีประสิทธิภาพคือ

1. การพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์ คนในกลุ่มต้องเข้าใจว่าความสำเร็จของตนเอง และความสำเร็จของกลุ่ม มีความสำคัญพอ ๆ กัน การแบ่งงานต้องมีลักษณะที่ให้ความสำคัญของงานทุกชิ้นเสมอกัน เมื่องานย่อยสำเร็จ งานใหญ่จึงจะสำเร็จ คนทุกคนมีความสำคัญต่อกลุ่ม
2. มีการปะทะสังสรรค์แบบหนึ่งต่อหนึ่งในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
3. ทุกคนมีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง
4. เน้นการเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันในกลุ่มเล็กอย่างต่อเนื่อง
5. เน้นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยให้โอกาสทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ต่อการทำงานร่วมกัน ตอบทบทวนหน้าที่ของสมาชิก และแนวทางในการสร้างเสริมความร่วมมือของกลุ่ม

ขั้นตอนของกิจกรรมของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ประกอบด้วย

1. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ
2. ในแต่ละกลุ่มให้แจกเอกสารและอุปกรณ์ที่จะใช้ในการที่จะทำงานให้สำเร็จ ให้แต่ละกลุ่มตกลงกันเองว่าใครจะทำอะไร ที่จะช่วยทำงานให้สำเร็จ
3. ทุกคนทำงานตามที่ได้รับมาอย่างเป็นอิสระ
4. เมื่อทำงานเสร็จก็นำงานมารวมกันและให้แลกเปลี่ยนข้อมูล ทักษะ ความคิด ความรู้สึก ในกลุ่ม
5. กลุ่มแต่ละกลุ่มนำเสนอให้กลุ่มใหญ่ทราบว่า มีการเรียนรู้อะไรบ้างในกลุ่มของตนเอง

2. การพัฒนาเจตคติ

ความหมายและองค์ประกอบของเจตคตินั้น ได้มีผู้แสดงไว้มากมายซึ่งประสาร มาลากุล ณ อยุธยา และคณะ (2527 : 4-7) ได้จำแนกเป็นกลุ่มแนวความคิดไว้ 3 แนวทาง คือ

2.1 เจตคติแบบองค์ประกอบเดียว (Unidimensional) กลุ่มแนวคตินี้เป็นแนวคิดดั้งเดิมที่เชื่อว่าเจตคติมียองค์ประกอบเดียว การวัดเจตคติตามแนวความคิดนี้จึงเป็นผลจากการที่บุคคลประเมินค่าของสิ่งหนึ่งในทิศทางบวกหรือลบโดยตรง เช่นแนวคิดของเทอร์สไตน์ และเมอร์ฟี เป็นต้น

2.2 เจตคติแบบหลายมิติหรือหลายองค์ประกอบ (Multi-dimensional)

2.2.1 เจตคติประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ แนวคิดนี้เชื่อว่าเจตคติประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ (Cognitive) ความรู้สึก (Affective) เช่น แนวคิดของคาทลัส และ โรคิช

2.2.2 เจตคติประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ แนวคิดนี้เชื่อว่าเจตคติประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ความรู้สึก และพฤติกรรม เช่น แนวคิดของเฟอ์กูสัน ไทรแอนดิส

2.3 เจตคติในรูปจำลองทางคณิตศาสตร์ แนวคิดนี้อธิบายเจตคติโดยการเขียนในรูปจำลองทางคณิตศาสตร์ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเจตคติกับอีกตัวแปรหนึ่ง คือ ความเชื่อ (Belief) เช่น แนวคิดของฟิชเบน และไอเซน

จากที่กล่าวมาพบว่าเจตคติมีรูปแบบต่างๆ ตามความคิดความเชื่อของแต่ละกลุ่ม ซึ่งนักจิตวิทยาสังคมส่วนมากเห็นว่าเจตคติมีองค์ประกอบ 3 ประการ (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, 2531 : 125-127; อ้างอิงจาก McGuire. 1969 : 155-156) คือ 1) ความรู้เชิงประเมินค่า หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งหนึ่งว่าดีมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด บุคคลส่วนมากมักมีความรู้เชิงประเมินค่าของสิ่งต่างๆ เพียงเล็กน้อย ทำให้เกิดอคติหรือความลำเอียงได้มาก จึงควรพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่าในเรื่องนั้นให้ตรงกับความเป็นจริง โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับคุณหรือโทษต่อสิ่งนั้นเพิ่มเติมแก่บุคคล 2) ความรู้สึกพอใจ หมายถึง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งส่วนใหญ่ความรู้สึกพอใจของบุคคลจะเกิดขึ้นเอง และสอดคล้องกับความรู้เชิงประเมินค่าเกี่ยวกับสิ่งนั้น 3) ความพร้อมกระทำ หมายถึง การที่บุคคลพร้อมที่จะช่วยเหลือสนับสนุนในสิ่งที่เขาชอบ และพร้อมที่จะทำลายหรือเพิกเฉยต่อสิ่งที่เขาไม่พอใจ เป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นภายหลัง เมื่อบุคคลมีความรู้เชิงประเมินค่าและมีความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบสิ่งนั้นแล้ว สิ่งซึ่งสอดคล้องกันและติดตามมา คือ ความพร้อมที่จะกระทำการให้สอดคล้องกับความรู้สึกของตนต่อสิ่งนั้นด้วย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนเจตคติ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆ พบว่ามีการกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนเจตคติหลายทฤษฎี เช่น ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theory) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Dissonance Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (Reasoned Action Theory) ซึ่งในแต่ละทฤษฎีมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ พฤติกรรมและกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกันไป สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ใช้แนวคิดของแมคไกวร์เป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงเจตคติซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนเจตคติตามแนวคิดของแมคไกวร์

แมคไกวร์ (McGuire. 1969:155-156) ได้อธิบายองค์ประกอบของเจตคติว่าประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ประการคือ 1)ด้านความรู้เชิงประเมินค่า(Cognitive Component) 2)ด้านความรู้สึก (Affective Component) และ 3) ด้านความพร้อมที่จะกระทำ(Behavioral Intention Component) ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งการวิเคราะห์องค์ประกอบของเจตคติดังกล่าวทำให้ทราบแนวทางในการ พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลซึ่งกระทำได้โดย 1) การพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่า 2) การพัฒนาอารมณ์ 3) การให้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการจะพัฒนา (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ. 2531: 132-147) นอกจากการพัฒนาหรือเปลี่ยนเจตคติของบุคคลแล้ว แมคไกวร์ (ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ. 2531:155-158;อ้างอิงจาก McGuire;1969) ได้เสนอให้ ใช้วิธีการต้านทานการเปลี่ยนเจตคติเพื่อเป็นการอนุรักษ์เจตคติที่เหมาะสมอยู่แล้วหรือได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแล้วของบุคคลให้คงอยู่ทนนาน โดยใช้การฝึกสนับสนุนและการสร้างภูมิคุ้มกัน มี รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่า เป็นการให้ข้อความชักจูงทางด้านคุณหรือโทษของสิ่ง ที่ต้องการจะเปลี่ยนเจตคติหรือทั้งสองด้าน จะทำให้เกิดการเปลี่ยนความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่ง นั้น และเปลี่ยนความพร้อมที่จะกระทำต่อสิ่งนั้นได้โดยทางอ้อมด้วย วิธีนี้มีสิ่งสำคัญที่จะต้อง พิจารณา 4 ประการคือ 1) ผู้ชักจูงควรเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือสูง มีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่ ชักจูง มีความน่าไว้วางใจ มีชื่อเสียงและน่าดึงดูดใจ 2) เนื้อหาของสารชักจูงเป็นข้อความที่กล่าวถึง ประโยชน์ที่จะเกิดจากการยอมรับการชักจูง หรือโทษของการที่บุคคลจะไม่ปฏิบัติตามการชักจูง 3) การชี้ประโยชน์ที่ตรงกับความต้องการของผู้รับ และ 4) กระบวนการเปลี่ยนเจตคติในจิตใจของผู้รับ

2. การพัฒนาอารมณ์เพื่อเปลี่ยนเจตคติ เป็นการเปลี่ยนเจตคติที่องค์ประกอบด้านความรู้ สึกโดยตรงอาจกระทำได้หลายวิธี และมักจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอยู่เสมออย่างไม่เป็นระบบ ระเบียบ ทำได้โดยการเสริมอารมณ์ทางบวกเข้าไปแทนอารมณ์ทางลบในขณะที่กระทำพฤติกรรม การ เชื่อมโยงสิ่งเร้าจะทำให้บุคคลมีอารมณ์ดี มีความสุข ความพอใจ ในขณะที่บุคคลกระทำพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งหนึ่งอาจจะใช้ได้ทั้งในกรณีที่ต้องการจะเปลี่ยนเจตคติของผู้รับ ไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับเจตคติเดิม และในกรณีที่ต้องการเพิ่มปริมาณความพอใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งมี อยู่ในปริมาณน้อยมาแต่เดิมให้มากยิ่งขึ้น วิธีการพัฒนาอารมณ์เพื่อเปลี่ยนเจตคติอาจใช้ประกอบกับ วิธีการพัฒนาความรู้เชิงประเมินค่าได้เป็นอย่างดี

3. การให้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการพัฒนา บุคคลจะกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ โดยความสมัครใจของตนเอง โดยการอาสาสมัครหรือยินยอมอย่างจริงใจ มีการชวนหาเสียสละ การหา ข้อดีข้อเสียเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตนเอง ทำความเข้าใจกับรายละเอียดในเรื่องหนึ่งให้มากกว่าที่

ตนได้เคยปฏิบัติมา และเกิดความกระจำในข้อถกเถียงต่างๆ ในเรื่องนั้นด้วย กิจกรรมที่ผู้รับการชักจูงจะเกี่ยวข้องอย่างเต็มที่นี้ จะทำให้เกิดผลในการที่ผู้รับการชักจูงจะชักจูงตนเองให้เปลี่ยนเจตคติ และในบางกิจกรรมจะเป็นการอภิปรายหรือแสดงบทบาทร่วมกับผู้อื่น ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนเจตคติของบุคคลอีกทางหนึ่ง พฤติกรรมที่ผู้รับการชักจูงกระทำมีทั้งพฤติกรรมที่สอดคล้องกับเจตคติเดิม เป็นการเพิ่มความเข้มข้นของเจตคติเดิมให้มากยิ่งขึ้น และการแสดงบทบาทที่ขัดกับเจตคติเดิมโดยมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนเจตคติของผู้แสดงบทบาทให้ไปอยู่ในทิศทางตรงข้ามกับเจตคติเดิม การเปิดโอกาสให้บุคคลได้กระทำพฤติกรรมที่สนับสนุนเจตคติที่ต้องการสนับสนุนนั้นอาจจัดให้ผู้รับการชักจูงเขียนบทความ พูดชักจูงเพื่อน พูดต่อหน้ากลุ่ม ช่วยปิดโฆษณา พูดได้ว่าที่ เป็นต้น

4. วิธีการด้านทานการเปลี่ยนเจตคติ เป็นวิธีการอนุรักษ์เจตคติที่เหมาะสมอยู่แล้วหรือได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแล้วของบุคคลให้อยู่ทนนาน ไม่เปลี่ยนไปทางด้านที่ไม่ปรารถนานั้น แมคไกวร์ (ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ.2531:155-158 อ้างอิงจาก McGuire,1969) ได้เสนอวิธีการป้องกัน 2 ประเภทคือ การฝึกสนับสนุน และการสร้างภูมิคุ้มกัน

กระบวนการเปลี่ยนเจตคติ

เนื่องจากสภาพแวดล้อมในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เจตคติแม้ว่าจะเป็นสภาวะทางจิตที่มีความมั่นคงพอสมควรก็อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ในบางกรณีก็อาจเปลี่ยนแปลงได้น้อยหรือเปลี่ยนแปลงได้ แมคไกวร์ (McGuire,1969:101)ได้อธิบายขั้นตอนของกระบวนการเปลี่ยนเจตคติ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ 5 ขั้นตอน ตามลำดับดังนี้

1. การเอาใจใส่ (Attention) การที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลนั้นในขั้นต้นบุคคลจะต้องยอมให้ความสนใจและเอาใจใส่รับรู้ข้อความในการชักจูง ถ้าผู้รับการชักจูงขาดการเอาใจใส่สิ่งที่ชักจูงการชักจูงจะถูกชะงักงันเสียแต่เริ่มต้น ฉะนั้นการมีสมาธิไม่มีสิ่งรบกวนจิตใจ ความยินยอมที่จะรับฟังจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการให้ความเอาใจใส่ในสารที่ใช้ชักจูง

2. ความเข้าใจ (Comprehension) ความเข้าใจจะเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลเอาใจใส่รับฟังสารสื่อสาร นอกจากนั้นมียังองค์ประกอบอื่นๆ ที่เข้ามามีผลต่อความเข้าใจสารสื่อสารชักจูง ที่สำคัญ เช่น องค์ประกอบเกี่ยวกับการสื่อสาร สารสื่อสารควรใช้ข้อความชักจูงที่ทำให้ผู้รับเกิดความเข้าใจได้ง่าย มีความน่าเชื่อถือ มีวิธีการชักจูงที่สอดคล้องกับลักษณะของผู้รับ ไม่เร้าให้ผู้รับใช้กลวิธานในการป้องกันตนเอง นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับลักษณะและสภาพทางจิตใจของผู้รับสารด้วย

3. การยอมรับ (Yielding) การยอมรับมีสามแบบด้วยกัน คือ

- การยอมตาม (Compliance) บุคคลยอมรับการชักจูงเพราะหวังว่าจะได้รับการยอมรับหรือได้ความดีความชอบจากผู้มีอิทธิพลหรือกลุ่ม ยอมรับการชักจูงเพื่อหวังรางวัลและหลีกเลี่ยงการลงโทษ

- การเลียนแบบเทียบเคียง (Identification) บุคคลยอมรับการชักจูงเพราะหวังที่จะทำตนให้คล้ายคลึงกับผู้ชักจูง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนพอใจและอยากเลียนแบบ

- การยอมรับเข้าไว้ภายในตน (Internalization) บุคคลยอมรับการชักจูงนั้นเพราะชี้ให้เห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับและทำให้เขาเข้าใจโลกดียิ่งขึ้น

4. ความจำอย่างคงทน (Retention) เมื่อเกิดการยอมรับแล้วการเปลี่ยนเจตคติจะคงอยู่ทนนานสักเท่าไร ขึ้นอยู่กับความจำในเรื่องราวเกี่ยวกับเจตคตินั้นๆ ถ้าเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญต่อตัวบุคคล บุคคลจะจำได้นาน วิธีการสื่อสารที่ดึงดูดความสนใจแก่ผู้รับและการเสนอสารนั้นบ่อยๆ จะช่วยให้ความจำในเนื้อหานั้นๆ ติดทนทาน

5. การกระทำ (Action) กระบวนการขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนเจตคติ คือ การแสดงพฤติกรรมเพื่อแสดงถึงการมีเจตคตินั้นๆ

การเปลี่ยนเจตคติจากขั้นการเอาใจใส่ ความเข้าใจ ถึงขั้นการยอมรับเป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติในระดับจิตใจของผู้รับ ส่วนความจำอย่างคงทนและการกระทำ เป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้รับ

การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติ

นักการศึกษาต่างประเทศและนักการศึกษาไทยได้เสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติไว้หลายแนวทาง ซึ่ง กัลยา สุขปะทิว (2538:34-42) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

ซาร์แทน (Sartain) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาเจตคติไว้ดังนี้

1. ได้รับประสบการณ์เฉพาะ ในการที่คนเราได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เพียงครั้งเดียวอาจจะทำให้เกิดเจตคติต่อสิ่งนั้นเป็นอย่างมาก เช่น ฝึกการตรงต่อเวลา เมื่อนัดชาวบ้านทุก ๆ คนในกลุ่มต้องรับผิดชอบ ถ้าไปไม่ทันจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือทำให้มีความรับผิดชอบโดยตรง

2. การพบปะพูดคุยกับคนอื่น ๆ เจตคติของคนส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นเมื่อได้พบปะพูดคุยกับบุคคลอื่น ๆ เช่น การได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพให้ชาวบ้าน กับทีมวิจัย หรือการได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

3. การกระทำตนเป็นตัวอย่าง เจตคติของคนบางครั้งจะได้มาจากการเลียนแบบ

บุคคลอื่นที่แสดงพฤติกรรมซึ่งเขาชอบใจหรือพึงพอใจ บุคคลนั้นอาจจะเป็นบุคคลในครอบครัว เพื่อน หรือบุคคลอื่นก็ได้ เช่น ให้นิสิตติดตามวิจัยเข้าหมู่บ้าน นักวิจัยจะแสดงการมีมนุษยสัมพันธ์ และทักษะการพูดกับชาวบ้านให้เห็น

4. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน เจตคติของบุคคลหลายอย่างเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากสถาบัน เช่น มีการจำลองสถานการณ์ของบริษัทในแผนกการตลาด มีหัวหน้าสอนงานลงรหัส วิเคราะห์ข้อมูล นักศึกษาจะปฏิบัติตนเป็นพนักงานที่ตั้งใจทำงานดี

5. ทฤษฎีภาวะสมดุล หมายถึง เจตคติต่อสิ่งต่างๆ นั้นอยู่ในภาวะที่สมดุลแล้วจะไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้ามีสิ่งอื่นๆ เช่น การได้รับข้อมูลเพิ่มเติมหรืออิทธิพลจากเพื่อนเข้ามาเป็นสิ่งที่เราทำให้เจตคติต่อสิ่งนั้นเสียภาวะสมดุลไปบุคคลผู้นั้นก็จำเป็นต้องปรับเพื่อให้เจตคติต่อสิ่งนั้นอยู่ในภาวะสมดุล ซึ่งเป็นเหตุให้เจตคติต่อสิ่งนั้นๆ เปลี่ยนไป เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลได้แม้จะไม่ชอบคณิตศาสตร์

6. แรงกดดันจากกลุ่ม แรงกดดันจากกลุ่มสามารถที่จะเปลี่ยนหรือสนับสนุนเจตคติของสมาชิกภายในกลุ่มได้ เช่น การมีทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน เข้าใจ และเห็นใจมากขึ้น การสอนเพื่อสร้างเสริมเจตคติ ผู้สอนควรดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพการเรียนรู้ โดยอาจยืดข้อเสนอนี้ต่อไป

6.1 มีการวิเคราะห์จำแนกแจกแจงเจตคติที่ต้องการสร้างเสริมให้ชัดเจน เพื่อตั้งความมุ่งหมายในการสอน ครูผู้สอนเริ่มด้วยการทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่ามีเจตคติใดบ้างที่ต้องการสร้างเสริมเมื่อได้เจตคติที่ต้องการแล้ว ผู้สอนควรจะได้สร้างเกณฑ์พฤติกรรม (Criterion Behavior) ขึ้นว่าในการสร้างเสริมเจตคติแต่ละอย่างนั้นผู้เรียนจะแสดงออกด้วยพฤติกรรมอย่างไรบ้าง โดยที่เกณฑ์พฤติกรรมควรครอบคลุมทั้งการแสดงออกด้วยวาจา ความคิดเห็น และการปฏิบัติจริง

6.2 จัดสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมให้อำนวยโอกาสให้ผู้เรียนจะได้เกิดประสบการณ์ในการสร้างเสริมเจตคติที่ต้องการ เช่น ต้องจัดสภาพในโรงเรียน ห้องเรียน และสิ่งเร้าพวกบทเรียน กิจกรรม วัสดุอุปกรณ์การศึกษา ให้ผู้เรียนได้รับได้มีส่วนร่วมด้วยตนเอง

6.3 จัดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับผลพึงพอใจเป็นการเสริมแรงเชิงบวก (Positive Reinforcement) จัดประสบการณ์ซึ่งทำให้เกิดเจตคติได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยยึดหลักว่าประสบการณ์ซึ่งให้ผลพอใจย่อมทำให้เกิดเจตคติในด้านดีต่อสิ่งนั้น ในขณะที่ผลอันไม่พึงพอใจย่อมก่อให้เกิดเจตคติในทางตรงกันข้าม

6.4 จัดและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับตัวอย่างและข้อมูลต่างๆ อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างได้แก่ ตัวอย่างจากชีวิตจริง เช่น ผู้นำคนสำคัญของประเทศ ของโลก คนที่ทำประโยชน์ นักกีฬา ปุชนียบบุคคล คนในครอบครัว เพื่อน รวมทั้งตัวครูเองซึ่งเป็นตัวอย่างที่มีอิทธิพลมากและตัวอย่างจาก

ประวัติศาสตร์ เช่น วีรบุรุษ วีรสตรี ฯลฯ ซึ่งผู้สอนอาจเลือก เน้นความสนใจ และให้ผู้เรียนได้ทำความเข้าใจถึงลักษณะของตัวอย่างเหล่านั้นในเชิงที่สร้างเสริมเจตคติที่ต้องการได้

6.5 การใช้เทคนิควิธีการกระบวนการกลุ่ม (Group Process) จากการยึดหลักให้

6.5.1 ผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีบทบาทโดยตรงในการสร้างหรือเปลี่ยนเจตคติ

6.5.2 อาศัยอิทธิพลของกลุ่ม จึงได้มีการสนับสนุนการใช้เทคนิคกระบวนการกลุ่มในเรื่องนี้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) เพราะในการอภิปรายกลุ่ม บุคคลมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมโดยตรง ได้มีการยอมรับ การตัดสินใจ และการผูกพันร่วมกันซึ่งลักษณะเหล่านี้เป็นตัวประกอบสำคัญในการสร้างหรือเปลี่ยนเจตคติ และวิธีการแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) โดยให้บุคคลแสดงบทบาทที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกับเจตคติเดิมของตน

การใช้เทคนิควิธีการกระบวนการกลุ่มต่างๆ ดังกล่าว นับว่าอาจช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ความคิด ความเข้าใจ ใช้เหตุผลวิเคราะห์วิจารณ์ และประเมินค่าเจตคติต่างๆ ได้กว้างขวางซึ่งจะช่วยให้การสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติของเขาเป็นไปอย่างมีเหตุผลยิ่งขึ้น

จากวิธีการต่างๆ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเจตคติให้นักเรียนซึ่งเสนอโดยนักการศึกษาไทยและต่างประเทศดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในข้อเท็จจริง เพื่อที่นักเรียนจะได้นำไปพิจารณาให้รอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจ และมีเจตคติที่พึงปรารถนาต่อสิ่งนั้น

2. การจัดสิ่งแวดล้อมและการสร้างสภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียน นอกโรงเรียนและในสังคม เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เห็นตัวอย่างและรับรู้ข้อมูลอย่างกว้างขวาง จะได้เกิดประสบการณ์ในการสร้างเสริมและพัฒนาเจตคติที่ต้องการ เช่น การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียนให้อบอุ่นและเป็นกันเอง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน ให้มีส่วนร่วมและฝึกปฏิบัติจริง และได้รับประสบการณ์ตรง เช่น การจัดทัศนศึกษา การได้พบปะพูดคุยกับบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดี โดยเฉพาะครูจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย

3. ใช้กระบวนการกลุ่มในการสร้างเสริมและพัฒนาเจตคติของนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) วิธีการแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) การใช้กระบวนการกลุ่มดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสใช้ความคิดความเข้าใจ ใช้เหตุผลวิเคราะห์วิจารณ์ และประเมินค่าเจตคติต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางจะทำให้การเปลี่ยนแปลงเจตคติของนักเรียนเป็นไปอย่างมีเหตุผล

4. ฝึกให้นักเรียนมีทักษะการแก้ปัญหาและรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณ รวมทั้งการเลือกรับแต่สิ่งที่มีสาระประโยชน์จากสื่อมวลชนต่างๆ เช่น การฟังรายการวิทยุ และโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นๆ

5. ใช้แรงผลักดันจากกลุ่มในการพัฒนาเจตคติให้นักเรียนได้มีโอกาสคบเพื่อนที่ดี ได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งมีเจตคติในทางที่ถูกที่ควร

6. ครูต้องร่วมมือกับผู้ปกครอง จัดประสบการณ์ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาเจตคติที่พึงปรารถนาให้นักเรียน เช่น จัดงานประเพณีตามโอกาสอันควร พาไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ไปร่วมฟังหรือร่วมกิจกรรมการสัมมนา ได้ว่าที่ หรือการบรรยายที่น่าสนใจและมีประโยชน์

การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเจตคติ ที่กลุ่มผู้วิจัยได้ดำเนินการในส่วน of สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (น่าน) ในวิชาหลักและวิธีวิจัยตลาดเบื้องต้น ผ่านหน่วยการเรียนรู้ทั้ง 6 หน่วย ตามเนื้อหา รายวิชานี้คือ ผู้วิจัย และอาจารย์ร่วมกันวิเคราะห์ว่า มีเจตคติใดบ้างที่ต้องการสร้างเสริม สร้างเกณฑ์พฤติกรรม (Criterion Behavior) ขึ้นว่าผู้เรียนจะแสดงออกด้วยพฤติกรรมอย่างไรบ้าง ให้ครอบคลุมทั้งวาจา ความคิดเห็น และการปฏิบัติจริง

กิจกรรมประกอบด้วยการจัดสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับตัวอย่างและข้อมูลต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ให้นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคสินค้า การตลาดของหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านโดยตรง ที่ตำบลดงไพรวัลย์ อ.แม่จริม จ.น่าน ใช้เทคนิควิธีการระดมการกลุ่ม เช่น การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) ในสถานการณ์จำลองฝ่ายการตลาดของบริษัทผ้าทอมือ ลองทำแบบสอบถาม เก็บนำมาให้ผู้จัดการสอนการลงรหัสข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และทดลองทำจริงเป็นกลุ่มย่อย นำเสนอก่อนหน้า หรืองานโครงการวิจัย 4 เรื่องที่นักศึกษา ร่วมกันเขียนโครงร่าง ขึ้นเข้าไปเก็บข้อมูล ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ ฝึกการตรงต่อเวลา เมื่อนัดชาวบ้านในวันเวลาใด คนในกลุ่มต้องรับผิดชอบ เป็นต้น

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR/ Participatory Action Research) เป็นการพัฒนาการทำงานของตนเองโดยริเริ่มจากสิ่งที่ตนต้องการทำให้ดีขึ้น หรือมีความสนใจ เช่น การเรียนรู้วิธีการหรือกระบวนการใหม่ การปรับปรุงตนเอง เพื่อการพัฒนางานโดยการริเริ่มอย่างอิสระ (Active Learning) และการมีส่วนร่วม (Active Participation) โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ร่วมงานในการพิจารณาเพื่อช่วยให้การวางแผนและขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ เป็นไปอย่างรอบคอบและได้รับผลดียิ่งขึ้น นับว่าเป็นการทำงานอย่างมีระบบที่ทำให้แต่ละคนสามารถนำกระบวนการแก้ปัญหา

ดำเนินการปรับแผนหรือประยุกต์อย่างเหมาะสม ทำให้สามารถประสบความสำเร็จในการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาตนและพัฒนางาน

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้มีความคล้ายคลึงกับการวิจัยวิชาการ (Academic Research) แต่มีความเข้มข้นน้อยกว่าและมีขั้นตอนดำเนินงานแตกต่างกัน คือ มีลักษณะไม่เป็นทางการ มีการดำเนินการตามวงจรเดมมิง (Deming) P-D-C-A (Plan-Do-Check-Act) แต่ละขั้นตอนมีความยืดหยุ่น ใช้วิธีการอันทันสมัยและไม่เน้นการสรุปผลอ้างอิง (Generalization) (นงลักษณ์ วิรัชชัย และสุวิมล ร่วงวานิช. 2545 : 18; อ้างอิงจาก Bassey, 1986; Rutkowaski, 1996; MacIsaac, 1996; Foshay and สุวิมล ร่วงวานิช. 2543) การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ถ้าเน้นการพิจารณาทุกขั้นตอนร่วมกัน เรียกว่า " การวิจัยแบบร่วมกันพิจารณา " (Emancipatory Action Research) เป็นการจัดการและพัฒนางานโดยอาศัยความร่วมมือของบุคลากรในหน่วยงาน (Collaborative) เพื่อวิเคราะห์พิจารณาปัญหาร่วมกัน และช่วยพิจารณาแผนซึ่งแต่ละคนได้วางไว้ เพื่อประสานความร่วมมือในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาร่วมกันโดยการแก้ปัญหาร่วมกันเป็นทีม หลังจากดำเนินการสังเกตและประเมินด้วยตนเองแล้ว จะมาร่วมกันพิจารณาเพื่อสะท้อนผลของการแก้ปัญหาหรือปรับปรุงงาน ด้วยวงจรหรือกระบวนการที่สลับกันระหว่างการปฏิบัติการและการสะท้อนและไตร่ตรองข้อมูล แล้วขัดเกลาทั้งวิธีการ ข้อมูลและการตีความ ด้วยกระบวนการดังกล่าวสามารถที่จะนำไปแก้ปัญหที่ซับซ้อนในสถานการณ์ใหม่ได้อย่างดี การทำงานเป็นทีมดังกล่าวทำให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยที่ทุกคนมีความทัดเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นและสื่อความหมาย (Zuber - Skerret, 1995 :3-5)

การมีส่วนร่วมภายใต้บรรยากาศที่เป็นมิตรและให้การยอมรับความคิดเห็นจะช่วยให้แต่ละบุคคลมีโอกาสแสดงออก ได้ร่วมกันคิดและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในการตัดสินใจปฏิบัติหรือพัฒนางานด้วยความมั่นใจมากขึ้น นับว่าเป็นการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง จึงเป็นการเพิ่มพลังทั้งรายบุคคลและรายกลุ่มเป็นอย่างดี ดังความเห็นของฮาคเนลที่กล่าวว่า บรรยากาศของการยอมรับมีผลต่อการสร้างเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางของตนเอง และนำตนเองไปสู่ความสำเร็จของตนเองและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (Harknell, 2002)

ชุมชนที่เข้มแข็งทั้งหลายในประเทศไทย มีการรวมตัวและรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่มีการระดมสมองในเรื่องต่างๆ แล้วนำมาพิจารณาทั้งด้านบวกและด้านลบตามความเป็นจริง เพื่อให้รู้เท่าทันในสถานการณ์ต่างๆ มากขึ้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนนำไปสู่การรวมพลัง ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของเฮอร์คสตอมและอิงค์แมนที่ว่า การส่งเสริมให้บุคคลและสังคมให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร จะทำให้มีข้อมูลเพียงพอที่จะคิดและตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ด้วยความมั่นใจ การมีส่วนร่วมจึงเป็นกลยุทธ์ใน

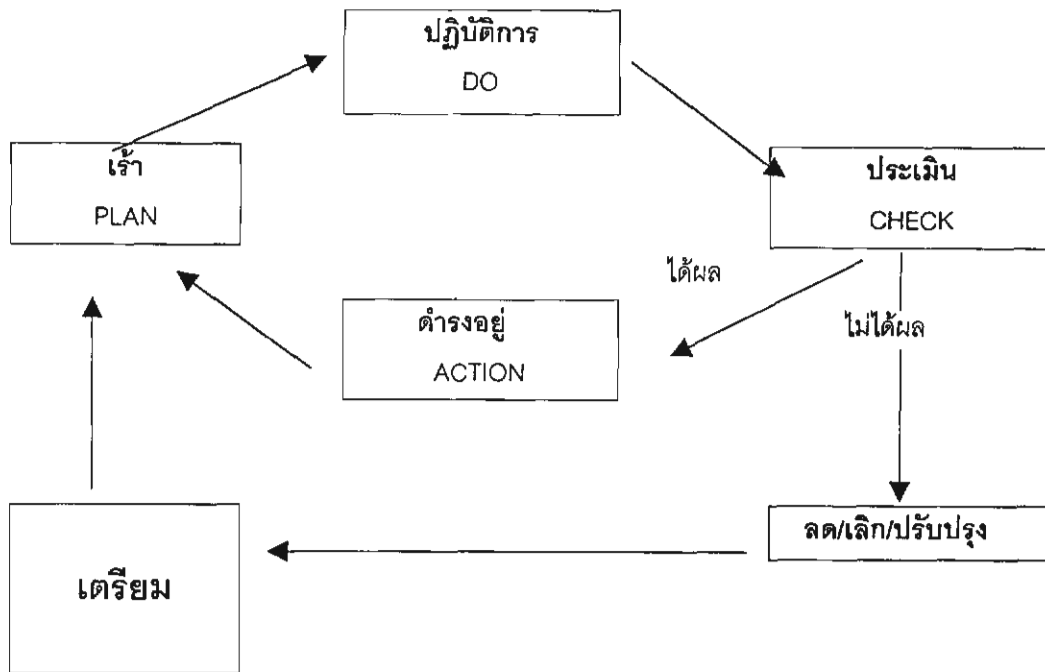
การจัดความดี้อยู่โอกาสของกลุ่มหรือชุมชน เพื่อให้ได้รับประโยชน์หรือใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ด้วยเหตุนี้ การรวมกลุ่มจึงก่อให้เกิดพลังอีกทั้งช่วยพัฒนาสมรรถนะในการควบคุมการกระทำและเหตุการณ์ ซึ่งจะนำไปสู่ประโยชน์สุขของบุคคลในชุมชนและของส่วนรวม (Erkstorn and Ingman, 1991)

จังหวัดน่านเป็นดินแดนแห่งต้นน้ำลำธารของประเทศ ประชาชนส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงต้องส่งเสริมให้เกษตรกรของจังหวัดน่านร่วมกันอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร พยายามหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกษตรกรในอนาคตมีความเข้มแข็งสามารถประสบความสำเร็จในการทำงานและมีเศรษฐกิจพอเพียงในอนาคต น่านได้ชื่อว่ามีชุมชนที่เข้มแข็งมาก เป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีการรวมกลุ่มรวมพลังเพื่อการพัฒนา ดังที่ปรากฏอยู่ในชุมชนที่เข้มแข็งทั้งหลายในภูมิภาคต่างๆ

บางแห่งมีการรวมตัวอย่างเป็นรูปธรรม มีการจัดเวทีชาวบ้านสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อย่างเป็นปึกแผ่นเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความร่วมมือและประสานเครือข่ายกัน เพื่อให้ความรู้ เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม (กองทุนภูมิปัญญาชาวบ้านภาคอีสาน. 2544 : หน้าปกใน)

เมื่อวิเคราะห์ลักษณะการรวมกลุ่มที่กล่าวข้างต้น พบว่ามีลักษณะของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มในจังหวัดน่านอย่างเข้มแข็งแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมดังกล่าวมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมชาวจังหวัดน่าน จึงควรที่จะขยายแนวคิดดังกล่าวสู่ชุมชนและสถานศึกษาต่างๆ มากขึ้น ซึ่งจะช่วยสนองการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student – centered) ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความรักและความอบอุ่น กระบวนการดังกล่าวให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือทำกิจกรรมอย่างอิสระ(Active Learning) จึงควรส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับประถมศึกษา ระดับอาชีวศึกษาและการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งนี้จะมุ่งเน้นเสริมสร้างคุณลักษณะของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เช่น ความรักในงาน ความสนใจใฝ่รู้ ความขยันพากเพียร ความมีน้ำใจ การควบคุมตน การคิดแก้ปัญหา ฯลฯ

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีส่วนในการสนับสนุนการเพิ่มพลัง(Empowerment) ในชุมชน ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 รูปแบบวงจรการเพิ่มพลังที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

จากภาพประกอบ 6 เป็นรูปแบบการพัฒนาพลังใจตามแนวของไวส์เบอร์ก (Weissburg) เป็นกระบวนการเพิ่มพลัง 4 ขั้นตอน ที่มีหลักการที่สอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นวงจรที่พัฒนาขึ้นจากการบูรณาการกระบวนการขั้นตอน คือ ขั้นรู้ ให้บุคคลในกลุ่มสนใจในปัญหาเฉพาะหรือสถานการณ์ ก่อนจะถึงขั้นนี้จะต้องมีขั้นเตรียมเพื่อเสริมขั้นรู้ ได้ฝึกฝนทักษะและการจัดการของกลุ่ม ภายใต้เรื่องที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้ควรสร้างบรรยากาศของความผูกพันในกลุ่ม จัดสถานการณ์ให้ดีที่สุดเพื่อให้เกิดความไว้วางใจกัน (Trust) ได้สื่อความหมายอย่างอิสระรวมทั้งได้ฝึกความเป็นผู้นำ (Leadership)

ขั้นรู้เป็นสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความสนใจ สร้างความตระหนักภายในกลุ่ม ในขั้นนี้อาจมีปฏิบัติการเกิดขึ้นบางส่วน เริ่มด้วยการฝึกการเพิ่มพลังเพื่อให้ได้รับผลที่สัมพันธ์กับขั้นรู้ หลังจากนั้นมีการประเมินโดยการให้ข้อมูลย้อนกลับต่อกลุ่มในแง่ของการเสริมแรงภายในกลุ่ม เพื่อทำให้เกิดการดำรงอยู่ของพลัง หรือหากเกิดความผิดพลาดก็อาจลด/ละ/เลิกได้ หากไม่เลิกก็ทำการเตรียมและปรับปรุงเพิ่มเติมได้ใหม่ วงจรขั้นตอนของการเพิ่มพลังทั้ง 4 ขั้นเป็นโมเดลที่นำมาเป็นมาตรฐานในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เคล็ดลับของการเพิ่มพลังก็คือ ต้องมีความเข้าใจในวิธีการและจัดกิจกรรมในขั้นเตรียมการอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล (Erkstorn and Ingman,

2002 ; citing Weissburg, 1999) วงจรที่กล่าวมา มีความสอดคล้องและสนับสนุนวงจรการวิจัยแบบมีส่วนร่วมทั่วไปให้มีความมั่นคงมากขึ้น

เมื่อนำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชนหรือสถานศึกษา จึงมีการเตรียมการอย่างเต็มที่ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกคนทุกฝ่าย ทั้งผู้นำและคนในชุมชน สำหรับในสถานศึกษา จะต้องมีการรวมตัวของบุคลากรนับตั้งแต่ ผู้บริหารการศึกษาทุกระดับ ครูอาจารย์ คณะกรรมการโรงเรียน และผู้ปกครองรวมทั้งผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการคิดร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การวางแผนและการปฏิบัติโดยมุ่งให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จต่อไปในอนาคต เช่น มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน มีความรักในสิ่งที่ตนกระทำ มีทักษะการสังเกต ทักษะในการทำงานร่วมกันและการแก้ปัญหา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะการจัดการ การตลาดและการเพิ่มมูลค่าของผลิตผล และการประกอบการ รายย่อย ทักษะเหล่านี้สามารถพัฒนาผ่านประสบการณ์และกิจกรรมที่บูรณาการความรู้ในห้องเรียน และนอกห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นผู้ที่มีชีวิตที่มีคุณภาพสมดังความมุ่งหมาย ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน เหล่านี้จะนำไปสู่การเป็นเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จรวมถึงอาชีพอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

บทที่ 2

องค์ความรู้จากการวิจัย

ในบทนี้เป็นการบรรยายถึงข้อค้นพบจากการวิจัย โดยแบ่งข้อค้นพบเป็น 2 ระดับคือ

- 1) ระดับกลุ่ม ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำกลุ่มเกษตรกร คุณลักษณะและทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกร และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ และ
- 2) ระดับบุคคล ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO คุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จ

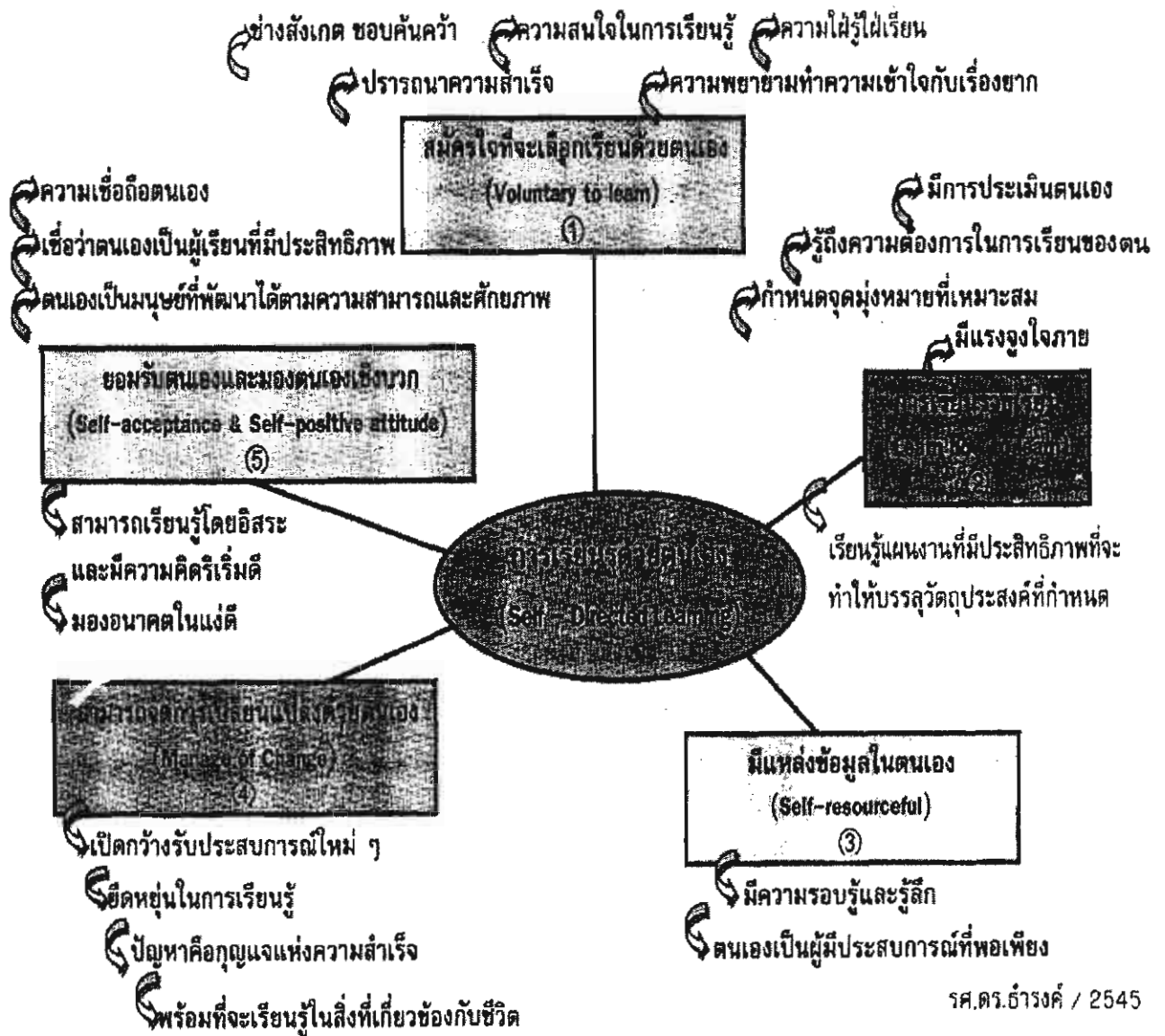
การเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้นำทางการเกษตร (Self – Directed Learning)

การพัฒนาคุณลักษณะ และทักษะแก่แรงงานภาคการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกให้มีความสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อจะทำให้สามารถเรียนรู้ไปกับชีวิต (Life – Along Education)

จากการลงภาคสนามตั้งแต่แรกจนกระทั่งสิ้นสุดท้าย ได้พบคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ หลายประการ ตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้พบผู้นำกลุ่มมะไฟจีน คณะครูสังกัด สปข. พบว่าบุคคลเหล่านั้นมีความคิดและเฝ้าหาความสำเร็จให้กับตนเองและกลุ่ม โดยเฉพาะ นายวีระ สุทธการ อาจารย์โรงเรียนบ้านทรายทอง อ.เมือง จ.น่าน เป็นคนหนุ่มที่สนใจใฝ่เรียนรู้ มีความพยายามในการไปขอร่วมประชุมสัมมนาเพื่อหาความรู้ด้านการเกษตรเพิ่มเติมเพื่อนำมาปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นประจำ จนเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มเพื่อนครู นักเรียน และชาวบ้าน หรือกรณี นายกู้ มงคลเกียรติชัย จากกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร เป็นวิทยากรผู้เชี่ยวชาญของ ธกส. พบว่าเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาวิธีการที่จะทำให้การประกอบอาชีพการเกษตรบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับการเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรมในงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระหว่าง 9 – 12 สิงหาคม 2544 ณ หน้าศาลากลาง จังหวัดน่าน เกี่ยวกับความคิดเห็นต่อเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จพบว่ามีคุณลักษณะสำคัญ คือ ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตัวเอง มีวิธีการแสวงหาความรู้และถ่ายทอดความรู้ไปสู่การปฏิบัติและเกษตรกรผู้อื่น ผู้วิจัยได้ทดลองนำเสนอความคิดเรื่องการเรียนรู้ด้วยตนเองที่พัฒนามาจากการประยุกต์ทฤษฎีและข้อมูลภาคสนามดังกล่าวจากจังหวัดน่าน และบ้านศิ่วง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อที่ประชุมเกษตรกร ผู้นำชาวบ้าน ครู อาจารย์ สังกัด สปข. น่าน ที่ห้องประชุมสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จ.น่าน เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2545 ทั้งในกลุ่มใหญ่ แล้วเข้าไปประชุมกลุ่มย่อย หลังจากนั้นได้นำเรื่องดังกล่าวไปนำเสนอในลักษณะการ

แลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับกำนันปิ่น นันสว่าง ต.เดิมตอง อ.เมือง และพระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรัญญาวาส ประธานชมรมรักษ์เมืองน่าน เพื่อปรึกษาร่วมกันในเรื่องการเรียนรู้ด้วยตนเองตาม โครงร่างที่นำเสนอ และนำมาประมวลผลพบว่า มีเรื่องสำคัญอยู่ 5 เรื่อง คือ รู้จักตัวเอง รู้วิธีบริหาร ตนเอง ภาวะผู้นำ การจัดการความกลัว และวิธีคิดธุรกิจที่ครบวงจร จึงนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาประมวล เข้าด้วยกัน เพื่อให้การเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสมบูรณ์ที่สามารถปฏิบัติได้ ดังที่จะนำเสนอต่อไป

การเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 6

รศ.ดร.ธำรงค์ / 2545

ภาพประกอบ 6 องค์ประกอบของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

จากแผนภูมิการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ความสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง
2. การเรียนรู้วิธีเรียน
3. มีแหล่งข้อมูลในตนเอง
4. สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง
5. ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก

ความสมัครใจที่จะเลือกเรียนด้วยตนเอง

ลักษณะดังกล่าวคงเริ่มจากการทำความรู้จักกับตนเอง เพื่อหาให้พบว่าตนเองต้องการอะไร และเข้าใจถึงความสามารถด้านต่าง ๆ ของตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้าง ความสมัครใจที่จะเรียนด้วยตนเอง เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกให้มีคุณลักษณะที่สำคัญต่อไปนี้

1. ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน
2. ความสนใจในการเรียนรู้
3. บรรณานาความสำเร็จ
4. ช่างสังเกต ขอบคั่นคว้า
5. ความพยายามทำความเข้าใจกับเรื่องยาก

การเรียนรู้วิธีเรียน

การเรียนรู้ไปกับชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นลักษณะสำคัญที่เกษตรกรจะต้องได้รับการฝึกฝน เพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ และตระหนักว่าปัญหาทุกปัญหามีทางออกหรือแก้ไขได้ ตัวเกษตรกรเองเป็นผู้ที่มีคุณค่าในการแก้ปัญหา ความสำเร็จมาจากความคิดเชิงบวก คิดอย่างไรก็จะเป็นเช่นที่คิด ต้องสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดและการกระทำเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ คุณลักษณะที่เกษตรกรควรได้รับการปลูกฝังที่สำคัญประกอบด้วย

1. มีแรงจูงใจภายในที่จะเรียนรู้เพื่อความสำเร็จ
2. เรียนรู้แผนงานที่มีประสิทธิภาพที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด
3. มีการประเมินตนเอง
4. รู้ถึงความต้องการในการเรียนของตน
5. กำหนดจุดมุ่งหมายที่เหมาะสม

มีแหล่งข้อมูลในตนเอง

เกษตรกรต้องถูกฝึกให้ตระหนักว่าความสำเร็จมาจากความพยายาม และเป็นความพยายามที่อยู่บนฐานของความสามารถแห่งตน อันประกอบด้วย ความสามารถตามธรรมชาติ ความสามารถในการฝึกฝน ความสามารถในการเรียนรู้ และความสามารถอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จ เหล่านี้คือข้อมูลอันเป็นประโยชน์ที่เกษตรกรสามารถดึงเอาความสามารถมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง คุณลักษณะที่ควรได้รับการปลูกฝังฝึกฝนที่สำคัญ คือ

มีความรอบรู้และรู้ลึก

สร้างตนเองให้เป็นผู้มีประสบการณ์ที่พอเพียง

สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง

โลกาภิวัตน์ คือ สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่ได้นำเอาความเร็ว (Speed) เข้าไว้ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว มีผลให้ต้องมีการปรับตัวได้เร็ว และทันต่อการให้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง โดยรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ความสามารถดังกล่าวจะสัมฤทธิ์ผล โดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งต้องได้รับการฝึกฝนให้มีคุณลักษณะสำคัญต่อไปนี้

การเปิดกว้างต่อประสบการณ์ใหม่ ๆ

ยืดหยุ่นในการเรียนรู้ ไม่ติดยึดกับประสบการณ์เก่า

ตระหนักตลอดเวลาว่าปัญหาคือกุญแจแห่งความสำเร็จ

พร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิต

ยอมรับตนเองและมองตนเองเชิงบวก

ความสำเร็จ (Success) และความล้มเหลว (Failure) มาจาก “ตัวเราเอง” ถ้าคิดว่า “แพ้” เราก็แพ้ตั้งแต่เริ่มต้น แต่ถ้าคิดว่า “ชนะ” เราก็มีโอกาสนะ เพราะฉะนั้นในการทำสิ่งใด จงค้นหาตัวเองให้พบ เมื่อพบแล้วให้รับลงมือทำสิ่งนั้น แล้วเราจะรักในสิ่งที่ทำ สิ่งสำคัญต้องเชื่อว่าตนเองมีคุณค่าตนเองทำได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วยประเด็นสำคัญต่อไปนี้

1. มีความเชื่อถือตนเอง
2. เชื่อว่าตนเองจะเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ
3. ตนเองเป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ตามความสามารถและศักยภาพ
4. สามารถเรียนรู้โดยอิสระและมีความคิดริเริ่ม
5. มองอนาคตในแง่ดี ชีวิตและสังคมล้วนน่ารื่นรมย์

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว การแข่งขันสูง และต้องการความร่วมมือของทุกฝ่ายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเกษตรกรจะต้องถูกฝึกให้มีลักษณะสำคัญ คือ ความสนใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้วิธีเรียน พัฒนาตนเองให้มีแหล่งข้อมูลในตนเอง สามารถจัดการเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตนเอง ที่สำคัญ คือ ยอมรับตนเอง และมองตนเองเชิงบวก

การเรียนรู้ด้วยตนเองจะเสริมคุณลักษณะที่นำไปสู่ทักษะการคิดและสร้างอาชีพด้วยตนเอง และพัฒนาไปสู่ความคิดที่แตกต่าง การทำที่แตกต่าง การร่วมคิดและร่วมทำ จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ลักษณะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรในความคิดของผู้ร่วมงาน

การวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมจากสมาชิกของกลุ่มเกษตรกร 115 คน จากการใช้คำถามปลายเปิดว่า “ผู้นำของท่านมีนิสัยใจคอ การปฏิบัติตน และการปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างไร” พอจะสรุปได้เป็นกลุ่มลักษณะเด่น 2 กลุ่ม เรียงลำดับตามปริมาณดังนี้ คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นลักษณะเด่นของผู้นำในด้านการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น คือ ผู้นำจะคบกับคนได้ทุกระดับ พุดเก่ง พุดดี เป็นมิตรกับทุกคน ประสานในกลุ่มได้ดี เข้ากับทุกคนได้ เป็นกันเอง ไม่ถือตัว ไม่แบ่งชั้น ชอบผูกมิตร อธิษาคัยดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ผู้นำจะมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีเมตตา เป็นคนใจดี มีน้ำใจชอบช่วยเหลือผู้อื่นทั้งเรื่องส่วนตัวและการทำงาน ใจกว้าง เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว จะเห็นได้ว่า เป็นคุณสมบัติในความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมไปด้วย มีเรื่องของการประสานให้พากันไปสู่จุดหมายให้ได้ รวมถึงการประสานคนกับคน และการประสานคนกับสิ่งที่จะทำ

กลุ่มที่ 2 เป็นลักษณะเด่นของผู้นำด้านพื้นฐานนิสัยส่วนตัว ผู้นำจะเป็นคนขยัน อดทน มุขานะ ทำงานเก่ง สุขุม รอบคอบ ใจคอกหนักแน่น ใจเย็น ใจกว้าง ใจนักเลง ซื่อสัตย์ ทัศนวิสัยกว้างไกล หัวไว ใจสู้ รับผิดชอบ ยอมรับความผิดพลาด กล้าเผชิญหน้ากับปัญหา กล้าคิด กล้าทำ มีความคิดสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล

ทักษะของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดของผู้ร่วมงาน

จากการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด “ผู้นำของท่านมีความสามารถพิเศษเกี่ยวกับอาชีพในด้านต่อไปนี้หรือไม่” พบผลดังนี้

การพูด

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้ มีดังนี้

พูดจูงใจและเร้าใจ

* พูดให้ผู้อื่นทำตาม พูดแบบให้แนวคิดให้คล้อยตาม พูดให้คนอื่นมีความพยายาม มีการพูดโน้มน้าวให้เพื่อนบ้านมาสนใจปลูกพืชชนิดนี้

* พูดโน้มน้าวให้เพื่อนเกษตรพัฒนา

* พูดชักจูงให้คนเข้ามาในกลุ่มได้

* พูดให้คนอื่นเชื่อถือ

* พูดชักชวนลูกค้าได้ดี

* พูดสามารถทำให้ลูกค้าซื้อสินค้านั้น พูดให้ลูกค้าเต็มใจจ่ายเงิน

พูดแจ่มแจ้ง

* พูดสอนให้คนเข้าใจได้ดี

* พูดเก่ง ขยันพูด ขยันอธิบาย พูดจาฉะฉาน

* พูดถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิกในกลุ่มได้ พูดโดยใช้ข้อมูลประกอบ

* พูดเป็นทำเป็น สามารถพูดแนะนำให้คนอื่นเข้าใจง่าย ๆ

* ทำให้ได้ข้อคิดจากการพูดแล้วนำไปปฏิบัติได้

* พูดแนะนำให้เวลาไปหาหรือไปดูหมูในคอก

* พูดอธิบายได้ดี

พูดผูกมิตร

* พูดจาสุภาพ

* พูดจาไพเราะ อ่อนหวาน

* พูดโดยวางตัวเป็นกลาง ไม่ถือว่าตัวเองเป็นหัวหน้ากลุ่ม

* พูดวางตัวเป็นกลาง คิดว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันเสมอ

* พูดให้ความเป็นกันเองกับสมาชิกในกลุ่ม

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดน่านมีลักษณะเด่นด้านการพูด 3 ด้าน คือ 1) พูดจูงใจและเร้าใจ โดยที่พูดจูงใจ หมายถึง การพูดที่ทำให้ผู้ฟังคล้อยตาม เชื่อถือ ยอมรับ อยากทำตาม ส่วนพูดเร้าใจ หมายถึง พูดแล้วทำให้ผู้อื่นมีความพยายามทำ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค 2) พูดแจ่มแจ้ง ได้แก่ พูดอธิบายได้เข้าใจชัดเจน การพูดทั้งสองด้านนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) และอดีตนายกรัฐมนตรี อานันท์ ปันยารชุน กล่าวถึงว่าเป็นลักษณะของผู้นำสังคม (สำนักพิมพ์มติชน. 2542) ด้านสุดท้ายที่ค้นพบคือ 3) พูดผูกมิตร คือ มีลักษณะการพูดที่ทำให้บุคคลอื่นเป็นมิตรด้วย ได้

แก่ การพูดสุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการมีมนุษยสัมพันธ์ ในแนวพุทธศาสนา กล่าวถึง การมีสังคหวัตถุ 4 ด้าน ปิยวาจา คือ การเจรจาด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน อ่อนโยน เป็นความจริง มีประโยชน์ เหมาะสมกับกาลเทศะ และสมานัตตตา คือ เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ต่อหน้าอย่างไรลับหลังอย่างนั้น วางตัวให้สมฐานะ

การคิด

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

คิดเห็นปัญหา คิดแก้ปัญหา

- * คิดแก้ปัญหาพาลูกที่มียุ่รอดได้
- * คิดแก้ปัญหาโดยจัดตั้งกลุ่มเพราะถูกกดราคา
- * สามารถคิดแก้ปัญหาของกลุ่มได้ดี
- * คิดรอบคอบ สุขุม
- * คิดแก้ปัญหาด้านการตลาด

คิดไกล

- * ความคิดกว้างไกล
- * มีความคิดกว้างไกลเพราะศึกษาอยู่ตลอดเวลา
- * มองการณ์ไกลในเรื่องตลาดสินค้า
- * คิดก้าวไกล
- * คิดว่าอนาคตข้างหน้าผลผลิตจะเป็นอย่างไร

คิดใฝ่สูง

- * คิดปรับปรุง
- * คิดทำให้ดีที่สุด ให้ได้ผลผลิตที่ดีในอนาคต

คิดสร้างสรรค์

- * คิดสร้างสรรค์ได้ดี
- * ความคิดเยี่ยมเพราะต้องคิดดัดแปลงลายผ้า
- * คิดสร้างสรรค์ชอบดัดแปลง
- * คิดสร้างสรรค์ เช่น คิดรูปแบบของผลิตภัณฑ์
- * คิดปรับปรุงสินค้าอยู่เสมอ
- * คิดสร้างสรรค์สามารถออกแบบลวดลายผ้าได้

คิดสร้างความรู้

- * คิดลองผิดลองถูก ถ้าดีก็จะสอนคนอื่นต่อไป
- * การคิดมีเหตุผล
- * คิดเป็นทำเป็น คิดทำเองก่อนทำในครอบครัว ไม่พึ่งพาใคร

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีวิธีคิดเด่น 5 ประการ คือ 1) มองเห็นปัญหา และคิดแก้ปัญหา 2) คิดไกล หมายถึง คิดไปข้างหน้า มองเห็นภาพของกิจการในอนาคต 3) คิดใฝ่สูง คือ คิดปรับปรุงให้ดีขึ้น คิดทำให้ดีที่สุด 4) คิดสร้างสรรค์ คือ คิดแปลกไปจากเดิม คิดดัดแปลง คิดรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และ 5) คิดสร้างความรู้ คือ คิดเป็นทำเป็น คิดลองผิดลองถูก ถ้าดีก็จะสอนคนอื่นต่อไป คิดทำเองก่อนทำในครอบครัว ถ้าดีก็เผยแพร่ คิดมีเหตุผล ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวความคิดของ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2542) ที่กล่าวว่า ผู้นำต้องเป็นผู้มีทัศนคติมุ่งไปข้างหน้า มองหาอนาคต แทนการบ่นถึงอดีต สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ (2540) กล่าวถึงผู้นำว่า ต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ต้องมีความสามารถในการเรียนรู้และชวนชาวบ้านหาความรู้ต่อ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2542) กล่าวถึงลักษณะทางปัญญาของผู้นำว่าต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง

การเขียน มีจุดเด่นคือ เขียนได้ดี เขียนขั้นตอนการทำงานได้ เช่น เขียนขั้นตอนการปลูกมะขามได้

การอ่าน มีจุดเด่นคือ อ่านได้ดี อ่านมาก ศึกษาข้อมูลตลอดเวลา

การแก้ปัญหา

ข้อมูลที่พบในการศึกษาครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

มองเห็นปัญหา

- * ควบคุมสอดส่องดูแลตลอดเวลา

หาสาเหตุ

- * มีการรวมกลุ่มกันให้เสนอความคิดเห็น
- * ปรึกษาเกษตรกรตำบล
- * มีการรวมกลุ่มก่อนการแก้ปัญหา
- * ศึกษาหาความรู้เพื่อการแก้ปัญหา
- * สอบถามจากผู้มีประสบการณ์
- * ปรึกษามาชิกในครอบครัว

- * ช่วยกันค้นหาสาเหตุ
- * เล่าสู่กันฟังแล้วปรึกษาหารือ
- * พูดตรง

การตัดสินใจ

- * กล้าตัดสินใจในการแก้ปัญหาได้อย่างดี
- * สรุปข้อคิดเห็นและข้อตกลงของส่วนรวม
- * กล้าตัดสินใจ
- * ยึดเสียงข้างมากของกลุ่มบ้าน
- * ยึดความถูกต้องเป็นหลัก
- * มีความเด็ดขาด
- * กล้าได้กล้าเสีย

มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา

- * หาความรู้ ศึกษาค้นคว้า แล้วนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

การสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรรมมีจุดเด่น คือ มีความสามารถในการแก้ปัญหาได้ดี และรวดเร็วโดยใช้วิธีการดังนี้ 1) มองเห็นปัญหาจากการดูแลอย่างใกล้ชิด สอดส่องตลอดเวลา 2) หาสาเหตุของปัญหา โดยการศึกษาหาความรู้ โดยการร่วมกันคิด ร่วมกันหาสาเหตุ ปรึกษาผู้รู้ และผู้มีประสบการณ์ 3) การตัดสินใจให้เหตุผล ยึดหลักความถูกต้อง มีความเด็ดขาด กล้าหาญ สรุปข้อคิดเห็นและข้อตกลงของส่วนรวม และ 4) มีการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา

การอยู่ร่วมกับผู้อื่น

ข้อมูลที่พบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

สังคมนวัตกรรมและมนุษยสัมพันธ์

- * ให้ความสนใจเอื้อเฟื้อกับคนอื่น มีมนุษยสัมพันธ์ดี
- * ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง
- * อธิยาศัยอารมณ์ดี
- * มีน้ำใจ
- * ยิ้มแย้มแจ่มใส เข้าใจกับทุก ๆ คน เป็นที่รักและไว้วางใจของทุกคน
- * เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
- * เอาใจใส่สมาชิกในกลุ่มอย่างทั่วถึง ไม่ว่าคนเก่งหรือไม่เก่ง รักทุกคนเท่าเทียมกัน
- * เป็นมิตรกับทุกคน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

- * เผื่อแผ่เอาใจใส่
- * อยู่ร่วมกับคนอื่นได้ทุกเพศทุกวัย
- * ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี
- * มีความจริงใจ เข้าใจคนรอบข้าง

พรหมวิหาร4

- * รักเพื่อนฝูง
- * รักชาวบ้าน
- * รักเพื่อนรักฝูง
- * ใจดี

เน้นความสัมพันธ์แนวราบ

- * อยู่แบบพี่น้อง
- * มีอะไรก็เรียกประชุมให้สมาชิกทราบ
- * รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
- * ทำตัวเสมอภาคกับคนอื่น
- * บริกษาหารือกับสมาชิกในเรื่องต่าง ๆ ถ้าสมาชิกว่าดีก็จะทำ ถ้าไม่ดีก็ไม่ทำ
- * เอาเสียงข้างมากเป็นหลัก

จากการสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรยึดหลักการอยู่ร่วมกับผู้อื่นตามแนวสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทาน ปิยะวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา พรหมวิหาร 4 ด้านเมตตา กรุณา และใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ ด้านสื่อสาร ความไว้วางใจ และการเปิดเผยตนเอง และการจัดการกับความขัดแย้ง เน้นความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง

ทักษะด้านการทำงาน

ข้อมูลของทักษะการทำงานที่ศึกษาพบในงานวิจัย มีดังนี้

ทักษะการเป็นผู้นำ

- * บริหารงานดี ไม่บังคับ ไม่เข้มงวดจนเกินไป ค่อยเป็นค่อยไป
- * เป็นผู้นำที่ดี เป็นผู้ติดต่อประสานงานดี
- * สำรวจว่ามีปัญหาอะไรบ้าง
- * มีการวางแผนดี
- * ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
- * ไม่มีปัญหากับเพื่อนร่วมงาน

ทักษะด้านการเกษตร

- * สามารถเป็นที่พึ่งของสมาชิกได้
- * ให้คำแนะนำแก่สมาชิกได้
- * สามารถทำการต่อกิ่งลำไยเอง เอาไว้ปลูกโดยไม่ต้องไปซื้อกิ่งพันธุ์เพื่อเป็นการลดต้นทุน
- * รู้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ
- * สนใจดูแลงานเป็นอย่างดี ไม่ปล่อยให้ผลผลิตเสียหาย
- * ทำได้หลายอย่าง เลี้ยงสัตว์ ทำสวน
- * เรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง
- * ประสพการณ์เยอะ

คุณลักษณะด้านการทำงาน

- * ขยัน
- * ตั้งใจ
- * เรียนรู้ได้เร็วมาก
- * สนใจไปถามไถ่ ศึกษาจากโทรทัศน์
- * ใจเย็น
- * อดทน
- * รับผิดชอบ
- * เอาจานเอาการ เอาใจใส่
- * ละเอียด
- * สุขุม
- * รอบคอบ
- * ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค
- * มานะ

ผลการสังเคราะห์พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีทักษะสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) ทักษะการเป็นผู้นำ 2) ทักษะด้านการเกษตรเพียงพอเป็นที่พึ่งของสมาชิกของกลุ่มได้ และ 3) มีคุณลักษณะด้านการทำงาน เน้นการมีวิริยะ จิตตะ วิมังสา

นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษาโดยมีคำตอบให้เลือกเรียงลำดับ ลักษณะและทักษะ 29 ข้อ พบว่าคุณลักษณะและทักษะที่เด่นชัด (มีความถี่เกินร้อยละ 80 ของขนาดตัวอย่างที่เก็บ) ของผู้นำกลุ่มเกษตรกรตามความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน ประกอบด้วย 1) ขอบยอธิบายให้คนอื่นเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) ขยันหมั่นเพียร

การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกร

ข้อมูลจากการศึกษากลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพแสดงหลักฐานว่าการเรียนรู้ร่วมกันเป็นปัจจัยหนึ่งของความสำเร็จ มีประเด็นสำคัญของการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นจากความต้องการจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน เมื่อเกิดปัญหาก็กองหาทางออก ลองทำดู เมื่อได้ผลดีก็ถ่ายทอดให้ผู้อื่นฟัง จากการบอกเล่าของผู้ใหญ่ชุดดี หาดพรหม ว่า “การปลูกมะม่วงเขียวเสวย มีปัญหา คือ ติดดอกแต่ไม่ติดลูก เลยตัดทิ้ง ต่อมาใช้วิธีการใหม่ คือ ตัดทิ้งแต่ไม่หมด เอาพันธุ์ใหม่มาเสียบ เช่น 1 ต้น มี 3 พันธุ์” การเรียนรู้บางอย่างนำไปสู่ความรู้ใหม่ด้วย “สามารถปลูกกล้วยให้หันปลีไปทางเดียวกัน เรียนรู้จากการทดลอง ทดสอบ การแบ่งหน่อกล้วย นี่แหละเขาพัฒนาของเขา การเรียนรู้ไม่จบสิ้น และต้องช่วยกันทำ”

2. การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้ฟัง ได้ดูจากประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีอาชีพใกล้เคียงกับตนเอง จากนั้นนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม หรือภูมิปัญญา ประสบการณ์เดิม จากการบอกเล่าของ คุณอินแก้ว พรหมสกุลปัญญา ว่า “เจ้าหน้าที่เกษตรให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูก ต้นหม่อนว่า ปลูกบนพื้นที่ราบต้องทำแปลงขนาดไหนบ้าง แต่เมื่อนำมาปลูกเกิดปัญหาปลูกได้น้อย เพราะพื้นที่ส่วนมากในอำเภอแม่จริมเป็นภูเขา กลุ่มจึงทดลองปักชำในพื้นที่สูงเอง เพราะเคยนำต้นไม้อื่นมาปลูกบนพื้นที่สูงได้ผลมาก่อนแล้ว” และด้านการเลี้ยงไหมมีการค้นพบว่า “เจ้าหน้าที่สอนว่า ให้ขอยใบหม่อนเป็นฝอยเล็กๆ ให้ตัวไหมวัยอ่อนกิน แต่เขาสังเกตว่าใบจะแห้งเหี่ยวเร็ว ตัวไหมเล็กๆ จะดูน้ำเลี้ยงกินไม่ทัน แต่ถ้าไม่ขอยเล็กจนเกินไปจะดีกว่า ไหมกินได้นานกว่าจะแห้ง ความเติบโตของไหมดีกว่า เขาทดลองแบ่งโต๊ะเลี้ยงไหม โดยให้ใบหม่อนแบบฝอยและใบใหญ่ต่างกัน พบผลการทดลองที่พิสูจน์ได้ว่า ไหมที่กินใบฝอยโตช้ากว่า” คุณสนั่น พิชัย กล่าวถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวว่า “หลังจากที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ ปศุสัตว์อำเภอได้เข้ามาอบรมความรู้พื้นฐานในการเลี้ยงวัว ได้ไปฝึกอบรมที่ศูนย์เพาะพันธุ์สัตว์ จ. ตาก และการไปศึกษาดูงานที่ฟาร์มเลี้ยงโคของอดีต ส.ส. สมชาย โลหะชาติ ทำให้ได้เรียนรู้ลักษณะการเลี้ยงวัวอย่างเป็นระบบมากขึ้น และได้นำสิ่งที่เรียนรู้มาถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่มทราบเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น วิธีการคัดเลือกวัวพันธุ์รามัน สังเกตจากลักษณะวัวจะมีปากดำ หางดำ ตาดำ กีบดำ และมีหน่อสูง และมาตรฐานแม่พันธุ์รามันที่อายุประมาณ 5 ปี มีสัดส่วนโดยวัดรอบอกอย่างน้อย 1.75 ม. มีส่วนสูง 1.50 ม” นางอนุสรณ์ วินชัย กล่าวถึงการเรียนรู้ของกลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์ที่ทำคำว่า “จากการได้เรียนรู้จากวิทยากรและได้ทดลองปฏิบัติจริง ทำให้สมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีความมั่นใจและเริ่มการแปรรูปเนื้อสัตว์เป็นแหนม หมูยอ กุนเชียง ซึ่งตอนแรกผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยดี เช่น แหนมเสียเร็ว หรือรสชาติไม่ดี ทำให้ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์อยู่เสมอ มีการสังเกตลองผิด

ลองถูกไปเรื่อยๆ จากการแนะนำของผู้ที่มีประสบการณ์และนำมาพัฒนาประยุกต์ในกลุ่ม นอกจากนั้นทางกลุ่มยังได้นำสมาชิกไปดูงานการแปรรูปเนื้อสัตว์ที่ประสบความสำเร็จของจ.เชียงใหม่และอุตรดิตถ์ และนำมาปรับปรุงผลผลิตของกลุ่มจนสามารถผลิตนํ้าออกจำหน่ายได้"

3. การกระจายความรู้ในกลุ่มใช้วิธีเรียนร่วมกัน ทดลองร่วมกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป ติดตามผลสม่ำเสมอ นายเสวียน สองสีขวา หาดผาชน กิ่งอำเภอกงเพียง ใช้คำว่า "ซึมความรู้" ในการสร้างกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลา เล่าว่า "ค่อยๆ ถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน ไปพูดไปคุยบ่อยๆ ใช้วิธีการผ่านตัวแทนจากบ้าน วัด โรงเรียน และสาธารณสุข ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน" แม้แต่การเรียนรู้เทคนิควิธีใหม่ๆ ก็จะใช้วิธีพูดคุย ลงพื้นที่ดูปัญหาและลงมือทำ ผู้ใหญ่ ชูศักดิ์ หาดพรหม เล่าเกี่ยวกับการขยายความรู้ในกลุ่มเกษตรยั่งยืนว่า "กรรมการทุกคนจะลงพื้นที่ดูว่าเขาเป็นยังไง มีปัญหาอะไรก็จะแนะนำ เช่น ดิน อาจจะปลูกพืชเสร็จแล้วไม่ได้ผลดี ก็ไปดูว่าดินเป็นดินลักษณะไหน บางทีเขาเผาหญ้า ไถหน้าดิน ใส่ปุ๋ยเคมี เป็นการใช้ทุน ใช้มาเรื่อยๆ ก็จะทำให้เกิดความท้อ ขยายไม่ได้ต้นทุน ก็ต้องให้คำแนะนำก่อนว่าต้องเริ่มตั้งแต่ดิน ตั้งแต่รักษาเศษพืช เศษฟาง" ลุงจันทร์ วงศ์เทพ ประธานกลุ่มเกษตรยั่งยืน ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข กล่าวว่า "เมื่อได้รับความรู้ใหม่มา ก็จะสอนให้สมาชิก โดยสาธิตให้ดู แล้วให้เขาไปทำเอง ในการทำงานของกลุ่มแต่ละงานก็จะระบุว่าต้องการสมาชิกกี่คน เรียกมาประชุมแล้วสาธิตให้ดู" การติดตามผลงานโดย "ขอพูดคุยเล่าเรื่องความเป็นมาของกลุ่มอื่นที่เราได้ประสบการณ์มา เวลาพูดคุยกับเขาครั้งหนึ่ง เขาอาจจะเลอะเลือนจำไม่ได้ เราจะเข้าไปถามว่าวันก่อนพูดอย่างไร จำได้ไหม จะช่วยกันได้ไหม บางคนต้องบอกกันหลายหน มีการแบ่งงานให้กรรมการ 10 คน ไปประสานงานในหมู่บ้านของตนเอง และหมู่บ้านอื่น จะได้รู้รายละเอียดและแลกเปลี่ยนกัน" นางลำไย ทองอินทร์ กลุ่มมะไฟจีนกล่าวว่า "ถ่ายทอดความรู้โดยการประชุมกลุ่ม ถ้าคนไหนไม่มาปรับคนละ 50 บาท"

4. เรียนรู้ต่อยอดจากความรู้ดั้งเดิมของชุมชน กลุ่มหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จมีความรู้ดั้งเดิมอยู่แล้ว จากการสังเกต บันทึก หรือบอกเล่าต่อกันมา จากนั้นรับความรู้ใหม่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจ และเพิ่มพูนความรู้ให้ลึกซึ้งมากขึ้น จากการบอกเล่าของผู้นำกลุ่มเลี้ยงวัว คือคุณสนั่น พิชัย ว่า "ผู้นำและสมาชิกในกลุ่มได้เรียนรู้ และสร้างสมประสบการณ์การเลี้ยงวัวมาตั้งแต่เด็กๆ มาจากบรรพบุรุษที่ได้เลี้ยงวัวไว้ไถนบ้านกันแทบทุกบ้าน โดยจะเลี้ยงแบบตามธรรมชาติ คือ ตอนเช้าจะปล่อยวัวให้ไปอยู่ร่วมกันเป็นฝูงในทุ่งหญ้า ให้วัวหากินโดยอิสระ ตอนเย็นจึงจะนำวัวกลับบ้าน" สิ่งที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น "การดูแลว่าวัวกินหญ้าอิ่มหรือไม่ โดยการสังเกตลักษณะและพฤติกรรมของวัว ซึ่งวัวที่กินหญ้าอิ่มแล้วจะไม่เดินไปไหน จะนอนหรือยืนเคี้ยวเอื้อง และลักษณะวัวที่กินอิ่มจะมีพุงป่อง กระเพาะได้ขยายโครงจะเต็ม หากวัวที่ยังกินหญ้าไม่อิ่มมันจะไม่ยอมนอน มันหากินไปเรื่อยๆ จนกว่าจะอิ่ม ซึ่งวัว 1 ตัว จะกิน

หญ้าประมาณ 30-40 กิโลกรัม การสังเกตวัวในช่วงการติดสัด แม่พันธุ์ที่มีอาการพร้อมจะร่วมเพศ โดยการสังเกตได้จากจะมีน้ำเมือกไหลออกมาจากอวัยวะเพศของวัวตัวเมีย และอวัยวะเพศจะมีลักษณะบวม หากต้องการผสมพันธุ์ เมื่อวัวมีอาการดังกล่าวก็สามารถผสมพันธุ์ได้เลย ซึ่งช่วงการติดสัดของวัวจะมีเวลา 18 ชั่วโมง นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ถึงวิธีการตรวจว่าวัวที่ไม่สลายหรือติดโรคระบาดจะแสดงพฤติกรรมเช่นไร เช่น อาการท้องอืด ท้องร่วง โรคปาก-เท้าเปื่อย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "โรคขี้วันข้อ" โรคกีบเน่า ซึ่งมักเกิดขึ้นในหน้าฝน วัวจะมีการแสดงอาการอย่างไร สำหรับการรักษาก็จะใช้ยาพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกสมุนไพร รากไม้ หรือเปลือกไม้ ซึ่งส่วนผสมของตัวยาก็ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและสะสมจากประสบการณ์ส่วนตัว"

5. ให้ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมดั้งเดิม เป็นพลังให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของชุมชน จากประสบการณ์ของ นายสมาน คล้ายอาจ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาน้ำจืดดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา เล่าว่า "ปู่ ย่า ตา ยาย เคยสั่งสอนไว้ว่า ให้เคารพปฏิบัติต่อป่าเหมือนพ่อ กับ แม่น้ำเหมือน แม่" ในขณะเดียวกันชุมชนใช้วัฒนธรรมเข้ามาจับบทบาท คือ "ในวันสงกรานต์ วันที่ 12 เมษายนของทุกปี จะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาปลา จัดผ้าป่าปลาขึ้น ซึ่งประเพณีเหล่านี้ในชุมชนดั้งเดิมเคยมีอยู่ แต่ทำกับ "คน" จะมีพระ 9 รูป รับนิมนต์ มาสวดมนต์ โยงด้ายสายสิญจน์มาหาแม่น้ำน่าน โดยผู้ที่คิดทำพิธีนี้ คือ พระเสวียน เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว ชุมชนประชุมตกลงกันให้นำกองทุนปลามาใช้สมทบเงินสร้างวิหารในปี 2538" นายอินแก้ว พรหมสกุลปัญญา กล่าวถึงการสะสมทุนในชุมชนว่า "ใช้การลงขัน" และในการช่วยกันทำงานก็กำหนดว่า "ถ้าใครคนอื่นมาลงแรงให้เรา เราต้องตอบแทนลงแรงให้เขาฟรี" นางอนุสรณ์ วินชัย กลุ่มแปรรูปเนื้อสัตว์เล่าว่า "ในช่วงเริ่มดำเนินงานกลุ่มยังไม่ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน ทำให้กลุ่มไม่มีงบประมาณพอที่จะซื้อวัสดุทุนแรง ดังนั้นทุนส่วนใหญ่จึงได้มาจากสมาชิกของกลุ่ม แต่ด้วยความร่วมมือ และช่วยเหลือกันเป็นอย่างดีของสมาชิกในกลุ่ม โดยสมาชิกทุกคนจะลงแรงช่วยกันผลิต และจัดหาวัสดุต่างๆ ที่ตนเองมีและคิดว่าสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแปรรูปได้ก็จะนำมาตนเอง เช่น มีด เขียง ใบตอง ใบมะกรูด ตะไคร้ เป็นต้น "

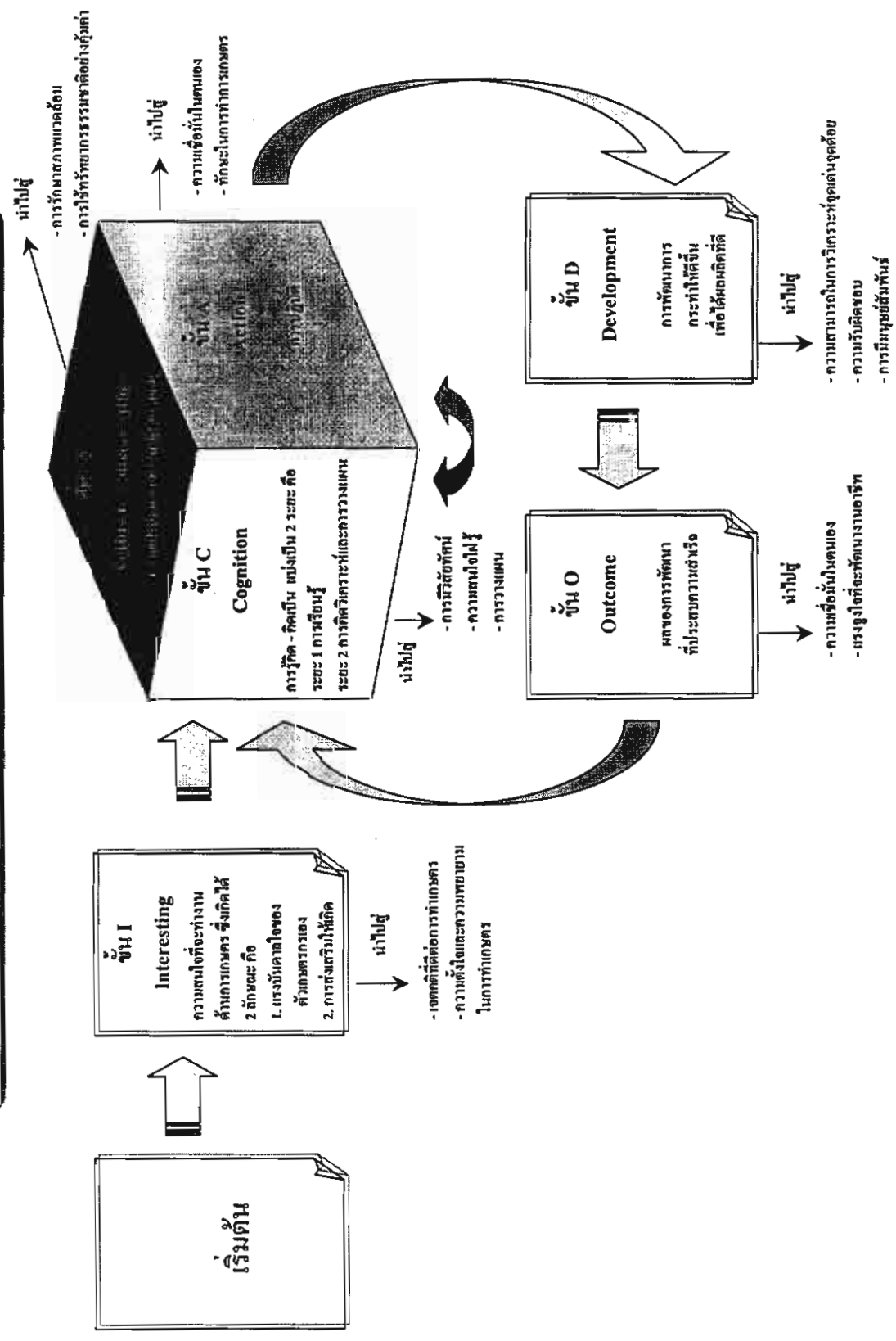
กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO

กระบวนการเรียนรู้ I CAN DO เป็นกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่อง ระบบ กลไก และกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ (2545) ได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนานาบุคลากรภาคการเกษตร จากการศึกษาชีวประวัติการทำงานด้านการเกษตรของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม รายงานการวิจัยแนวทางและนโยบาย

ในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ข้อมูลในหนังสือเกษตรกรคนเก่ง บทความด้านการเกษตรในหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำเกษตร เอกสารโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แผนพัฒนาและโครงการส่งเสริมการเกษตร ของกรมส่งเสริมการเกษตร หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2543 สาขาวิชาเกษตรกรรม ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล หลักสูตรการจัดการศึกษา ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน หลักสูตรมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เอกสาร โครงการฝึกอบรมเกษตรกร ของกรมปศุสัตว์ โครงการฝึกอบรมของกรมประมง โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวนทั้งสิ้น 900 รายการ รวมทั้ง สัมภาษณ์เจาะลึกครูดีเด่นระดับประถมศึกษาของจังหวัดน่าน ที่สอนวิชาการงานพื้นฐานอาชีพ คณาจารย์ผู้สอนทางด้านเกษตรกรรมและการแปรรูปสินค้าเกษตร ของ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จังหวัดน่าน ครู/อาจารย์ดีเด่นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดน่าน เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่เป็น วิทยากรอบรมด้านการเกษตร ในจังหวัดน่าน กลุ่มองค์กรอิสระ จังหวัดน่าน สื่อมวลชนท้องถิ่น จังหวัดน่าน จำนวนรวมทั้งสิ้น 54 คน ตลอดจนเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 33 คน ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพการทำเกษตร ไม่ว่าจะเป็น การปลูกพืช การประมง การเลี้ยงสัตว์ หรือการแปรรูปนั้น จะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกัน นั่นคือ I CAN DO ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอนจะเป็นไปตามอักษรย่อของชื่อกระบวนการ ดังภาพประกอบ 7

กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของแรงงานภาคการเกษตร

ICANDO

ขั้นที่ 1 ขั้นความสนใจ (Interesting) (I) เป็นขั้นเริ่มต้นของการพัฒนาโดยการสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นในตัวเกษตรกรในการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะด้านการเกษตร จากผลการวิเคราะห์เกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จจะเห็นว่าขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะถ้าเกษตรกร มีความสนใจในการทำการเกษตร ที่มาจากแรงบันดาลใจ ซึ่งเปรียบเสมือนพลังผลักดันที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจของเกษตรกรเองให้ปรารถนาจะทำการเกษตร มีแรงจูงใจภายในในการกระทำ และมีเจตคติที่ดีต่อการทำการเกษตรจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกษตรกรมีความตั้งใจ มีความมุ่งมั่นและพยายามทุ่มเทความสามารถในการทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีความปรารถนาที่จะศึกษาค้นคว้า อ่าน คิดและเพิ่มพูนความรู้ใหม่ ๆ และทักษะอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีปัญหาก็อุปสรรคใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เกษตรกรสนใจเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิต ต่อความรับผิดชอบครอบครัวของเขาเป็นอย่างมาก

ขั้นที่ 2 การคิดวิเคราะห์ (Cognition) (C) เป็นขั้นตอนที่จะทำให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจหลักการของการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวของเกษตรกร โดยที่ภายในตัวบุคคลจะมีโครงสร้างทางปัญญาที่ทำหน้าที่รับความรู้ และจัดระบบความรู้ที่จะทำให้เกิดความหมายแก่ตัวเกษตรกร ดังนั้น การเรียนรู้ จึงเป็นการเริ่มต้นของการคิดวิเคราะห์ ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญที่สุดในการแสวงหาคำตอบหรือทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรแต่ละรายกำลังเผชิญอยู่ ทั้งยังเป็นปัจจัยที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาให้กับเกษตรกรรายนั้นด้วย ดังนั้น การพัฒนากลุ่มหรือองค์กรเกษตรกรจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย ตามความถนัดและความสามารถ (รวมถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมือง) ของสมาชิกในกลุ่มหรือในองค์กรเกษตรกร ทั้งนี้ จากการประมวลรูปแบบหรือแนวทางของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีรูปแบบหรือแนวทางของกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจอยู่ 10 รูปแบบ ดังต่อไปนี้ (ธันวา จิตต์สงวน. 2543)

1. เรียนรู้จากชีวิตคือ การทบทวนว่าในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ตนเองและชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะปัจจัยใด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผล อย่างไร ต่อชีวิตและชุมชน และอะไรจะเป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป

2. เรียนรู้จากอดีต คือ การย้อนทบทวนดูว่าในอดีต บรรพบุรุษและชุมชนของตนเองอาศัยอยู่ได้อย่างไร พึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างไร อะไรคือแนวคิดของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ในปัจจุบัน

3. เรียนรู้จากสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การทบทวนดูปัญหาและโครงสร้างของปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางออกที่มีอยู่ ทั้งแนวทางเดิมและแนวทางที่จะมีขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตหรือใช้เป็นแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น

4. เรียนรู้จากธรรมชาติ คือ การนำความรู้และหลักของธรรมชาติที่มีอยู่มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเอง โดยเน้นความหลากหลาย ความสมดุล และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

5. เรียนรู้จากธรรมชาติ คือ การนำหลักธรรมชาติของศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นหลักปฏิบัติในการพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะหลักการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

6. เรียนรู้จากเพื่อนร่วมแนวทาง คือ การศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนของผู้ที่พัฒนาการเกษตรเช่นเดียวกัน โดยอาจเป็นผู้ที่ดำเนินการในรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกันไป รวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางและเทคนิคในการจัดการไร่นาตามวิถีการผลิตของเกษตรกรผู้อื่น ผ่านทางการศึกษาดูงานและการประชุมแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มหรือเครือข่าย

7. เรียนรู้จากวิชาการ คือ การเรียนรู้จากสื่อของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง อันเป็นส่วนที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาการเกษตรให้ดีขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการประสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่

8. เรียนรู้จากการทำงาน คือ การศึกษาและสรุปบทเรียนจากการทดลองและการปฏิบัติด้วยตนเองในการพัฒนาการเกษตรและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งอาจได้รับคำแนะนำหรือแรงบันดาลใจมาจากการเรียนรู้ตามกระบวนการข้างต้น ซึ่งการเรียนรู้ในรูปแบบนี้จะทำให้เกษตรกรสามารถประมวลและประเมินความรู้ที่ตนได้รับมา และพัฒนาการจัดการไร่นาตามแนวเกษตรให้ดีขึ้นได้ต่อไป

9. เรียนรู้จากการวิจัย ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ได้จากวิชาการ จากการทำงานและจากการแลกเปลี่ยน มาบันทึก ทดลอง และทำการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ จนได้องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาการเกษตรได้ต่อไป ทั้งนี้การวิจัยจะต้องเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมคือ เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้ในกระบวนการวิจัยด้วย

10. เรียนรู้จากอนาคต คือ การประเมินและสังเคราะห์ภาพแห่งความเปลี่ยนแปลงปรารถนา รวมถึงการกำหนดทิศทางและอนาคตที่ตนเองอยากให้เป็น (บางครั้งเรียกว่า ภาพฝัน หรือวิสัยทัศน์) และแนวทางที่จะทำให้ตนเองได้เป็นไปหรือพัฒนาตามทิศทางนั้น

จากรูปแบบการเรียนรู้ทั้ง 10 รูปแบบที่มีอยู่นี้ จากการศึกษาพบว่า ในทางปฏิบัติกลุ่มหรือองค์กรเกษตรกรแต่ละแห่งมักจะเลือกใช้รูปแบบที่มีอยู่เกือบทุกรูปแบบ เพื่อมาเป็นแนวทางในการเรียนรู้ของกลุ่มตนเอง เพียงแต่ว่า แต่ละกลุ่มอาจเน้นรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันหรือมีความยืดหยุ่นในการเลือกใช้รูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันตามแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นกลุ่มหรือองค์กรเกษตรกร จึงจำเป็นที่จะต้องเลือกรูปแบบการเรียนรู้ที่มีอยู่มาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับความต้องการและความสามารถพื้นฐานของสมาชิก รวมถึงเงื่อนไข และสภาพการณ์หรือปัญหาที่

ตนเองกำลังประสบอยู่ ขั้นตอนต่อไปจะต้องทำให้เกษตรกรรู้จักคิดวิเคราะห์ถึงสิ่งที่ต้องการทำด้วยตนเอง รู้จักวางแผนการดำเนินงาน จัดการกับสิ่งต่าง ๆ และตัดสินใจที่จะกระทำ มองเห็นความสัมพันธ์และเห็นแนวทางว่าจะดำเนินการอะไร ดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น หากเกษตรกรต้องการจะพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร อาจจะเริ่มจากการรวมกลุ่มให้พวกเขาช่วยกันคิด โดยใช้กระบวนการกลุ่มและข้อมูลจากเครือข่ายของชุมชนที่ร่วมมือร่วมใจกันคิดแก้ปัญหา มองความสัมพันธ์กันระหว่างทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ความรู้ความสามารถที่เป็นพื้นฐานของเกษตรกร และกิจกรรมการดำเนินการว่าจะทำกันอย่างไร ซึ่งขั้นตอนนี้จะทำให้เกิดคุณลักษณะสำคัญ ๆ หลายประการ เช่น ความสนใจใฝ่รู้ การมีวิสัยทัศน์ ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความสามัคคี และความเป็นผู้นำ

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติจริง (Action) (A) เป็นขั้นตอนที่เน้นความสำคัญของตัวเกษตรกร นอกจากนี้เกษตรกรเป็นวิชาทักษะ ดังนั้น ถ้าต้องการให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรจึงต้องปฏิบัติจริงหรือใช้วิธีการ Learning by Doing ซึ่งจะทำให้เกษตรกรได้รับประสบการณ์ตรง ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทักษะเป็นความสามารถในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ การได้ลงมือปฏิบัติจึงทำให้เกษตรกรเกิดความชำนาญ ทำได้ถูกต้อง ซึ่งการเรียนรู้ที่จะเกิดทักษะ อาจจะเริ่มจากการอธิบาย และสาธิตให้เกิดความเข้าใจก่อนแล้วจึงลงมือทำตามขั้นตอนการสาธิต ซึ่งขั้นตอนนี้จะก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การมีความเพียรพยายามมากขึ้น มีใจรักในงานที่ทำมากขึ้น

นอกจากนี้การได้ปฏิบัติจริง นอกจากจะเป็นการฝึกฝนความขยัน อดทน แล้ว เมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน เกษตรกรก็ต้องคิดพิจารณาแก้ไข ทำให้ต้องแสวงหาความรู้หรือเทคโนโลยีมาช่วย จึงเป็นการพัฒนาความสนใจใฝ่รู้ และการก้าวไปพร้อมกันกับเทคโนโลยีด้วย

ขั้นที่ 4 การอนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation) (N) เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นควบคู่กับ ขั้นตอนการคิดวิเคราะห์และการปฏิบัติจริง ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศคงอยู่กับเราไปได้ยาวนานแสนนาน เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาคำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่มากเท่าที่ควร ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างมาก ดังนั้น จึงต้องร่วมกันสร้างจิตสำนึกและการไม่เห็นแก่ตัวในการวางแผนจัดการใด ๆ เกี่ยวกับการทำเกษตรที่จะนำไปสู่การรักษาสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยให้เกษตรกรสำนึกเสมอว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบนิเวศทั้งหมดเท่านั้น และเกษตรกรก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่เช่นกัน

ขั้นที่ 5 การพัฒนาปรับปรุง (Development) (D) เป็นขั้นตอนสำคัญที่เกิดขึ้นหลังจากที่เกษตรกรได้ลงมือทดลองปฏิบัติจริงตามขั้นที่ 3 แล้ว ซึ่งขั้นตอนนี้จะช่วยให้เกษตรกรได้รู้จักร่วมมือกับเครือข่ายในการสร้างระบบประเมินผลและการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มเครือข่ายในการที่จะประเมินถึงผลได้ผลเสียที่เกิดขึ้น และรู้จักนำความรู้ด้านการเกษตรที่ได้มาแลกเปลี่ยนกันระหว่างเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของภาครัฐ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรได้เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์อันหลากหลายที่จะนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาวิธีการทำเกษตรที่มีประสิทธิภาพ โดยจะเริ่มวนกลับไปสู่ขั้นตอนการพัฒนาขั้นที่ 2 ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งส่งผลให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตรจนเป็นที่ยอมรับ ซึ่งขั้นตอนนี้จะทำให้เกิดคุณลักษณะและทักษะที่สำคัญ ๆ หลายประการ เช่น ทักษะการวิเคราะห์ จุดเด่นจุดด้อยของการทำงาน การมีมนุษยสัมพันธ์ ความสามัคคี และความรับผิดชอบในการทำงานของตนและงานที่ต้องทำร่วมกับผู้อื่น

ขั้นที่ 6 ผลที่ได้ (Outcome) (O) เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรที่คาดว่า เมื่อได้มีการพัฒนาตามขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นที่ 1 จนถึงขั้นที่ 5 แล้วเกษตรกรจะมีคุณลักษณะและทักษะตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งผลที่ได้จะก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง และรับรู้ถึงความสามารถของตนเองในการที่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร นอกจากนี้ผลของความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรมีกำลังใจ ที่จะคิดพัฒนา และดำเนินงานด้านการเกษตรให้ดียิ่งต่อไปในอนาคต

มีการนำกระบวนการ I CAN DO มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะของเกษตรกรในกลุ่มนักเรียนและกลุ่มสื่อมวลชน โดยในกลุ่มนักเรียนนั้นได้พัฒนาให้นักเรียนมีคุณลักษณะและทักษะที่สอดคล้องกับการเป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในอนาคต โดยพัฒนาผ่านกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่มีการบูรณาการทุกสาระการเรียนรู้ เช่น การเรียนหน่วยที่ 1 เรื่อง พืช ในการนี้ใช้วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) กลุ่มสาระเกษตร เป็นหลัก สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านไชยสถาน อ.เมือง จ.น่าน และโรงเรียนบ้านทรายทอง อ.เมือง จ.น่าน โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในแต่ละขั้นดังนี้

ขั้น 1 สร้างความสนใจ ครูจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสนใจในการปลูกพืช ด้วยการจัดสัปดาห์แห่งการรักต้นไม้ เป็นการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้นักเรียนทุกคนในโรงเรียนช่วยกันปลูกไม้ดอกไม้ประดับ โดยโรงเรียนเป็นผู้จัดเตรียมดินและถุงดำ นักเรียนหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ตนเองชอบมาปลูกเพื่อตกแต่งโรงเรียนให้สวยงาม น่ายุ โดยมึนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นแกนนำในการทำกิจกรรม ครูและนักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงจุดมุ่งหมายและความสำคัญของการปลูกพืช การค้นคว้าหาความรู้ ร่วมกับการสาธิตของครู เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช การคัดเลือกกิ่งพันธุ์ การเลือกให้อุปกรณ์ให้

เหมาะสมกับการขยายพันธุ์พืช การดูแลรักษาอุปกรณ์ และเพื่อเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งและความต่อเนื่องในการพัฒนา ทุกกลุ่มสาระความรู้ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัปดาห์แห่งการรักต้นไม้ เช่น กลุ่มสาระงานประดิษฐ์ ให้นักเรียนเล่าเรื่องต้นไม้ ส่วนประกอบของต้นไม้ที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน กลุ่มสาระภาษาไทยให้นักเรียนเล่าเรื่องต้นไม้ที่ตนเองชอบและสนใจให้เพื่อนฟัง กลุ่มสาระภาษาอังกฤษ ให้นักเรียนเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับต้นไม้และส่วนประกอบของต้นไม้ กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ ให้นักเรียนสำรวจจำนวนต้นไม้ที่ปลูกในโรงเรียน บ้าน เป็นต้น มีบทพูดประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตรเกี่ยวกับผลความสำเร็จของการทำอาชีพเกษตรของกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่นออกเสียงตามสายของโรงเรียน เพื่อชักจูงให้นักเรียนเกิดแรงจูงใจที่จะทำอาชีพเกษตร การร่วมกันจัดกิจกรรมของทุกกลุ่มสาระความรู้ จะกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจในการปลูกต้นไม้ มีความสนใจใฝ่รู้ที่จะค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ สร้างเจตคติที่มีต่อการปลูกพืช

ขั้น C การรู้คิด-คิดเป็น เมื่อสร้างความสนใจปลูกต้นไม้ให้กับนักเรียนแล้ว ครูต้องจัดกิจกรรมให้นักเรียนคิดต่อว่าเราจะปลูกอะไร ซึ่งครูได้ให้นักเรียนไปศึกษาหาความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการปลูกพืชในท้องถิ่นว่ามีการปลูกอะไรบ้าง ในแต่ละฤดูกาลควรปลูกอะไรบ้าง ปลูกอย่างไร การเตรียมตัวปลูกพืชต้องทำอะไร ถ้าต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตรต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง มีบทพูดประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการเกษตร เกี่ยวกับความรู้ในการปลูกพืชของคณะวิจัยกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่น อ่านออกเสียงตามสายของโรงเรียนเพื่อให้ความรู้กับนักเรียนทั้งโรงเรียน เมื่อนักเรียนได้ศึกษาหาความรู้แล้วครูกับนักเรียนจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อวางแผนการปลูกพืช โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะปลูกพืชอะไรที่สัมพันธ์กับอาชีพของเกษตรกรในท้องถิ่น การวางแผนการปฏิบัติงานในการเตรียมดินปลูกพืช การคัดเลือกพันธุ์พืช กลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ จะร่วมจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพทางการเกษตร ตัวอย่างของผู้ที่มีความขยัน อดทน ความรับผิดชอบในการทำอาชีพทางการเกษตร เพื่อให้นักเรียนเห็นตัวแบบของผู้มีประสบความสำเร็จในอาชีพการทำเกษตร เช่น กลุ่มสาระสร้างเสริมลักษณะนิสัย ครูและนักเรียนร่วมกันยกตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในท้องถิ่น ว่าเขามีลักษณะอย่างไร กลุ่มสาระภาษาไทย ภาษาอังกฤษ จัดกิจกรรมให้นักเรียนช่วยกันคิดคำขวัญต่าง ๆ เกี่ยวกับต้นไม้และอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งการที่นักเรียนจะคิดคำขวัญได้ นักเรียนต้องมีความรู้เกี่ยวกับต้นไม้และอาชีพทางการเกษตร การจัดกิจกรรมในขั้นนี้มุ่งหวังให้นักเรียนเกิดลักษณะสนใจใฝ่รู้ มีวิสัยทัศน์ มีการวางแผนการปลูกพืชโดยใช้ความรู้ที่ได้มา มีความเป็นผู้นำ กล้าตัดสินใจ

ขั้น A การลงมือปฏิบัติจริง เมื่อนักเรียนตัดสินใจว่าจะปลูกพืชอะไรแล้ว ซึ่งในครั้งนี้จะปลูกถั่วฝักยาว ในขั้นนี้ครูให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริงในแปลงปลูกพืช โดยครูสาธิต และให้นักเรียนปฏิบัติ เริ่มตั้งแต่ การเตรียมดิน การคัดเลือกพันธุ์พืช การปลูก การฝึกให้นักเรียนทำปุ๋ยธรรมชาติ

และการใช้สมุนไพรเพื่อการกำจัดศัตรูพืช ครูฝึกให้นักเรียนสังเกตการเจริญเติบโตของต้นพืช การบันทึกผล ฝึกความรับผิดชอบในการดูแลรักษา การรดน้ำ การใส่ปุ๋ย โดยการให้นักเรียนรายงานผล การเจริญเติบโต ผลการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของต้นพืช ครูตรวจเยี่ยมแปลงปลูกพืชเพื่อสังเกต การปฏิบัติงานและซักถามความเข้าใจในการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง การแก้ปัญหาของนักเรียน ให้นักเรียนหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้ของชุมชน เช่น การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับ เกษตรกรที่ปลูกถั่วฝักยาว เพื่อฝึกให้มีความสนใจใฝ่รู้ กลุ่มสาระความรู้อื่น ๆ จะให้ความรู้เสริมที่นักเรียน จะนำมาใช้ในการปฏิบัติ เช่น กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ ให้ความรู้เรื่องรูปทรงต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียน นำมาใช้ในการเตรียมแปลงปลูกพืช เรื่องอัตราส่วน เพื่อให้นักเรียนนำความรู้มาใช้ในการกำหนด ระยะห่างของการปลูกพืช ปริมาณปุ๋ยที่จะใส่ การสร้างตาราง กราฟ เพื่อให้นักเรียนรู้จักออกแบบ การบันทึกผลการเจริญเติบโตของพืช เป็นต้น กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ให้นักเรียนค้นคว้า หาความรู้เรื่องการสังเคราะห์แสงของพืช เพื่อนักเรียนจะได้นำความรู้มาใช้ในการดูแลพืช การบำรุง รักษา การแก้ปัญหา สุดท้ายครูฝึกให้นักเรียนรู้จักการเก็บเกี่ยวพืชผล การจัดจำหน่าย รู้จักวิธีการคิด กำไร ขาดทุน ครูให้ความรู้เรื่องการตลาดสินค้าเกษตร รู้จักการแปรรูปสินค้า ให้นักเรียนคิดว่าจะนำ ถั่วฝักยาวไปทำอะไรได้บ้าง มีการจัดนิทรรศการด้านการเกษตร การแปรรูปสินค้า เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน รู้จักคิดและแก้ปัญหาเพื่อนำความรู้ไปใช้ กลุ่มสาระความรู้อื่น ๆ ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจหลัก การค้าขายมากขึ้น เช่น ต้องมีการโฆษณาสินค้า กลุ่มสาระวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ให้นักเรียน ช่วยกันเขียนคำโฆษณาเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร วิชา กพอ. (งานประดิษฐ์ และ งานบ้าน) ให้นักเรียนนำผลงานประดิษฐ์มาตกแต่งสถานที่จัดนิทรรศการและจำหน่าย วิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย มีการยกตัวอย่างผู้ที่มีความขยันอดทน มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้นักเรียนได้เห็น ตัวแบบของผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดีที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง และเสริมให้นักเรียนได้ฟังบทพูดประชาสัมพันธ์ ข้อมูลด้านการเกษตรเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช ตัวอย่างการทำงานของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ทั้งทางการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ของกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่นออกเสียงตามสายโรงเรียน ให้นักเรียนได้ฟัง ทุกวัน โดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นผู้ดำเนินการอ่าน จากการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง จะทำให้นักเรียนเกิดทักษะและความชำนาญด้านการเรียนรู้จากการกระทำ ซึ่งจะนำไปสู่คุณลักษณะ ความขยัน อดทน คิดแก้ไขปัญหา มีความสนใจใฝ่รู้ กล้าคิดกล้าทำ และมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ได้รับมอบหมาย

ขั้น N การอนุรักษ์ธรรมชาติ การจัดกิจกรรมในขั้นนี้ครูจะดำเนินไปในขั้น C และ A คือ ครูและนักเรียนจะร่วมกันอภิปรายถึงการรักษาสภาพแวดล้อมอย่างไรไม่ให้เกิดมลพิษ โยงให้นักเรียนเข้าใจถึงพิษภัยของการใช้สารเคมีในการทำให้พืชเจริญเติบโต และการกำจัดศัตรูพืช ว่าทำลายสุขภาพคน ทำลายระบบนิเวศน์อย่างไร ให้นักเรียนจัดป้ายนิทรรศการแสดงถึงพิษภัยของ

การใช้สารเคมีที่มีต่อคน สภาพแวดล้อม ทางคณะผู้วิจัยกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่นได้นำบทพูดประชาสัมพันธุ์ ข้อมูลด้านการเกษตร เกี่ยวกับวิธีการปลูกพืชที่จะช่วยกำจัดศัตรูพืช และการใช้พืชประเภทต่าง ๆ เพื่อการกำจัดศัตรูพืช มาให้นักเรียนได้อ่านออกเสียงตามสายของโรงเรียนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ซึ่งขั้นตอนนี้จะเป็นการปลูกจิตสำนึกต่อส่วนรวม ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้น

ขั้น D การพัฒนาปรับปรุง ให้นักเรียนรู้จักร่วมมือกันในการสร้างวิธีการประเมินผล การปฏิบัติงาน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงงานของตนเองให้ดีขึ้น ครูยกตัวอย่างแปลงผักของนักเรียนที่ได้ผลผลิตมาก และให้เจ้าของแปลงผักได้ออกมาเล่าวิธีการปลูก การบำรุงรักษาให้เพื่อนฟังเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน กลุ่มสาระความรู้วิชาอื่น ๆ เช่น กลุ่มสาระวิชา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของพืช เพื่อให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาการปลูกพืชของตนเอง การจัดกิจกรรมร่วมกันจะช่วยเพิ่มคุณลักษณะ ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ การมีวิสัยทัศน์ การมีมนุษยสัมพันธ์ การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความรับผิดชอบในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

ขั้น O ผลที่ได้ ให้นักเรียนประเมินผลงานตนเองว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด พิจารณาทั้งในแง่ผลผลิต การจัดการ และผลกำไรที่ตนเองได้รับ โดยครูและนักเรียนร่วมกันสรุปผลการดำเนินงาน นักเรียนเป็นผู้เขียนรายงาน ทุกกลุ่มสาระความรู้วิชาอื่น ๆ ส่งเสริมให้นักเรียนได้ฝึกการสรุปผลงานและเขียนรายงานเช่นเดียวกัน จากการทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้จะนำไปสู่คุณลักษณะ การรับรู้ความสามารถของตนเองในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมุ่งมั่น ตั้งใจจริง รวมไปถึงแรงจูงใจให้เกิดความรักที่จะทำงานด้านการเกษตรต่อไป มีความมุ่งมั่น และอดทนในการที่จะทำงานด้านการเกษตร

จะเห็นได้ว่ากระบวนการ I CAN DO สามารถประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาการเกษตรเพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะ คือ 1. รักในงาน (ขยัน อดทน พากเพียร สนใจใฝ่รู้) 2. ความรับผิดชอบ และมีวินัยในตนเอง และ 3. ความซื่อสัตย์ และทักษะคือ 1. กระบวนการคิด 2. การปฏิบัติ ได้ครบตามที่ชุมชน โรงเรียน และนักเรียน ได้ร่วมกันตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียนในด้านบุคลากร ตั้งแต่ ผู้บริหาร คณะครู และบุคลากรอื่น ๆ งบประมาณ และการให้ความร่วมมือของชุมชน คุณลักษณะและทักษะดังกล่าวไม่เพียงแต่จำเป็นในการทำงานด้านการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นคุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานทุกประเภท

สำหรับการนำกระบวนการเรียน I CAN DO ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะและทักษะกับเกษตรกรโดยถ่ายทอดผ่านบทพูดประชาสัมพันธุ์ด้วยการสร้างเนื้อหาให้มีขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้

ขั้น 1 ความสนใจ (Interesting) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ทำให้เกษตรกรเกิดความสนใจในสิ่งที่ต้องการทำอันจะนำไปสู่การทำให้เกษตรกรเกิดแรงจูงใจหรือมีแรงบันดาลใจซึ่งเกิดจากจิตใจของตัวเกษตรกรเองในการที่จะทำอาชีพเกษตรกร ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาให้เกษตรกรเกิดคุณลักษณะในด้านเจตคติที่ดีต่อการทำงานเกษตร มีใจรักในงาน มีความตั้งใจ อดทนต่อความยากลำบาก และพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในการทำเกษตร ซึ่งขั้นตอนนี้สื่อมวลชนสามารถนำเสนอให้ผู้รับสื่อได้เห็นตัวอย่างของเกษตรกรผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการแสดงให้เห็นว่าเขามีแรงบันดาลใจ หรือเกิดความรัก ความต้องการที่จะทำอาชีพ อย่างไร จึงส่งผลให้เขาประสบความสำเร็จ ดังเช่นตัวอย่างข้อความจากบทความในวารสารที่เขียนว่า

“นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์ที่ดีที่อยากจะขอแนะนำเพราะจากคดีประจำใจของเขามีว่าความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ไม่เคยทำให้ใครพบกับความยากจน แม้บางครั้งจะเจอเจอปัญหาที่ขวางกั้นก็ไม่เคยคิดท้อแท้สิ้นหวัง ลุงสมาน สุขวิมลพรรณ แห่งฟาร์มสุขวิมลพรรณ ตำบลบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ผู้เคยแสวงหาอาชีพตามที่ตัวเองรักและปรารถนา จนมาพบกับอาชีพที่ตัวเองชอบ และสร้างฐานะให้ดีขึ้นในช่วงระยะเวลาเพียงไม่นาน หลังจากเคยทำนาตามบรรพบุรุษมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก็คิดเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุว่าการทำงานในพื้นที่แค่ 4 ไร่ ไม่สามารถทำให้ฐานะดีขึ้น นอกจากทำได้เพียงพอมีพอกิน แต่ในเมื่อลูก ๆ เติบโตขึ้นทุกวัน ลุงสมานเริ่มคิดหนัก และหาคันคว่ำ ได้ตามผู้รู้ ลองผิผลองถูกเรื่อยมา เริ่มลงมือเลี้ยงเป็ดอย่างจริงจังเมื่อปีกว่าที่ผ่านมา โดยติดต่อขอซื้อลูกเป็ดจาก ซี.พี. เป็ดที่เลี้ยงนั้นเป็นพันธุ์เซอร์ เลี้ยง 4-5 รุ่น แรก ๆ นั้นไม่มีปัญหา มาระยะหลัง ๆ ปัญหาเริ่มมี โดยเปิดที่มีอายุ 30 วัน จะเป็นโรคตาและ ทำให้เปิดตายไปปีละมาก ๆ ค่าอาหารของเป็ดเซอร์ก็แพง ทำให้ขาดทุน ลุงสมาน ยังไม่ท้อถอยพยายามไต่ถามจากผู้รู้ไม่ว่าจะเป็นปศุสัตว์จังหวัด หรือคนที่เลี้ยงเป็ดมาก่อนและคันคว่ำจากตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้รู้ว่าถ้าจะเลี้ยงเป็ดให้ได้กำไรต้องลดต้นทุนค่าอาหารและเลือกเลี้ยงเป็ดที่มีความต้านทานต่อโรคสูง การเลี้ยงเป็ดก็เหมือนกับทำธุรกิจทั่วไป คือทำอย่างไรให้ลดต้นทุนการผลิตได้ ในขณะเดียวกันสินค้ายังคงไว้ซึ่งคุณภาพด้วยความวิริยะอุตสาหะ และชอบคันคว่ำศึกษาเกี่ยวกับงานที่ทำอย่างจริงจังทำให้ชีวิตและครอบครัวของ ลุงสมาน สุขวิมลพรรณ ดีขึ้นมาโดยลำดับ ” (อาจินต์ ศิริวรรณ .2542 :48-50)

จากข้อความดังกล่าวที่สื่อมวลชนได้นำเสนอ สะท้อนให้เห็นถึงตัวแบบของเกษตรกรที่มีใจรักและปรารถนาจะทำอาชีพการเลี้ยงเป็ด มีความอดทน ต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคด้วยความวิริยะอุตสาหะ จนทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ในอีกแง่มุมหนึ่ง ที่สื่อมวลชนอาจเป็นตัวกระตุ้นหรือชี้แนะให้เกษตรกรเกิดความสนใจก็ได้ ดังเช่น ตอนหนึ่งในบทความที่ว่า